

Een wet van metaforen

**Analyse van metaforen
in Galaten 3:23-24**

**Scriptie aangeboden aan:
dr. M. Ruf en prof. dr. A. B. Merz
Departement Religiestudies en Theologie
Universiteit Utrecht**

**Ter afronding van de master
Wortels- en ontwikkeling van het Christendom**

**ing. A. Bouman
3239888
augustus 2010**

Voorwoord

Het voorwoord is vaak een van de minst populaire onderdelen van een onderzoek en wordt menigmaal overgeslagen. Toch wil ik, al is het maar kort, deze ruimte gebruiken om enkele personen te bedanken.

Allereerst wil ik mijn dank uitspreken naar mijn scriptiebegeleider Martin Ruf, die veel tijd en energie heeft gestoken in de begeleiding om deze scriptie vorm te geven. Hij heeft mij ondersteund door ideeën te geven en te pogen al mijn vragen te beantwoorden. Daarnaast wil ik Clara Bouman-Biesheuvel, Hanna Been en Jouke Bouman bedanken voor het doorgeven van taalkundige correcties en ook Ab Wesselink die een bijdrage heeft geleverd om de grammatica van de Engelse samenvatting op peil te brengen.

Ik wil hier graag ook mijn dank betuigen aan al het ondersteunende personeel van de Universiteit Utrecht die op de achtergrond werken en het mogelijk maken dat er in een fijne en schone omgeving gestudeerd kan worden.

Aangezien ik in dit voorwoord persoonlijke mededelingen doe en meen niet atheïstisch-methodisch te werk te hoeven gaan, wil ik de Schepper bedanken voor Zijn hulp en hier ook erkennen dat dit alles door Hem mogelijk was en ik heb de hoop dat dit alles iets toevoegt aan Zijn Koninkrijk.

Arjan Bouman

Inhoudsopgave

		Pag.
	Inleiding	6
H1	Metafoor, conceptueel domein en beeldveld	8
	1.1 Woorden en woordveld	8
	1.1.1 Woorden	8
	1.1.2 Woordveld of semantisch veld	8
	1.2 De metafoor	9
	1.2.1 Verschillende visies op metaforen	9
	<i>1.2.1.1 Letterlijke visie</i>	<i>9</i>
	<i>1.2.1.2 Emotie visie</i>	<i>11</i>
	<i>1.2.1.3 Interactie visie</i>	<i>11</i>
	1.2.2 Uitwerking Interactie visie: conceptuele metafoor	12
	1.3 Het beeldveld	16
	1.4 Het belang van de context	17
	1.4.1 Herkenning als metafoor	17
	1.4.2 Intentie of functie	17
	1.4.3 Semantische rol	18
	1.5 De kracht van de metafoor	19
	1.6 De benadering van de metafoor	20
	1.7 Paulus en metaforen	21
H2	Galaten 3:23-24 in de context van de Galatenbrief	23
	2.1 De Galatenbrief algemeen	23
	2.1.1 Wie, aan wie, waarom en wanneer	23
	2.1.2 Globale inhoud	25
	2.1.3 Naleven van de wet	25
	2.2 Structuur en plaats 3:23, 24	26
	2.2.1 Globale opbouw Galaten	26
	2.2.2 Opbouw 3:19-25	27
	2.2.3 Opbouw 3:26-29 en 4:1-11	31
	2.3 metaforen	31

	Pag.
H3	
Eerste metafoor: ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι	32
Prolegomena: Gebruik impliciete metafoor	32
3.1 Semantiek van het brondomein 'ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι'	33
3.1.1 Φρουρέω	33
3.1.2 Συγκλείω	36
3.1.3 Ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι	38
3.2 Voorbereiding van de metafoor: Incidentele kenmerken	41
3.3 Overbruggen van de cultuurkloof: brondomein en doeldomein	43
3.3.1 Inleiding	43
3.3.2 Brondomein/ donorveld	44
3.3.3 Doeldomein/ ontvangerveld	46
3.4 Affectieve of retorische functie van de metafoor	48
3.5 Overdracht van de metafoor: welke kenmerken worden benadrukt en welke onderdrukt?	49
H4	
Tweede metafoor: παιδαγωγός	51
4.1 Semantiek van het brondomein 'παιδαγωγός'	51
4.2 Voorbereiding van de metafoor: incidentele kenmerken	52
4.3 Overbruggen van de cultuurkloof: brondomein en doeldomein	52
4.3.1 Inleiding	52
4.3.2 Brondomein/donorveld	53
4.3.2.1 <i>Algemeen</i>	53
4.3.2.2 <i>Negatieve beeldvorming</i>	54
4.3.2.3 <i>Positieve beeldvorming</i>	57
4.3.2.4 <i>Griekse παιδαγωγός en Romeinse paedagogus</i>	59
4.3.2.5 <i>Gebruik παιδαγωγοί in 1 Kor 4:15</i>	62
4.3.3 Doeldomein/ontvangerveld	63
4.4 Affectieve of retorische functie van de metafoor	63
4.5 Overdracht van de metafoor: welke kenmerken worden benadrukt en welke onderdrukt?	65
4.5.1 Verschillende kenmerken	65
4.5.2 Εἰς Χριστόν	68
4.5.3 Kenmerk tijdelijkheid	69
4.5.4 Voorlopige conclusie	70

	Pag.
H5 Spanning tussen de metaforen	71
5.1 Inleiding	71
5.2 Παιδαγωγός en <i>custos</i>	72
5.3 Παιδαγωγός en ὑπὸ ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους	73
5.4 Ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι en παιδαγωγός	74
Nawoord Analyse gebruikte methode en aanbevelingen verder onderzoek	79
Conclusies	81
Summary	83
Bibliografie	85
Bijlage I Voorbeeld overdracht bij metafoor 'een computer is een boek'	92
Bijlage II Kaart landstreek en provincie Galatië	93
Bijlage III Plato, <i>Leges</i> 7.808d-e	94

Inleiding

Tijdens een eerdere bijbelschool werd ik erg aangesproken door het Bijbelboek Galaten; de vrijheid waar Paulus over schreef en zijn aanmoediging om onder het "slavenjuk" van de wet vandaan te komen (Galaten 5:1) raakten mij persoonlijk. Bij nadere bestudering komen er echter vragen naar boven: wat bedoelt Paulus nu precies met de wet? Wil hij zijn hoorders aanmoedigen om de wet aan de kant te leggen? Welke betekenis had de wet voor Paulus; was hij hier positief of negatief over?

In de verzen 19 tot 25 van Galaten 3 lijkt de apostel dieper op deze vragen in te gaan, maar dan nog blijven er een aantal zaken onduidelijk: wat was nu precies die functie van de wet? En spreekt hij zichzelf niet tegen in vers 24 waar hij de wet een 'tuchtmeester' (Statenvertaling, NGB '51) of 'oppasser' (Willibrordvertaling) noemt, terwijl hij in het vers ervoor had gezegd dat wij onder de wet gevangengezet (NBV) waren? Als hij zichzelf niet tegenspreekt, hoe moeten we deze figuurlijke taal dan wel opvatten?

In de meer recente onderzoeken is er wel consensus over het idee dat de wet als παιδαγωγός niet bedoelt te zeggen dat zij als een παιδαγωγός het kind tot de Leraar Christus leidt, zoals in eerdere onderzoeken wel werd gedacht. Er is echter geen overeenstemming over de vraag of de παιδαγωγός (en daarmee de wet) als positief of negatief beschouwd moet worden. Eveneens wordt door sommigen vers 23 uitgelegd als dat de wet beschermend of behoedend omsluit, terwijl anderen dit juist uitleggen als dat de wet opsluit, zoals iemand in een gevangenis wordt opgesloten. Opvallend is dat enkele onderzoekers wel vers 24 interpreteren, maar vers 22 of 23 overslaan!¹

In dit onderzoek zal daarom getracht worden te achterhalen wat de apostel Paulus bedoelde te zeggen met deze beide metaforen en deze scriptie richt zich op de vraag:

"Van welke houding t.o.v. de wet geeft Paulus' samenstelling van de metaforen ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι en παιδαγωγός blijk?"

De metaforen uit de verzen 23 en 24 van Galaten 3 zullen apart worden onderzocht, maar er zal wel rekening gehouden worden met de context en de wisselwerking tussen deze metaforen om te ontdekken of hier sprake is van tegenspraak, onderlinge versterking of verschil zonder dat er sprake is van tegenspraak.

Omdat metaforen een eigen wijze van benaderen vragen vanwege de complexe structuur die ermee samenhangt, zal allereerst in hoofdstuk 1 de stand van zaken in de wetenschappelijke discussie omtrent metaforen door middel van literatuuronderzoek onderzocht worden. Daarnaast worden hier de overige stappen bekeken die genomen moeten worden bij de benadering van de metaforen in de verzen 23 en 24 van hoofdstuk 3. Daarna komt de bredere context van de metaforen in hoofdstuk 2 aan de orde, want om een goed begrip van een tekst te krijgen is niet alleen de tekst zelf van belang, maar ook de context waarin deze tekst te vinden is. Dit wordt gedaan door het boek Galaten eerst in zijn algemeenheid te behandelen en daarna steeds meer op de verzen 23 en 24 in te zoomen.

¹ Dunn (1996, pp122-114) behandelt vers 22 en 23 niet, maar geeft wel een interpretatie van de metafoor παιδαγωγός in vers 24. Gordon (1989, pp152-154) behandelt vers 23 en 24 wel, maar laat vers 22 onbesproken.

Wanneer die basis is gelegd, zal er in de hoofdstukken 3 en 4 uitgebreid op de metaforen worden ingegaan, respectievelijk de metaforen ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι en παιδαγωγός. De gevonden stappen uit hoofdstuk 1 worden hierbij gevolgd nadat de semantiek van de metafoor besproken is. Stap 1 is het onderzoeken van de incidentele kenmerken, de volgende stap bestaat uit het overbruggen van de cultuurkloof door de relevante zaken van de metafoor van die tijd te beschrijven. De derde stap is het nagaan wat de affectieve impact van de metafoor in die tijd was, vervolgens worden de gedachten die opkwamen bij het horen van de metafoor in kaart gebracht en met elkaar vergeleken om te bepalen op welke kenmerken van de metafoor de nadruk ligt.

Alvorens de metafoor ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι volgens deze stappen bestudeerd wordt, worden nog enkele inleidende opmerkingen gemaakt, omdat de vergelijking met de metafoor παιδαγωγός anders minder soepel verloopt. Dit heeft te maken met het bijzondere karakter van de metafoor in Galaten 3:23 en bij de vergelijking tussen de metaforen wordt er daarom gekeken naar de metafoor die in dat vers *impliciet* genoemd wordt.

Door het volgen van de verschillende stappen wordt er meer in detail getreden, maar deze details hebben alleen betekenis in de grotere context en daarom is het zaak de uitgewerkte details opnieuw in de bredere context te bezien. In hoofdstuk 5 zal daarom de verdere context betrokken worden bij de interpretatie van de metaforen en wordt de interactie tussen de beide metaforen onderzocht: in hoeverre zijn ze tegenstrijdig, aanvullend of synoniem? In het nawoord wordt de methode van de benadering van metaforen geëvalueerd en worden aanbevelingen voor verder onderzoek gedaan. De conclusies die uit dit onderzoek zijn getrokken worden na het nawoord behandeld.

H1 Metafoor, conceptueel domein en beeldveld

In dit hoofdstuk zal uiteengezet worden wat de metafoor is, omdat in de verzen 23 en 24 van hoofdstuk 3 uit de brief aan de Galaten twee metaforen aangetroffen worden. Drie verschillende visies op de metafoor komen aan de orde en een van deze visies wordt verder uitgewerkt.

1.1 Woorden en woordveld

1.1.1 Woorden

Woorden zijn aaneenschakelingen van klanken die conventionele concepten uitdrukken die binnen conceptuele schema's liggen.² Een conventioneel³ concept⁴ is een algemeen aanvaard idee van een zaak. Bij de klank 'kloek' wordt binnen het Nederlandse taalgebied gedacht aan 'groot en daarbij flink gebouwd' en/of 'wakker, flink, fiks' en/of een 'kip met kuikens' en/of een 'overbezorgde moeder'.⁵ Deze conventionele concepten van deze woorden zijn te vinden in het woordenboek, omdat deze hierin verzameld zijn en als richtlijn voor het taalgebied gelden. Een conceptueel schema is een netwerk van verschillende concepten die onderling een bepaalde samenhang vertonen. Bijvoorbeeld binnen het conceptuele schema van het conventionele concept 'voetbal' kunnen onder ander de concepten 'bal', 'voetbalveld', 'elftal' en 'scheidsrechter' aangetroffen worden.

Een woord roept dus meer op dan alleen het conventionele concept, meer dan een woord strikt beoogt; het hele netwerk van associaties wordt bij dat woord opgeroepen.⁶ Niet de uitgesproken aaneengeschakelde klanken of samengestelde letters op een pagina zijn van betekenis, maar de conceptuele inhoud die de woorden beogen. Dus, met de woorden van Lakoff: "Meanings are thus in people's minds, not in the words on the page."⁷ Een conceptueel schema of domein van een woord kan in kaart gebracht worden: een woordveld.⁸

1.1.2 Woordveld of semantisch veld

Andere termen voor woordvelden zijn betekenisferen, semantische velden of semantische isotopieën.⁹ De theorie van het semantische veld is gebaseerd op het idee dat de betekenis van een woord voor een deel bepaald wordt door de gerelateerde woorden die in het lexicon beschikbaar zijn. Het semantisch veld wordt gevormd door deze gerelateerde woorden. Het semantisch veld is dus een

² Lakoff & Turner, 1989, p109.

³ Betekenis conventioneel: 'door de gewoonte voorgeschreven'. 'conventioneel' in: Boer, 1992, p235.

⁴ Betekenis concept: 'opzet, plan; ontwerp, ruwe schets'. 'concept' in: Boer, 1992, p227.

⁵ 'kloek' in: Boer, 1992, p570.

⁶ Lakoff & Turner, 1989, p109.

⁷ Lakoff & Turner, 1989, p109.

⁸ Engels: o.a. semantic field, Duits: o.a. Wortfeld.

⁹ Bronzwaer, 1993, p172. Betekenis isotoop in de natuurkunde en scheikunde: 'vorm van een element met dezelfde scheikundige eigenschappen als een andere vorm, doch daarvan verschillend in fysische eigenschappen en atoomgewicht'. 'isotoop' in: Boer, 1992,p517.

groep van lexemen¹⁰ welke een bepaald conceptueel domein dekken en welke specifieke semantische relaties met elkaar hebben.¹¹ Bijvoorbeeld 'boek', 'bladwijzer', 'bladzijde' en 'boekenkast' worden in hetzelfde semantische veld gevonden, net zoals 'pindakaas', 'hagelslag' en 'kaas' ook in een semantisch veld worden aangetroffen.

1.2 De metafoor

1.2.1 Verschillende visies op metaforen

Metaforen zijn een complex en veel bestudeerd fenomeen en er bestaan dan ook verschillende visies op metaforen. In de klassieke opvattingen werd metafoor gezien als een zaak van taal en niet van het denken. De algemene gedachte was dat alledaagse taal geen metafoor bevatte. Metafoor was gedefinieerd als een poëtische linguïstische uitdrukking waarbij een of meer woorden voor een concept buiten zijn conventionele betekenis gebruikt zijn om eenzelfde concept uit te drukken.¹² In deze traditionele visies werd metafoor gezien als een stijlfiguur en moest onderscheiden worden van simile, analogie, ironie, enz.¹³ Tegen het eind van de jaren '70 van de vorige eeuw vond er een verandering plaats in de manier waarop er naar metaforen werd gekeken, dit wordt wel de cognitieve omwenteling genoemd.¹⁴ Zo veranderde de kijk op metaforen van stijlfiguur naar denkfiguur (figure of thought).¹⁵

In hoofdzaak kunnen er drie verschillende visies onderscheiden worden:

- Letterlijke visie: opvatting van een metafoor als vervanging & opvatting van een metafoor als vergelijking
- Emotie visie
- Interactie visie

Deze visies worden hieronder beschreven. De interactie visie wordt nader uitgewerkt omdat daar in deze scriptie verder vanuit gewerkt zal worden.

1.2.1.1 Letterlijke visie

Zowel de opvatting van een metafoor als vervanging en de opvatting van een metafoor als vergelijking behoren tot de klassieke opvatting, waarbij de metafoor als een taalkundige zaak wordt beschouwd. Beide zienswijzen veronderstellen dat de metafoor vervangen kan worden door een letterlijke vergelijking, waarbij er niets aan betekenis verloren gaat en vallen dus onder de letterlijke visie.

¹⁰ "kleinste betekenisdragende vorm van een woord die ten grondslag ligt aan uiteenlopende vormen waarin dat woord voorkomt: `kom` is het lexeme van kwam, kwamen, gekomen en komst"

<http://www.woorden.org/woord/lexeem> (06/05/2010).

¹¹ Kittay & Lehrer, 1981, p32.

¹² Lakoff, 1992, p1.

¹³ Steen, 1994, p10.

¹⁴ Steen, 1994, p3.

¹⁵ Steen, 1994, p10.

Metafoor als vervanging

Deze visie houdt in dat elke metafoor vervangen kan worden door een niet-metaforisch synoniem. Zij ziet metafoor als een kleurrijke manier om iets te zeggen wat ook letterlijk gezegd kan worden.¹⁶ Omdat de metafoor geen semantische toevoeging geeft, kan ze zonder cognitief verlies overgezet worden.¹⁷ De veronderstelde beschikbaarheid van een letterlijke vervanger maakt de waarde van de metafoor voor filosofische en wetenschappelijke redenering verwaarloosbaar.¹⁸

De constatering dat er metaforen bestaan juist omdat er alleen op metaforische wijze over deze zaken gesproken kan worden (cognitieve metaforen), zorgt ervoor dat deze visie van de hand gewezen moet worden. Daarnaast mist het eenvoudigweg 'vertalen van een metafoor in onmiddellijke taal' de dynamiek van de metafoor. De eigenheid van een metafoor is niet dat het letterlijk gedachten vertaalt, maar dat er volgens de metafoor gedacht wordt. Een metafoor zegt méér dan alleen het letterlijke op een kunstzinnige manier. Wanneer men zegt 'Jan is een vos' dan zegt men meer dan 'Jan is sluw', ander zouden we 'sluw' en 'vos' als synoniem moeten beschouwen en zou de enige reden om 'vos' in plaats van 'sluw' te gebruiken dat het leuker klinkt.¹⁹

Metafoor als vergelijking

Een andere letterlijke visie is de metafoor als vergelijking, maar anders dan bij 'de metafoor als vervanging' wordt de metafoor in deze visie gezien als een esthetische functie. Omdat deze ook stelt dat de metafoor vervangen kan worden door een gelijkwaardige letterlijke vergelijking, kan de visie gezien worden als een variant van 'de metafoor als vervanging'. Deze theorie kent wat meer aan de metafoor toe dan alleen de vervanging van een term voor een andere term. Twee vergelijkbare 'als' zaken worden met elkaar vergeleken, zoals in de zin: 'Dit bedrijf is (als) een mierennest'. Deze visie volstaat met het aanduiden van de grond van de vergelijking, en deze theorie sluit de mogelijkheid uit dat de metafoor nieuwe betekenissen creëert.²⁰

De ontdekking van een enorm systeem van conventionele conceptuele metaforen²¹ die ons alledaagse conceptuele systeem structureert en de grondslag is van een groot deel van alledaagse taal, heeft de traditionele kloof tussen letterlijk en figuurlijk omvergeworpen. Verschillende aannames met betrekking tot het verschil letterlijk-figuurlijk die vroeger werden gedaan, blijken onjuist te zijn. In *The Contemporary Theory of Metaphor* geeft George Lakoff van deze aannames een lijst:²²

- Alle alledaagse taal is letterlijk, en er is geen metaforische alledaagse taal.
- Alle onderwerpen (subject matter) kunnen letterlijk begrepen worden, zonder metafoor.

¹⁶ Soskice, 1985, pp13, 24.

¹⁷ Gemünden, 1993, p5.

¹⁸ Soskice, 1985, p25.

¹⁹ De Hulster, 2009, p110; Rosner, 2007, p60; Soskice, 1985, p25.

²⁰ De Hulster, 2009, p110; Soskice, 1985, p26.

²¹ Deze conventionele conceptuele metaforen zijn algemene structuren waar het verstand mee werkt. Bijvoorbeeld de metafoor MENSEN ZIJN DIEREN wordt door het verstand gebruikt om de specifieke metafoor 'Jan is een vos' te kunnen begrijpen. Deze conventionele conceptuele metaforen komen in paragraaf 1.2.2 uitgebreider aan de orde.

²² Lakoff, 1992, p3.

- Alleen letterlijke taal kan contingent²³ waar of onwaar zijn.
- Alle definities van een lexicon van een taal zijn letterlijk, niet-metaforisch.
- De concepten die in de grammatica van een taal gebruikt worden, zijn letterlijk; metaforische worden niet gebruikt.

1.2.1.2 Emotie visie

Een gedeelde overtuiging van de emotie visie met 'de metafoor als vervanging' is dat de metafoor een gevolg is van een afwijkend woordgebruik en wanneer een metafoor verhuld kon worden zou dat niets afdoen aan de cognitieve inhoud van de tekst. In de ogen van deze visie levert het abnormale gebruik van de metafoor in aan werkelijke cognitieve inhoud, maar voegt het iets emotioneels toe. Volgens de emotie visie heeft de metafoor meerwaarde met betrekking tot het affectieve effect. Probleem van deze visie is dat het ondoenlijk is om de emotionele toevoeging te bevatten zonder de cognitieve inhoud die het veroorzaakt. Daarnaast kan deze visie niet verklaren waarom het gebruik van dezelfde term op een oneigenlijke manier de tegenovergestelde emotionele impact kan hebben: bijvoorbeeld de term 'scherp' van een 'scherp mes' kan gecontroleerd worden en heeft een positieve betekenis, maar geeft geen emotionele toevoeging. Terwijl bij een 'scherpe tong' (onaardige dingen zeggen) de scherpte niet gecontroleerd kan worden en 'scherp' hier een negatieve emotionele toevoeging geeft.²⁴

1.2.1.3 Interactie visie

Deze visie gaat uit van een systeem van geassocieerde gemeenplaatsen, die de gedachten en perceptie van de taalgebruiker omvat. Deze associaties met betrekking tot de gedachten en perceptie van de taalgebruiker vormen gezamenlijk een begrip van de metafoor, waardoor er meerdere associaties mogelijk zijn en er nieuwe betekenissen opgenomen kunnen worden.²⁵ In andere woorden: twee conceptuele domeinen, die niet aan elkaar gerelateerd zijn, worden door metafoor aan elkaar verbonden door het gebruik van de linguïstische notie van een semantisch veld.²⁶

Lakoff & Johnson zijn belangrijke vertegenwoordigers van deze visie op metaforen en een belangrijk en veel geciteerd boek van hun hand is *Metaphors We Live By* uit 1980. Zij stellen dat de conventionele conceptuele metaforen tot de algemene kennis van de taalgebruiker horen. Deze conceptuele structuren die in het lange termijngeheugen zijn opgeslagen worden gebruikt om metaforen te begrijpen tijdens een conversatie. Wanneer een metafoor in een conversatie gebruikt wordt, dan is deze dus van een conceptuele metafoor afhankelijk of hiervan afgeleid.²⁷

²³ Betekenis contingent: II 'toevallig'. 'contingent' in: Boer, 1992, p233. 'Toevallig waar' of 'toevallig onwaar' wil zeggen dat iets wel waar of onwaar is, maar dat niet noodzakelijk zo had hoeven zijn.

²⁴ Soskice, 1985, pp26-27.

²⁵ De Hulster, 2009, pp110-111.

²⁶ Kittay & Lehrer, 1981, p31.

²⁷ Steen, 1994, p7.

Volgens de cognitieve kijk op metaforen zijn metaforen in het denken op een bepaalde manier geclassificeerd, net zoals dieren en planten geclassificeerd zijn volgens de biologische taxonomie.²⁸ Onder een 'klasse' of 'familie' van algemene metaforen, zogenoemde 'basismetaforen', vallen specifiekere metaforen. Van bijvoorbeeld de metaforen als 'hij is een aap' en 'zij is een slak' is dan 'MENSEN ZIJN DIEREN'²⁹ de basismetafoer. Omdat voor de metafoer 'Bert is een leeuw' dezelfde structuur gebruikt wordt (in de metafoer wordt de mens Bert tot op een bepaalde hoogte gelijkgesteld met het dier leeuw), moet het verstand de basismetafoer 'MENSEN ZIJN DIEREN' gebruiken om de metafoer 'Bert is een leeuw' te kunnen begrijpen. Uit de grammatica en de lexicale structuur is op te maken dat aan verschillende metaforische uitdrukkingen dezelfde conceptuele basismetafoer ten grondslag ligt. De verschillende metaforen die in de linguïstiek aangetroffen worden kunnen grotendeels herleid worden tot basismetaforen waar het verstand mee werkt.³⁰

De *generalisaties* van de poëtische metaforische uitdrukkingen blijken dus niet in de taal voor te komen, maar in het verstand. Deze ontdekking wierp de klassieke opvatting, dat metafoer een linguïstische uitdrukking was, omver. Algemene overdrachten van conceptuele domeinen zijn niet alleen van toepassing op poëtische uitdrukkingen, maar zijn aan de orde bij een groot deel van het alledaagse taalgebruik. Het blijkt dat de metafoer zijn plaats niet in de taal heeft, maar in de manier waarop een mentaal domein in termen van een ander domein wordt geconceptualiseerd.³¹

De term *metafoer* is een kruislingse domein (*cross-domain*) overdracht in een conceptueel systeem gaan betekenen. Naar een *linguïstische uitdrukking* (een woord of zin), die een uitdrukking is van een kruislingse domein overdracht, wordt met de term metaforische *expressie* gerefereerd.³² Een kruislingse domein overdracht is de overdracht van verschillende attributen tussen twee verschillende conceptuele domeinen. Bijvoorbeeld bij de metafoer 'Piet is een slak' worden onder andere de attributen 'traag' en 'huis vervoeren' overgebracht, omdat Piet erg langzaam met zijn caravan reist.³³

1.2.2 Uitwerking interactie visie: conceptuele metafoer

Wat onder andere aangeleverd wordt aan bewijsmateriaal voor het bestaan van een systeem van conventionele conceptuele metaforen zijn generalisaties die polysemie behelzen; dit is het gebruik van woorden met een aantal gerelateerde betekenissen,³⁴ bijvoorbeeld: mistbank en zitbank, of

²⁸ In de biologische taxonomie worden organismen op grond van overeenkomsten hiërarchisch in groepen ingedeeld. Van onder naar boven in het classificatiesysteem: soort (merel), geslacht (*Turdus*), familie (*Turdidae*; Lijsters), orde (*Passeriformes*; zangvogels), klasse (*Aves*; vogels) enz.. (<http://nl.wikipedia.org/wiki/Taxonomie> (02/08/2010); <http://nl.wikipedia.org/wiki/Merel> (02/08/2010)).

²⁹ In navolging van Lakoff & Turner gebruik ik hoofdletters om basismetaforen aan te duiden.

³⁰ Lakoff & Turner, 1989, p81; Steen, 1994, pp7-8.

³¹ Lakoff, 1992, p1.

³² Lakoff, 1992, p2.

³³ Voor de verdere uitwerking van de overdracht van de metafoer zie de subparagraaf 1.2.2 'Uitwerking interactie visie: conceptuele metafoer'.

³⁴ Lakoff, 1992, p4. Polysemie moet niet verward worden met homonymie; homoniemen zijn woorden die dezelfde vorm hebben, maar een niet-verwante betekenis, bijvoorbeeld: wanneer 'bal' de betekenis heeft van 'een bolronde voorwerp dat bij verschillende spelen wordt gebruikt' en de betekenis als 'een enigszins grote danspartij'. Het woord 'bal' met de betekenissen een 'bal gehakt' en 'voetbal' is polysemisch (voor de betekenissen van 'bal', zie 'bal' in: Boer, W. Th. de, Wolters' Handwoordenboek Nederlands: de Koenen, 29^e druk, Wolters' Woordenboeken: Groningen [etc.], 1992, 127).

tafeltennistafel en voetbaltafel. Daarnaast worden generalisaties die betrekking hebben op patronen van gevolgtrekking ook als bewijs aangevoerd, waarmee gevallen bedoeld worden waarin een patroon van gevolgtrekking van een conceptueel domein gebruikt wordt in een ander conceptueel domein. Lakoff & Johnson gebruiken het voorbeeld van verschillende zegswijzen, waarbij de liefde als een reis wordt uitgedrukt: 'We staan nog aan het begin', 'we gaan samen hetzelfde pad', 'we stappen in het huwelijksbootje', 'we zijn al even onderweg', 'we zijn op een dood spoor terecht gekomen', 'onze wegen zullen scheiden', 'het was een moeizame, maar mooie reis'. Zij tonen aan dat deze verschillende uitdrukkingen op éénzelfde basismetaphoor teruggaan: er is een basisconcept af te leiden, waarvan de genoemde metaforen specificaties zijn. De metaforen maken van hetzelfde concept gebruik: LIEFDE IS EEN REIS. Hierbij is LIEFDE het doeldomein en REIS het brondomein. Er vindt een overdracht plaats van verschillende items tussen de domeinen. Enkele items die overgedragen worden: de minnaars komen overeen met de reizigers, de doelen van de minnaars komen overeen met de reisbestemmingen en de moeilijkheden in de liefdesrelatie corresponderen met de belemmeringen die tijdens een reis kunnen worden ondervonden. Dat de verschillende uitdrukkingen terug te voeren zijn op één concept is geen toeval, maar berust op het feit dat het verstand gebruik maakt van dit basisconcept, van waaruit de verschillende concepten begrepen kunnen worden.³⁵ Wanneer er bijvoorbeeld in een lied gezongen zou worden 'we zijn de snelweg van de liefde verlaten, we rijden nu binnen de bebouwde kom; het gaat vervelend traag, we vallen bijna om',³⁶ dan kan deze songtekst begrepen worden door de al bestaande conceptuele metaphoor LIEFDE IS EEN REIS.

Hieruit volgt dat een metaphoor niet alleen een taalkundige zaak is, maar ook een van gedachten en verstand. Nog scherper gesteld: het taalkundige aspect van een metaphoor is van secundair belang; het is in de eerste plaats een fenomeen van het menselijke brein.³⁷ Vaak voltrekt zich de overdracht van metaforen conventioneel; het is geen schokkende aangelegenheid, het gebeurt vaak juist onbewust: geen haan die er naar kraait. Deze opvatting gaat in tegen de gedachte, waar bijvoorbeeld Soskice een lans voor breekt, namelijk dat er een nominale definitie gegeven moet worden om metaforen te kunnen identificeren.³⁸ De suggestie dat de metaphoor een proces in het verstand is, mist volgens haar het fundamentele punt dat de studie van metaphoor moet beginnen in een linguïstisch kader.³⁹ Hoewel ook in deze scriptie het onderwerp metaphoor is aangesneden omdat er zich een metaphoor (lees: metaforische *expressie*) aandeed in de te bestuderen tekst, is het van belang het psychologische proces niet te gering te schatten. Lakoff & Johnson hebben overtuigend

³⁵ Lakoff & Johnson, 1980; Lakoff, 1992, pp5-6.

³⁶ A. B., 25/04/2010; Het voorbeeld toont het bestaan van conceptuele metaforen aan, maar ook generalisaties van patronen van semantische verandering en psycholinguïstische experimenten ondersteunen de theorie van de conventionele conceptuele metaforen (Lakoff, 1992, p4), maar deze worden hier, vanwege de beperkte tijd en ruimte en omdat de visie al in voldoende mate is onderbouwd, niet verder uitgewerkt.

³⁷ Lakoff, 1992, p6.

³⁸ De nominale definitie stelt in staat om iets te definiëren, de werkelijke definitie toont hoe het tot stand is gekomen (Soskice, 1985, p16 voetnoot 3).

³⁹ Soskice, 1985, p16.

aangetoond⁴⁰ dat er basismetaforen ten grondslag liggen aan de gebruikte metaforen in de taal en dit inzicht maakt de bestudering van metaforen niet onbruikbaar in de bestudering van metaforen in teksten (metaforische expressies). Wanneer Soskice benadrukt dat in de context van de kritische bestudering van een metafoor de linguïstische aard van de metafoor essentieel is, is het inderdaad terecht om te voorkomen dat de metafoor als alleen psychologisch gezien wordt, maar moet niet uit het oog worden verloren dat de metafoor in het verstand van de schrijver is ontstaan en dat de lezer op zijn beurt zijn verstand gebruikt om de metafoor te begrijpen.⁴¹

Wanneer een metafoor onbewust en eigenlijk automatisch zijn werk doet, wordt dit een conventionele metafoor genoemd. Deze metaforen dragen conventionele concepten over van één domein naar een conventioneel concept van een compleet ander domein, zonder dat hier door de persoon bewust bij stil wordt gestaan.⁴² Een mens heeft vele conventionele concepten en op zijn minst worden enkele aspecten van de vele conventionele concepten begrepen door metafoor.⁴³ Een metafoor is dus een ontologische overdracht tussen twee conceptuele domeinen, van een brondomein, naar een doeldomein en is primair een cognitieve zaak; het linguïstische aspect is secundair.⁴⁴

Om het metaforische te onderscheiden, moet vastgesteld worden wat niet metaforisch is: iets is niet metaforisch wanneer een concept begrepen en gestructureerd wordt op zijn eigen wijze. Dit wil zeggen dat er voor het begrijpen ervan geen gebruik gemaakt dient te worden van een structuur vanuit een compleet verschillend conceptueel domein. Bij een metafoor moet voor het begrip van een concept een structuur uit een totaal ander conceptueel domein gebruikt worden.⁴⁵

De metafoor koppelt twee conceptuele domeinen aan elkaar en overbrugt de afstand tussen deze domeinen door ten minste één semantisch kenmerk wat beide conceptuele domeinen gemeenschappelijk hebben. Er is een verschil tussen de twee verbonden entiteiten; er is een literaire identificatie, maar een ontologische *on*mogelijkheid van die identificatie.⁴⁶ Zo is er *iets* dat rechtvaardigt om te zeggen dat 'hij een vader voor zijn studenten is', terwijl de studenten niet het nageslacht van de docent zijn. Het 'iets' bestaat uit één of meerdere attributen die op beide entiteiten van toepassing zijn; beide entiteiten hebben ieder een eigen scala aan attributen. In het voorbeeld van de docent zouden onder andere 'zorgzaamheid', 'mannelijk' en 'gezagspositie' overgedragen attributen kunnen zijn.

Een metafoor is een overdracht van één conceptueel domein naar het andere en daarbij is er een bepaalde ontologische overdracht: een bepaalde lijst van attributen van het brondomein komen overeen met een corresponderende lijst van attributen van het doeldomein.⁴⁷ Maar niet alle attributen

⁴⁰ Lakoff & Johnson, 1980, pp3-6, 46-51.

⁴¹ Soskice, 1985, p17.

⁴² Lakoff & Turner, 1989, p112.

⁴³ Lakoff & Turner, 1989, p112.

⁴⁴ Lakoff, 1992, p6.

⁴⁵ Lakoff & Turner, 1989, p57.

⁴⁶ De Hulster, 2009, p109; Bronzwaer, 1993, p172.

⁴⁷ Lakoff & Turner, 1989, p80.

worden overgedragen, anders zou er sprake zijn van een ontologische *mogelijkheid* van de identificatie. Er zou dan geen sprake zijn van een metafoor, maar van een synoniem: de vorm is anders, maar de betekenis zou volledig hetzelfde zijn. 'Een punaise is een duimspijker' is geen metafoor,⁴⁸ maar moet letterlijk opgevat worden (mits de context hier ook aanleiding toe geeft) omdat er geen overdracht plaatsvindt naar een ander conceptueel domein. Punaise en duimspijker bevinden zich allebei precies in hetzelfde conceptuele domein: hun betekenis overlapt volledig.

Bij een metafoor worden namelijk de lexemen⁴⁹ van een semantisch veld verplaatst naar een ander semantisch veld en de structuur van de semantische relaties van het eerste veld (donor veld) voorziet in de structuur, of reorganiseert een eerdere structuur, van het tweede veld (ontvangerveld). Om de conceptuele metafoor te kunnen begrijpen moet een ontvanger dus kennis hebben van zowel het brondomein als van het doeldomein. Wanneer een semantisch veld is overgedragen van een conceptueel domein op een ander conceptueel domein, blijft de semantische relatie tussen de lexemen intact. De antoniemen warm en koud bijvoorbeeld zijn antoniemen in het domein temperatuur. Wanneer deze overgezet worden in het domein van ontmoetingen: een warm onthaal en een koud onthaal, dan blijft het antoniem, dus de semantische relatie, van de woorden bewaard.⁵⁰

Bij de metafoor 'een computer is een boek' worden er bepaalde semantische kenmerken van het semantische veld van 'boek' overgedragen naar het semantische veld van 'computer' (zie bijlage I). Enkele semantische kenmerken van boek zijn dat een boek bladzijden heeft, waar met inkt tekst opgeschreven is en met deze tekst is bepaalde informatie beschreven. Een boek wordt vaak in een speciaal daarvoor bedoelde kast geplaatst: een boekenkast. 'Boekenkast' is zo semantisch verwant met 'boek' en met 'kast', terwijl het verder van 'boek' verwijderd is dan 'bladzijde', omdat een primair kenmerk van boek is dat het bladzijden bezit, maar een boek hoeft niet noodzakelijk in een boekenkast geplaatst te worden. Zoals de bladzijde van een boek verschillende informatie kan bevatten, zo kan de software van een computer informatie bevatten. Een boek zal meerdere bladzijden hebben, zo zal de computer meerdere software hebben. Zoals de kaft van een boek hard is en de erin opgeslagen informatie bij elkaar houdt, zo houdt de kast van een computer de informatie bijeen. Zoals een boek in een boekenkast gezet kan worden, maar dit niet noodzakelijk is, zo kan een computer op een computermeubel gezet worden, maar dit is niet noodzakelijk. Daarnaast is een boekenkast bedoeld om meerdere boeken te herbergen maar is een computermeubel over het algemeen bedoeld om een enkele computer ruimte te bieden. De overdracht van deze eigenschap is dus wat zwakker. Een eigenschap die niet overgedragen kan worden is papier: een boek is van papier gemaakt, terwijl een papieren computer niet mogelijk is. Uit deze eigenschap (en nog andere niet beschreven eigenschappen) kan afgeleid worden dat er sprake is van figuurlijke taal: het is een

⁴⁸ Het voorbeeld van synoniem is genomen van [http://nl.wikipedia.org/wiki/Synoniem_\(taalkunde\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Synoniem_(taalkunde)) (04/05/2010). 'punaise' in: Boer, W. Th. de, Wolters' Handwoordenboek Nederlands: de Koenen, 29e druk, Wolters' Woordenboeken: Groningen [etc.], 1992, 903.

⁴⁹ Synoniem voor 'lexemen': 'lexicale' items <http://users.fmg.uva.nl/vderooij/atw/week6.html> (06/05/2010)

⁵⁰ Kittay & Lehrer, 1981, pp 32, 33; Lakoff, 1989, p60.

ontologische onmogelijkheid. Enkele eigenschappen worden overgedragen, maar niet álle eigenschappen worden overgedragen; er is geen *volledige* overlap van de semantische velden.

Bij dit gegeven voorbeeld valt op dat de bladzijden van het boek niet alle attributen delen van de software van de computer. De software zelf, bijvoorbeeld een tekstverwerker, kan op zichzelf ook pagina's weergeven. In dat geval lijkt de tekstverwerker eigenlijk meer op een (leeg) boek. Bladzijden in een boek hebben een sterke samenhang (door het ontbreken van enkele pagina's is het boek incompleet en kan het verhaal niet gevolgd worden), terwijl een computer niet als incompleet hoeft te worden beschouwd wanneer een programma dat nauwelijks wordt gebruikt ontbreekt. Ondermeer hieruit blijkt dat dit een zwakke metafoor is: de overeenkomsten zijn wat te ver gezocht. Wanneer er meerdere attributen overeen komen, kan er gesproken worden van een krachtige metafoor.⁵¹

1.3 Het beeldveld

De term 'beeldveld' wordt in analogie van de in de linguïstiek bekende term 'woordveld' of 'betekenisveld' gebruikt. Net zoals een woord in de spraak geen geïsoleerde existentie heeft, staat ook de metafoor in de samenhang van zijn beeldveld; ze is een punt in het beeldveld.⁵² Een metafoor roept bepaalde gedachten op; wanneer een metafoor gehoord of gelezen wordt, heeft iemand daar bepaalde associaties bij. Omdat een metafoor een cognitief karakter heeft, roept het in het verstand allerlei zaken op, die in meerdere en mindere mate aan de metafoor verbonden zijn. Deze zaken of attributen vormen samen het beeldveld van de metafoor.

Dit beeldveld kan voor eenzelfde metafoor per persoon verschillen en is minder algemeen vastgesteld dan een woordveld.⁵³ Het beeldveld van de metafoor 'Hij is een koe' zal in een Joods-christelijke cultuur een anders zijn dan het beeldveld van dezelfde metafoor in een hindoeïstische cultuur en voor een veehouder zal het mogelijk anders in de oren klinken dan een natuurliefhebber.

Voor de juiste interpretatie van een metafoor is het belangrijk het beeldveld van de metafoor goed in beeld te krijgen. Hiervoor is het van belang dat het beeldveld van de gebruiker van de metafoor zo compleet mogelijk in kaart wordt gebracht en daarnaast ook het door de gebruiker veronderstelde beeldveld van zijn beoogde publiek. Hierbij wordt echter een terrein betreden waarbij de categorieën 'mogelijk' of 'waarschijnlijk' beter van toepassing zijn dan 'zeker'. Reconstructie van het beeldveld van zender en (beoogde) ontvanger is belangrijk en het is zeker waardevol om energie te steken in het zover mogelijk benaderen van dit oorspronkelijke beeldveld, maar het oorspronkelijke beeldveld zal niet perfect gereconstrueerd kunnen worden.

⁵¹ Niet (alleen) het aantal overgedragen attributen maakt een metafoor krachtig: zie paragraaf 1.5 'De kracht van de metafoor'.

⁵² Weinrich, 1976, p283.

⁵³ Een beeldveld ligt minder vast dan een woordveld; er bestaan immers (nog) geen 'metaforenboeken', zoals er (al) wel woordenboeken bestaan of metaforennetwerken, zoals er semantische netwerken zijn. Semantische netwerken van het Engels zijn bijvoorbeeld via www.visualthesaurus.com te raadplegen en netwerken van Nederlandse synoniemen zijn op www.synoniemen.net te vinden.

1.4 Het belang van de context

De context vervult bij de metafoor drie taken: de herkenning als metafoor, de intentie of functie van een metafoor en een semantische rol.⁵⁴

1.4.1 Herkenning als metafoor

Van een woord dat geïsoleerd is buiten zijn linguïstische context kan niet gezegd worden dat het een metafoor is en ook niet dat het geen metafoor is. Bijvoorbeeld 'wolf' kan in de zin 'Bert is een wolf' wel een metafoor zijn, terwijl het dat niet hoeft te zijn in de zin 'De wolf is op strooptocht'. Maar er kan ook niet gezegd worden dat een woord in een zin metaforisch geïd kan worden, want een hele zin kan een metafoor zijn. De zin 'De wolf is op strooptocht' kan in een natuurdocumentaire als letterlijk bedoeld zijn, terwijl wanneer dit in een documentaire over dieven wordt gezegd figuurlijk kan zijn.⁵⁵ George Lakoff stelt in een paper dat de zin 'The balloon went up' niet metaforisch is. Maar dit kan wel het geval zijn wanneer het een op een andere manier figuurlijk uitdrukken is van een idee dat in iemand opkomt.⁵⁶ De context, de opvattingen over de intentie van de spreker en andere vooronderstellingen kunnen erop wijzen dat een uiting als metafoor opgevat moet worden.⁵⁷ Deze functie van de context is pre-semantisch, omdat alleen na de benoeming van het type (metafoor of iets anders) het mogelijk is om deze semantisch te interpreteren.⁵⁸

1.4.2 Intentie of functie

De vraag 'Heeft hier een orkaan geraasd?' kan een letterlijk bedoelde vraag zijn, maar wanneer een vader dit aan zijn kind vraagt wanneer deze in zijn rommelige kamer staat, dan moet dit waarschijnlijk figuurlijk opgevat worden. De intentie van de vader is dan niet een 'ja' of 'nee' op de vraag te krijgen, maar om de zoon aan te sporen om zijn kamer op te ruimen.⁵⁹ In dit voorbeeld werd een metafoor gebruikt, maar deze functie van de context geldt evenzeer voor niet-metaforische taal. De vraag: 'Heb jij het ook zo koud?' kan bedoeld zijn om de ontvanger van de vraag het raam te laten sluiten, zonder dat de vragensteller geïnteresseerd is in de beleving van de omgevingstemperatuur door de persoon die bij het raam zit.

Deze functie van de context is post-semantisch, omdat verschillende uitingen, zowel letterlijk als metaforisch, voor verschillende buiten-linguïstische (*extra-linguistic*) doeleinden gebruikt worden, zoals om aan te sporen, te vragen, waarschuwen, dreigen enz.⁶⁰

⁵⁴ Stern, 2008, p267.

⁵⁵ Kittay & Lehrer, 1981, pp31-32.

⁵⁶ Lakoff, 1992, p3. Dit wil niet zeggen dat *alle* taal metaforisch is: Lakoff dacht hoogstwaarschijnlijk aan een zeer dunne rubberen afgesloten omhulsel gevuld met helium, die zich in de tegenovergestelde richting van de zwaartekracht verplaatste. In dat geval is er inderdaad sprake van niet-metaforische taal.

⁵⁷ Stern, 2008, p270.

⁵⁸ Stern, 2008, p270.

⁵⁹ Stern, 2008, p270.

⁶⁰ Stern, 2008, p270.

1.4.3 Semantische rol

Een derde rol van de context is een semantische rol, welke zowel in letterlijke als in metaforische uitingen geldt. In het gedicht:

Daar komt mijn vriendin,
de zon, mijn lieve schat
de meid die ik bemin
ja, Hanna doet mij wat!⁶¹

en in het gedicht:

In lang vervlogen tijden
verscheen aan de horizon
fel licht dat je moet mijden
maar zonder kom je om.
Daar komt de grote Koning,
de zon van ons bestaan
betreed je nu zijn woning
voorzeker, je zal vergaan!⁶²

komt beide de metafoor 'de zon' voor, maar in elk van deze contexten drukt de uiting van 'de zon' een andere metaforische interpretatie uit.

De context van de zin en van de grotere tekst waartoe de zin behoort, helpt om het aantal mogelijke semantische velden in kwestie te beperken. Is een context meer ontwikkeld, dan zijn de betreffende semantische velden die relevant zijn voor het begrip van de metafoor beter identificeerbaar.⁶³ In het eerst genoemde gedicht bijvoorbeeld, wordt 'de zon' op één lijn gesteld met 'mijn lieve schat', waaruit blijkt dat 'de zon' met de geliefde van de schrijver wordt vergeleken. Gezien de context is het aannemelijk dat 'de zon' als positief beschouwd moet worden, terwijl in het tweede gedicht, met termen als 'mijden' en 'vergaan', 'de zon' heel goed een meer negatieve lading kan worden gegeven. Bij de semantische rol van de context bepaalt dus de context welke eigenschappen van het semantische veld (in het geval van de metaforen: beeldveld) overgenomen moeten worden.

Naast de context die de omringende tekst van de metafoor toevoegt, is er ook sprake van een culturele context. Deze culturele context is vaak niet direct in de tekst te vinden, maar speelt wel een belangrijke rol voor de betekenis van de metafoor. De metafoor wordt geuit in een bepaalde tijd en cultuur, die mede bepalend zijn voor de kennis en vooronderstellingen die over het gebruikte brondomein en doeldomein aanwezig zijn. Voor een juist begrip van de metafoor moeten deze kennis en vooronderstellingen (beeldveld) van zowel de gebruiker van de metafoor als het beoogde publiek zo veel mogelijk worden achterhaald.⁶⁴

⁶¹ A. B., 18/03/2010.

⁶² A. B., 18/03/2010.

⁶³ Kittay & Lehrer, 1981, p32.

⁶⁴ Voor reconstructie van beeldveld: zie ook paragraaf 1.3.

1.5 De kracht van de metafoor

Metaforen worden vaak gezien als een mooie vorm van communicatie, als een decoratieve manier van spreken, maar in veel Bijbelse literatuur is de werkelijke functie in feite didactisch. Een metafoor is een krachtig middel van communicatie wat mensen in staat stelt om dingen te begrijpen, op een nieuwe manier te zien of is een hulp bij het overtuigen.⁶⁵

Conceptuele metaforen hebben een overredende kracht omdat bij het gebruik de geldigheid van de metafoor geaccepteerd wordt en bij het gebruik ervan de hoorder wordt gedwongen om zijn geldigheid te accepteren. Wanneer een conceptuele metafoor geleerd is door een persoon, dan zijn deze gegevens opgeslagen in diens conceptuele systeem, vaak onbewust.⁶⁶

Conceptuele schema's ordenen onze kennis: zij vormen cognitieve modellen van bepaalde aspecten van de wereld, modellen die we gebruiken om onze ervaring te begrijpen en erover te redeneren. Het zijn onbewuste modellen die automatisch worden gebruikt. Deze cognitieve modellen worden op ten minste twee manieren verworven: door persoonlijke ervaring en door de cultuur. Culturele modellen zijn vaak niet identiek aan de wetenschappelijke kennis: hoewel bijvoorbeeld wolvenexperts aangeven dat wolven mensen mijden wanneer zij dat kunnen, beschouwt ons culturele model wolven als bloeddorstige dieren die mensen zomaar aanvallen.⁶⁷

De modellen kunnen verschillende benamingen krijgen, afhankelijk van welke aard het meest benadrukt moet worden. Bij 'culturele modellen' wordt het model het meest bepaald door de culturele aard. Is de alledaagse aard van toepassing, dan worden de modellen 'algemene modellen' genoemd en wanneer de term 'model' te groots lijkt voor een simpel idee, dan wordt dit als een 'algemene notie' aangeduid. De modellen worden 'cognitieve modellen' genoemd om ze te onderscheiden van de claim dat zij de wetenschappelijke werkelijkheid representeren.⁶⁸

Wanneer een aantal aspecten van het brondomein op het doeldomein overgebracht kunnen worden, dan kan de hoorder of lezer de metafoor als geldig accepteren. In een dergelijk geval kan de metafoor de suggestie wekken dat er andere aspecten van het brondomein ook op het doeldomein van toepassing zijn. Wanneer iemand als 'hoofd van een groep personen' wordt gezien, dan kan dat duiden op de leidinggevende functie: zoals het hoofd het orgaan is van waaruit het lichaam wordt bestuurd, zo wordt de groep door de leider aangestuurd. Maar de metafoor kan ook een andere associatie oproepen: zoals het verstand van het lichaam in het hoofd vergaderd is, zo is ook het verstand van de groep in de leider aanwezig.⁶⁹

Door middel van minimaal één semantisch kenmerk dat beide woordvelden (semantische isotopieën of velden) gemeenschappelijk hebben, overbrugt de metafoor de afstand tussen deze beide velden. De metaforische afstand is de verwijdering tussen deze twee semantische velden en de metafoor moet een 'spanning' leveren om deze afstand te overbruggen. Een grotere afstand tussen

⁶⁵ Burke, 2006, p32.

⁶⁶ Lakoff & Turner, 1989, p63.

⁶⁷ Lakoff & Turner, 1989, pp65-66.

⁶⁸ Lakoff & Turner, 1989, p67. Doordat de persoonlijke ervaring ook gekleurd is door de cultuur liggen deze beide manieren van het verwerven van cognitieve modellen mogelijk dicht bij elkaar dan op het eerste gezicht lijkt.

⁶⁹ Steen, 1994, p12.

deze velden en dus een grotere spanning resulteert niet per definitie in een krachtigere metafoor. Bepaalde metaforen leveren een grote spanning, maar zijn al zo vaak gebruikt dat ze conventioneel zijn geworden en dus minder energiek zijn.⁷⁰ Wanneer er veel items van het semantische veld van het brondomein op het doeldomein kunnen worden overgebracht, is de metafoor over het algemeen krachtiger of wordt deze in ieders geval eerder als 'geldig' geaccepteerd. Naast het aantal overgebrachte items van het semantische veld zijn er veel meer zaken die de kracht van een metafoor bepalen. De originaliteit van een metafoor kan bijvoorbeeld ook een belangrijke factor zijn: sommige metaforen worden zo vaak gebruikt, dat hun affectieve kracht afgezwakt is. Omstandigheden kunnen ook van invloed zijn: 'Piet is een pinguïn' kan een krachtigere uitwerking hebben wanneer de hoorders net pinguïns gezien hebben (bijv. in een dierentuin of film).

Metaforen roepen beelden op en beelden zijn vaak aansprekend. Een beeld dat de aandacht van de hoorder trekt, blijft ook vaak goed 'hangen'; een krachtige metafoor zal de hoorder langer bijblijven dan een droge letterlijke redevoering. Beelden zeggen soms meer dan vele woorden en een beeld met woorden gebracht kan dit effect ook grotendeels teweegbrengen.

1.6 Benadering van metaforen

Bij de benadering van een metafoor is het verstandig om te beginnen met te kijken naar hoe de metafoor gebracht wordt; de bredere context waarin de metafoor zich bevindt. Er moet dan aandacht besteed worden aan de voorbereiding die wordt getroffen om de metafoor aan de man te brengen. Voor sommige metaforen is het behulpzaam om te letten op 'incidentele kenmerken'. Dit zijn kenmerken die niet of nauwelijks aan betekenis toevoegen, maar de vergelijking meer fascinerend maken, bijvoorbeeld: 'Frits is een muis' zal eerder gezegd worden wanneer Frits grijs haar heeft of men net muizen in huis heeft gehad.⁷¹

Bij het onderzoeken van een metafoor is het van belang is om de conceptuele domeinen zover mogelijk te reconstrueren. Zeker bij de bestudering van Bijbelse metaforen is het belangrijk om alle overeenkomsten tussen het brondomein en het doeldomein op te sommen, zodat de metafoor beter begrepen kan worden. In geval van de brieven van Paulus moet de cultuurkloof overbrugd worden omdat de associaties die in de tijd van Paulus met de beide domeinen werden gelegd vaak anders zullen zijn dan de associaties die bijna tweeduizend jaar later gelegd worden. Het is cruciaal om de conventionele concepten van die tijd zo dicht mogelijk te benaderen.⁷²

Sommige metaforen bewegen de hoorder ervan tot het heroverwegen van een visie, houding of waarden. Deze affectieve en retorische functie van de metafoor moet gevoeld worden. Bepaalde omschrijvingen hadden een veel grotere impact op het publiek van de eerste lezers, dan dat het heeft op lezers in de eenentwintigste eeuw. Beschuldiging van afgoderij zal in deze tijd iets anders

⁷⁰ Bronzwaer, 1993, p172.

⁷¹ Rosner, 2007, p63.

⁷² Rosner, 2007, pp151-154.

oproepen dan dat dat in de tijd van Paulus deed en zelfs binnen groepen in onze tijd zal dat verschillende reacties oproepen.⁷³

Een volgende belangrijke stap is om de overdracht van de metafoer in kaart te brengen. Bij een metafoer worden niet alle relaties van het ene veld in het andere over gebracht, maar worden er bepaalde kenmerken benadrukt en andere onderdrukt.⁷⁴ Van belang is dan om met behulp van de eerdergenoemde stappen en tegen de socio-historische achtergrond te achterhalen welke kenmerken onderdrukt worden en welke benadrukt worden.

Als laatste stap kan de metafoer vergeleken worden door andere vergelijkingen die relevant zijn voor de metafoer, analoog zijn aan de metafoer of vergelijkbare uitdrukkingen naast de te onderzoeken metafoer gelegd worden.⁷⁵

1.7 Paulus en metaforen

Wanneer de brieven van Paulus bekeken worden, dan valt op dat er regelmatig gebruik gemaakt wordt van metaforen. In zijn gebruik van metaforen put Paulus uit een breed gebied van sociale contexten. De sferen van atletiek (Filippenzen 3:12-14), agrarische sector (1 Korintiërs 3:6-8) en leger (2 Korintiërs 2:14-16) worden door hem aangewend.⁷⁶ De metaforen die betrekking hebben op het familieleven worden door Paulus het meeste gebruikt. De metaforen van familie zijn niet alleen op statistische gronden belangrijk, maar het is ook de meest doordringende metafoer die hij gebruikt om zijn gemeenschappen te beschrijven.⁷⁷ Zoals onder zal worden gezien kunnen we de παιδαγωγός ook plaatsen onder het familie/leven, maar zoals zal blijken is deze metafoer niet een manier om zijn gemeenschap aan te duiden.

Bijbelse metaforen worden bestudeerd in een crossculturele situatie. Hierbij is het van belang om bewust te zijn van de conventionele concepten van hen die participeerden in het eerste proces van communicatie en van de conventionele concepten van de onderzoeker en diens publiek.⁷⁸

De brieven van Paulus zijn geadresseerd aan werkelijke gemeenschappen in werkelijke historische situaties en de theologie van Paulus is verweven met de sociale realiteit. Het socio-historisch raamwerk waarbinnen een metafoer gecommuniceerd werd, speelt een belangrijke rol in het voortgaande cognitieve en aangrijpende functioneren van de metafoer. Om de intensiteit, intentie en betekenis van een metafoer in een oude tekst te begrijpen, is het nodig om de socio-historische context te begrijpen in welke het oorspronkelijk was gebruikt.⁷⁹

De in deze paragraaf genoemde stappen zullen achtereenvolgens gevolgd worden in de hoofdstukken 3 en 4, wanneer de metaforen aan de orde komen. Echter voordat deze stappen

⁷³ Rosner, 2007, p63.

⁷⁴ Rosner, 2007, p63.

⁷⁵ Rosner, 2007, pp64, 149, 167.

⁷⁶ Burke, 2006, p36 (Waarbij er bij 2 Kor 2:14-16 vanuit gegaan wordt dat de geur de geur van parfum is die geroken wordt bij een triomftocht van het terugkerende leger, waarbij de geur voor het leger en toeschouwers geassocieerd wordt met overwinning, terwijl het voor de medegevoerde krijgsgevangenen geassocieerd wordt met de dood).

⁷⁷ Burke, 2006, p36.

⁷⁸ De Hulster, 2009, p114; zie ook onder paragraaf 1.6.

⁷⁹ Burke, 2006, pp36-37.

genomen zullen worden wordt in beide hoofdstukken eerst de 'semantiek van het brondomein' behandeld, omdat ook op linguïstisch vlak een flinke taak en cultuurkloof overbrugd moet worden. Nu volgt in hoofdstuk 2 eerst de bredere omgeving waarin de te bestuderen metaforen zich bevinden.

H2 Galaten 3:23-24 in de context van de Galatenbrief

Dit hoofdstuk zal de context van de verzen 23 en 24 van het derde hoofdstuk van Galaten beschrijven. Het hoe, wat en waarom van de Galatenbrief zal toegelicht worden en de te bestuderen verzen krijgen hun plaats in de opbouw van de brief.

2.1 De Galatenbrief algemeen

2.1.1 Wie, aan wie, waarom en wanneer

De Galatenbrief is onderdeel van de grote brieven het *Corpus Paulinum*. Over de authenticiteit van deze brief bestaat weinig twijfel, maar over de datering van de brief lopen de meningen wel uiteen: is de brief voor of na het apostelconcilie geschreven? Daarnaast speelt de vraag aan welke gemeenten de brief was geschreven.⁸⁰

Paulus schreef deze felle brief omdat er jodenchristenen uit Jeruzalem waren gekomen⁸¹ die de Galaten leerden dat de bekeerde heidenen zich moesten laten besnijden en verder aan een deel van de Mozaïsche wet moesten houden. Het houden van delen van de Mozaïsche wet en de besnijdenis was volgens de jodenchristenen een noodzakelijke voorwaarde voor het lidmaatschap van de christelijke gemeente en het verkrijgen van Gods belofte. Paulus' schrijven moet de heidenen die zich bekeerd hadden ertoe bewegen om hun heil niet te zoeken in het naleven van de wet, maar in het geloof in Christus. Daarnaast voelde Paulus zich in zijn gezag als apostel aangetast en daarom verdedigt Paulus de legitimiteit van zijn apostelschap.⁸²

Omdat zich in het noorden van wat nu Turkije is Keltische stammen (Galaten) hadden gevestigd, werd die landstreek Galatië genoemd. Later stichtten de Romeinen daar een provincie die een grotere omvang had dan de landstreek Galatië, maar die dezelfde naam kreeg. De Romeinse provincie Galatië omvatte ook gebieden die ten zuiden van de landstreek Galatië waren gelegen. De brief van Paulus aan de Galaten is geschreven aan een groep van gemeenten in Galatië, maar het is niet duidelijk waar dat in Galatië was.⁸³ Er worden twee mogelijkheden overwogen: een groep gemeenten in de noordelijke *landstreek* Galatië, of een groep gemeenten in het zuiden van de politieke *provincie* Galatië.⁸⁴

Het antwoord op deze vraag heeft consequenties voor de datering van de brief. De gemeenten die zich in het noorden van de provincie van Galatië bevonden, namelijk in de *landstreek*

⁸⁰ Ehrman, 2000, p262; Longenecker, 1990, pplvii-lviii; Silva, 1996, pp229-130.

⁸¹ Nanos (2010, pp460-463) verdedigt een andere visie, die door sommigen gedeeld wordt, namelijk dat de tegenstanders niet uit Jeruzalem (of Antiochië) kwamen, maar dat zij hooggeplaatste personen waren uit de grotere synagogen gemeenschappen in de omgeving van de gemeenschappen van de niet-Joodse Galaten en de tot geloof in Christus bekeerde Galaten inleidden in het bekeringsproces van de proselieten. In dat geval lijkt de beschrijving van het belang van Christus en de bewijzen dat hij weldegelijk de Christus is, in Paulus betoog sterk onderbelicht.

⁸² Den Heyer, 1987, p76; Ehrman, 2000, p305; Hong, 1993, p120; Nanos, 2010, p457.

⁸³ Ehrnman, 2000, pp304-305; Silva, 1996, pp229-130.

⁸⁴ Silva, 1996, p129.

Galatië, waren waarschijnlijk door Paulus tijdens zijn tweede zendingsreis gesticht.⁸⁵ Schreef hij zijn brief aan deze gemeenten, dan zal dat geruime tijd na de stichting van deze gemeenten gebeurd moeten zijn, waarschijnlijk tijdens zijn derde zendingsreis, halverwege de jaren '50 van de eerste eeuw n. Chr.⁸⁶ De gemeenten in het zuiden van de *provincie* Galatië waren volgens Handelingen⁸⁷ door Paulus tijdens zijn eerste zendingsreis tussen 45 en 48 n. Chr. gesticht. Betrof het lezerspubliek van de Galatenbrief deze gemeenten in het zuiden van de provincie Galatië, dan kan de brief ook in het jaar 48 geschreven zijn: nog voor het apostelconcilie.

Het belang van een datering voor of na het apostelconcilie heeft te maken met de inhoud van het apostelconcilie,⁸⁸ zoals dat wordt beschreven in Handelingen 15: na overleg tussen onder andere Paulus, Barnabas, Petrus en Jakobus wordt besloten dat de heidenen 'zich dienen te onthouden van wat door de afgodendienst bezoedeld is, van ontucht, van vlees waar nog bloed in zit en van het bloed zelf', maar verder geen verplichtingen opgelegd krijgen. In het begin van zijn brief schrijft Paulus aan de Galaten over een samenkomst in Jeruzalem, maar schrijft niets over overeengekomen afspraken met de apostelen aldaar omtrent de omgang met heidenen. Dit wekt enigszins verbazing, omdat deze afspraken een sterk argument zouden zijn in zijn betoog.

Aangedragen oplossingen voor deze frictie zijn (1) het boek Handelingen minder accuraat beschouwen, (2) een datering van de brief vóór het apostelconvent of (3) aantonen dat het achterwege laten van de overeengekomen afspraken in Jeruzalem door Paulus goede redenen had.⁸⁹

De opvatting dat de brief aan de gemeenten in de *landstreek* Galatië geschreven was, was de gangbare traditionele opvatting, maar Ramsay⁹⁰ bracht hier verandering in. De visie dat de gemeenten in het zuiden van de *provincie* Galatië waren aangeschreven door Paulus werd de afgelopen twintig jaar behoorlijk uitgewerkt en is ook door verschillende commentatoren overgenomen, maar andere interpretatoren van Galaten blijven overtuigd van de 'Noord-Galatische theorie'. Onder andere Dunn en Perkins stellen dat de Galatenbrief het beste geïnterpreteerd kan worden, zonder dat een voorkeur wordt uitgesproken voor datum of locatie.⁹¹

De aangedragen argumenten van Ramsay zijn behoorlijk overtuigend. Het zou inderdaad vreemd zijn wanneer Paulus religieuze concepten duidelijk wilde maken aan de gelovigen in Noord-Galatië met Griekse ideeën en manieren, terwijl deze nagenoeg niet doorgedrongen waren in deze gebieden en die bevolking er een aversie tegen had.⁹² Telkens wanneer Paulus een conceptueel domein gebruikte, zal hij deze gebruikt hebben met zijn lezerspubliek in het achterhoofd. Wanneer zijn lezers en hoorders onbekend zijn met het door hem gekozen domein, dan vindt niet de gewenste

⁸⁵ Handelingen 16:6.

⁸⁶ Nanos, 2010, p457.

⁸⁷ Handelingen 13:13-14:23.

⁸⁸ Silva, 1996, p130.

⁸⁹ Silva, 1996, pp129-139.

⁹⁰ Zie o.a. Ramsay & Wilson, 1997, Hoofdstuk 35 pp113-116 (te raadplegen via google.books.nl, niet in beschikbaar in de Universiteits Bibliotheek Utrecht)

⁹¹ Nanos, 2010, pp456-457. Zes interpretatoren van Galaten die de 'Noord Galatische theorie' aanhangen worden door Nanos genoemd: Lightfoot (1981), Moffatt (1918), Mussner (1974), Betz (1979), Martyn (1997), Esler (1998). Nanos noemt acht commentatoren die een 'Zuid-Galatische theorie' voorstaan: Burton (1921), Fung (1953), Bruce (1982), Longenecker (1990), Matera (1992), Williams (1997), Witherington (1998), Jervis (1999).

⁹² Ramsay & Wilson, 1997, p115.

communicatie plaats. De apostel zal zich hier enigszins van bewust geweest zijn, hoewel hij 'Metaphors we live by' niet had gelezen. Het gebruik van *παιδαγωγός* door Paulus in zijn brief aan de Galaten, in combinatie met de theorie dat de hellenisering van Noord-Galatië nauwelijks was doorgedrongen, ondersteunt de these dat Paulus zijn brief aan zijn gemeenten in het zuiden van de *provincie* Galatië schreef. Een ander argument in het voordeel van deze opvatting is dat de apostel die opgegroeid was met de Griekse taal en gebruiken zich hierdoor met hen, dat wil zeggen, de bevolking in het zuiden van de provincie Galatië, kon identificeren. In dit sympathiseren met hen lag dan ook zijn kracht, wat niet zou meespelen in de landsteek Galatië, waar de inwoners niet zo positief stonden tegenover de Griekse cultuur.⁹³

2.1.2 Globale inhoud

In de eerste twee hoofdstukken verdedigt Paulus zijn apostelschap en boodschap, in het derde en vierde hoofdstuk ondersteunt hij zijn boodschap door argumenten: het geloof is buiten de wet om geschonken en deze vrijheid moeten de Galaten niet verliezen. Paulus beschrijft vanaf halverwege hoofdstuk vijf hoe zij praktisch met hun vrijheid om moeten gaan.

2.1.3 Naleven van de wet

Het gaat er in de brief aan de Galaten niet om dat er mensen zijn die beweren dat zij door het naleven van de gehele wet rechtvaardig kunnen worden, maar dat de besnijdenis, en andere wetten zoals het houden van de feestdagen voor de heidenen, nodig waren om zich tot het volk van God te kunnen rekenen. In Gal 3:23 is het voor Paulus onder andere belangrijk om duidelijk te maken dat de functie van de wet tijdelijk was: de wet was even nuttig, maar nu niet meer. Om aan te geven dat het verschil tussen volk van God en niet-volk van God hem niet zit in besneden of onbesneden, maar 'in Christus gedoopt zijn' of 'van Christus zijn' volgt de mogelijke dooptekst van de liturgie op de metafoor over de wet (Galaten 3:26-29). Want in Christus is er geen etnisch verschil of verschil in geslacht – ook geen verschil in besneden of onbesneden (Galaten 5:6). De tegenstanders van Paulus hingen de joodse positie aan; namelijk dat besnijdenis nodig was om van de verbondsbeloften van God te profiteren.⁹⁴ Maar wanneer er ook maar één enkel aspect uit de wet noodzakelijk gehouden moet worden om tot het volk van God te behoren (zoals de besnijdenis), zo redeneert Paulus, dan moet je ook de gehele wet houden (Galaten 5:3) en de genade door Christus komt dan te vervallen (Galaten 5:4).⁹⁵ Wanneer Paulus redeneert dat het laten besnijden tot gevolg heeft dat de hele wet

⁹³ Ramsay & Wilson, 1997, p115.

⁹⁴ De gedachtegang van deze zendelingen die de heidense bekeerlingen probeerden te overtuigen dat zij zich moesten laten besnijden was niet vreemd. De normale vereiste om toe te treden tot het volk van God was 'to make full proselytization'. Sommige Joodse Christenen geloofden klaarblijkelijk dat deze voorwaarden ook in deze laatste dagen bleven gelden (Sanders, 1983, pp18-19).

⁹⁵ Hieruit volgt dan wel dat de besnijdenis een gebod uit de wet moet zijn. Uit Romeinen 4:10 blijkt dat Paulus de besnijdenis daar niet ziet als een gebod van Mozes, maar van de aartsvaders. Volgens het evangelie naar Johannes sprak Jezus de woorden: "Nu heeft Mozes u de besnijdenis gegeven – niet dat die van Mozes komt, ze komt van de aartsvaders – en u besnijdt ook op sabbat." (Johannes 7:22, NBV) en in Handelingen 15 schrijft Lucas "En sommigen, uit Judea gekomen, leerden de broeders: Indien gij u niet besnijden laat naar het gebruik van Mozes, kunt gij niet behouden worden." (Handelingen 15:1, NBG) De besnijdenis was een gebod in Leviticus

gehouden moet worden (Galaten 5:3) koppelt hij de besnijdenis aan de wet van Mozes, en niet als een los onderdeel van vóór Mozes. Besnijdenis blijkt door de Joden en Joden-Christenen in die tijd gezien te zijn als een belangrijk onderdeel van de Mozaïsche wet. Dit koppelen van de besnijdenis aan de wet door Paulus wil niet zeggen dat 'wet' opgevat moet worden als 'de vijf boeken van Mozes', of als 'de Schrift'.⁹⁶

Wanneer de visies van de rabbi's die ons bekend zijn bekeken worden, valt op dat geen enkele rabbi ervan overtuigd was dat de wet perfect gehouden moest worden. Het was aan de ene kant een algemene Joodse overtuiging dat het haalbaar was om de wet te houden, maar ook dat iedereen wel eens zondigde. Daarvoor had God middelen voor verzoening ingesteld, die voor iedereen beschikbaar waren. Paulus zou twee punten moeten ontkennen, wanneer hij in Galaten 5:3 zou bedoelen dat het niet mogelijk is om de *gehele* wet te houden, namelijk: dat de wet te moeilijk was om te houden en dat er geen verzoening mogelijk was.⁹⁷

Wanneer Paulus in 5:3 schrijft dat iedereen die besneden wordt verplicht is om de gehele wet te houden, schrijft hij dat niet omdat het niet mogelijk is om de wet te houden, maar als dreiging: iedereen die besneden is, is *verplicht* de gehele wet te houden. Het is niet het punt van Paulus om in de brief aan de Galaten te beweren dat de wet niet volledig vervuld kan worden. Paulus strijdt in zijn brief niet tegen het Jodendom, maar tegen de opvatting dat heidenen de wet van Mozes moeten houden om ware zonen van Abraham te zijn.⁹⁸

2.2 Structuur en plaats 3:23, 24

2.2.1 Globale opbouw Galaten

De Galatenbrief kan als volgt ingedeeld worden:⁹⁹

Salutatio	1:1-5	Probatio	3:1-4:11
Exordium	1:6-10	Exhortatio I	4:12-5:12
Narratio	1:11-2:14	Exhortatio II	5:13-6:10
Propositio	2:15-21	Subscriptio	6:11-18

De verzen 1-5 van hoofdstuk 1 bevatten de naam van de afzender en bestemming en de begroetingsformule. Het ontbreken van de dankbetuiging aan God is een afwijking van het briefschema zoals dat in de hellenistische wereld algemeen werd gebruikt en ook door Paulus werd gevolgd. Deze weglating toont de verontwaardiging van Paulus over de situatie in de gemeenten van

12:3. De wet van het Oude Testament wordt vaak 'de wet van Mozes genoemd', omdat de Bijbel Mozes als diegene aanwijst door wie God zijn wet gaf (Leland, 1998, p490).

⁹⁶ Betz, 1979, p174; Silva, 2001, p188.

⁹⁷ Sanders, 1983, pp27-29.

⁹⁸ Sanders, 1983, p19, 27.

⁹⁹ Longenecker, 1990, contents. Belleville (1968, pp53-57) ziet de verzen 3:21-4:11 als eenheid vanwege de structuur die zij ziet in parallellen van analogieën, maar ziet ook bij vers 19 duidelijk een scheiding. Betz (1979, p161), Lull (1986, p481) en Martyn (1997, p358) nemen de verzen 19-25 samen. Rohde (1989, p152) deelt de verzen in als 3:19-4:7.

Galatië.¹⁰⁰ In de verzen 6-10 van hetzelfde hoofdstuk spreekt Paulus zijn ongenoegen uit over het afwijken van de boodschap die hij verkondigt in plaats van een dankbetuiging en spreekt hij een vervloeking uit over de 'onruststokers'. De apostel stelt vervolgens dat het evangelie dat hij aan de Galaten heeft doorgegeven het enige ware is omdat het niet van hemzelf komt, maar van God. Dat Paulus zijn boodschap van God en niet van mensen heeft ontvangen toont hij aan in de verzen 13-24 van het eerste hoofdstuk. Hij laat zien dat hij door God geroepen is en zich niet door mensen laat beïnvloeden, maar ook niet in tegenspraak met de kerk in Jeruzalem werkt. Daaropvolgend zet hij in Galaten 2:15-21 uiteen dat zowel Joden als heidenen rechtvaardig worden door het geloof in Jezus Christus en niet door de werken van de wet. Dit ondersteunt Paulus, na een verwijt aan de Galaten, met argumenten in het derde hoofdstuk tot en met vers 11 van het vierde hoofdstuk. Dan waarschuwt hij in 4:12-5:12 voor de besnijdenis en legt hij uit waarom ze zich niet moeten laten besnijden. In de verzen 12-20 van het vierde hoofdstuk roept Paulus zijn lezers op om terug te keren naar de vroegere loyaliteit aan hem. Vervolgens stelt hij aan de hand van een analogie van Genesis dat de Galaten kinderen van de belofte zijn en net als Isaak vervolgd worden door de kinderen van de slavin. De apostel roept hen op zich niet te laten besnijden: dat zou het verspelen van de genade zijn. Vanaf hoofdstuk 5:13 beschrijft Paulus hoe zij praktisch met hun vrijheid om moeten gaan en sluit vanaf 6:11 af met de oproep om diegenen die de Galaten aanmoedigen zich te laten besnijden niet te gehoorzamen.¹⁰¹

2.2.2 Opbouw 3:19-25

In deze subparagraaf zal de opbouw van het betoog van Paulus vanaf vers 19 van het derde hoofdstuk worden beschreven. Enkele exegetische problemen worden behandeld en zo worden de verzen 3:23-24 ingebed in hun tekstuele omgeving. Naast 'wet' en 'belofte' zijn 'erfenis', 'zoonschap' en 'slaaf' belangrijke thema's die een rol spelen in dit betoog van Paulus.¹⁰²

Omdat Paulus in de verzen 15-18 van hoofdstuk 3 heeft aangetoond dat de wet de belofte die aan Abraham was gegeven (en op het initiatief van God berust) niet kan ontkrachten en dat de erfenis niet afhankelijk is van de wet, moet hij aantonen waarom de wet dan wél is ingevoerd. Vanaf vers 19 geeft de apostel daarom (οὖν) aan wat het doel en de functie van de wet is en wat de relatie van de wet is ten opzichte van de beloften van God. Waarom gaf God Israël de wet, die niets toe of af kon doen aan de belofte?¹⁰³

Zijn antwoord luidt dat de wet erbij was gevoegd (προστέθη) omwille van de overtredingen: Τί οὖν ὁ νόμος; τῶν παραβάσεων χάριν προστέθη (Waarom dan de wet? Omwille van de overtredingen is deze erbij gekomen).¹⁰⁴ Het woord χάριν kan verschillende functies hebben. Het is niet duidelijk of in dit geval de functie van χάριν causaal is of het aanduiden van het doel betreft. In

¹⁰⁰ Longenecker, 1990, p137; Fee & Stuart, 2002, pp343-346.

¹⁰⁰ Ehrman, 2000, p303; Longenecker, 1990, p137.

¹⁰¹ Fee & Stuart, 2002, pp343-346.

¹⁰² Den Heyer, 1987, p76.

¹⁰³ Den Heyer, 1987, pp71, 77; Longenecker, 1990, p137.

¹⁰⁴ Galaten 3:19.

BDAG wordt $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\nu$ aangetroffen onder de betekenis waarmee het doel wordt geïndiceerd.¹⁰⁵ Dan wordt daarmee gezegd dat de wet erbij gevoegd is om overtredingen te produceren of provoceren, anders gezegd: de functie zou inhouden dat de wet erbij was gevoegd om zonde *te bewerkstelligen* of *toe te laten nemen*. Ook zou een doel een cognitieve functie in kunnen houden en dat zou betekenen dat de wet erbij was gevoegd *om bewust te maken* van de overtredingen. Maar de prepositie $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\nu$ kan ook op een causale manier worden opgevat, waarbij de randvoorwaarde die ervoor zorgde dat God de wet erbij voegde erdoor aangegeven wordt: de wet was erbij gevoegd *vanwege* de overtredingen. De voorkeur voor de causale visie komt ondermeer doordat Galaten 3:19-25 in de context van Romeinen en 1 Korintiërs 15:56 wordt gelezen. Omdat de teksten in Romeinen niet duidelijker zijn dan Gal 3:19 moet er terughoudendheid geboden zijn bij het gebruiken van deze teksten bij de interpretatie van Paulus' visie op de wet in hoofdstuk 3 van de Galatenbrief.¹⁰⁶ Omdat er op grond van de Romeinenbrief niet een eenduidige visie op de wet gevonden kan worden en de Romeinenbrief later dan de Galatenbrief gedateerd wordt,¹⁰⁷ is het goed om voor de interpretatie van Galaten binnen de eigen context te blijven. De functie van $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\nu$ om het doel aan te duiden lijkt hier de meest plausibele interpretatie gezien de context, onder andere omdat de vraag in vers 21 suggereert dat Paulus de wet als minderwaardig heeft afgeschilderd.¹⁰⁸

Mogelijk wilde Paulus niet zo specifiek zijn en alleen aangeven dat de Mozaïsche wet te maken had met 'overtredingen' en niet met het rechtvaardig of perfect maken van iemand. Bij de zinsnede $\tau\acute{\omega}\nu\ \pi\alpha\rho\rho\acute{\alpha}\sigma\epsilon\omega\nu\ \chi\acute{\alpha}\rho\iota\nu$ moeten mogelijk naast zaken m.b.t. de wet die naar voren komen bij de interpretatie van $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\nu$ als cognitief (doel) en causaal, ook de veroordelende en toeziende rol van de wet begrepen worden.¹⁰⁹

Het was een algemeen hellenistisch concept dat de wet een goddelijke gave aan de mens was en dat het daarom gezien moest worden als een onmisbaar instrument om criminele activiteiten in te dammen. Wanneer de opmerking van Paulus dat de wet 'omwille van de overtredingen erbij gekomen is' (Galaten 3:19) gesteld wordt om de (causale) *noodzakelijkheid* van de wet aan te geven, dan redeneert de apostel hier in overeenstemming met de hellenistische opvatting.¹¹⁰

Aan het einde van vers 19 beschrijft Paulus dat de wet door engelen aan een bemiddelaar werd gegeven. Hoewel het in de tijd van Paulus een geaccepteerde gedachte was dat de wet door engelen doorgegeven was¹¹¹ en dat dit toegevoegde waarde gaf aan de wet, gebruikt Paulus deze overtuiging waarschijnlijk juist om de *minderwaardigheid* aan te geven die blijkt uit het gegeven dat de wet door engelen is doorgegeven en niet onmiddellijk door God.¹¹²

¹⁰⁵ BDAG, $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\nu$, for the sake of, on behalf of, on account of', pp1078-1079. Ook Belleville gaat voor deze interpretatie (Belleville, 1986, p55).

¹⁰⁶ Lull, 1986, p483. De teksten uit de brief aan de Romeinen zijn 3:20; 4:15; 5:13, 20; 7:5, 7-24.

¹⁰⁷ Burkett, 2008, pp307, 317; Dunn, 1988, pxlili; Longenecker, 1990, plxxiii; Powell, 2009, pp258, 310.

¹⁰⁸ Longenecker, 1990, p138.

¹⁰⁹ Longenecker, 1990, p139. Dit komt immers naar voren in de verzen na vers 19, waarbij Paulus verder op de wet ingaat.

¹¹⁰ Betz, 1979, p164.

¹¹¹ Stefanus staat volgens Handelingen ook in deze traditie, zie Handelingen 7:53.

¹¹² Betz, 1979, p170; Den Heyer, 1987, p80; Longenecker, 1990, pp139-140. Voor een visie die stelt dat Paulus hier bedoelt dat de wet door de engelen ingesteld was, in de afwezigheid van God, zie Martyn, 1997, p357.

Het wordt tegenwoordig vrijwel algemeen aangenomen dat met de middelaar (μείστου, vers 19) Mozes is bedoeld, hoewel verschillende kerkvaders en andere oude commentatoren veronderstelden dat hiermee de Christus bedoeld werd.¹¹³ Deze middelaar betekent bemiddeling, bemiddeling wijst erop dat de wet indirect aan het volk werd geïntroduceerd en dit wijst op minderwaardigheid van de wet. Met de uitspraak 'maar God is één' in vers 20 zou Paulus dan doelen op de gedachte dat de ware verzoenende activiteit van God altijd direct en eenzijdig van aard is, dus in contrast met de wet. Paulus redeneert dat alles wat in contrast staat met de eenheid van God inferieur is: het dogma van de monotheïstische religie draagt het argument in zichzelf.¹¹⁴

De conclusie zou dan getrokken kunnen worden dat de wet in strijd is met de beloften van God, maar anticiperend op deze vraag stelt Paulus dat dit volstrekt niet aan de orde is. Eerst schrijft hij in vers 21 over een contrast tussen de onrealistische verwachting van de wet, namelijk dat deze leven zou schenken, en de werkelijke bedoeling van de wet. De totale scheiding tussen de wet en de belofte aan Abraham valt nu onder de mogelijkheden, maar Paulus ontkent dit ten zeerste (μὴ γένοιτο). De wet is volgens Paulus niet in strijd met de beloften van God, maar is ook niet in staat om (geestelijk) leven te geven. Hoewel de wet geen leven kan geven, concurreert deze niet met de belofte. De Schrift heeft namelijk alles besloten (συγκλείω) onder de zonde, met de bedoeling dat de belofte, die gebaseerd is op het geloof in Jezus Christus, gegeven mocht worden aan diegenen die geloven.¹¹⁵

Samenvattend kan over de verzen 19-22 gezegd worden

"(...) that Paul saw the law functioning in a negative fashion (...) it brought about a knowledge of sin, perhaps even an intensified knowledge by actually increasing sin, and it brought condemnation by bringing all humanity under its curse."¹¹⁶

Nu volgt de verdere beschrijving van vers 22 en in bepaalde opzichten is dit vers parallel aan vers 23; de tekst met de eerste te bestuderen metafoor.¹¹⁷ Beide verzen hebben het werkwoord συγκλείω (opsluiten, in de gevangenis zetten) en beide hebben het geloof (πίστις) in Jezus Christus als hoogtepunt. Maar de verzen hebben een verschillend onderwerp en beschrijven een verschillende functie van de wet. In vers 22 wordt beschreven dat alles of iedereen,¹¹⁸ zonder uitzondering (τὰ πάντα), onder de vloek van de wet is, maar in vers 23 wordt er in de 1^e persoon meervoud gesproken. Deze 'wij' zal doelen op Paulus en de Galaten; dus zowel de Joden als de heidenen die zich bekeerd

¹¹³ Betz, 1979, p170; Longenecker, 1990, pp140-141.

¹¹⁴ Betz, 1979, p171; Longenecker, 1990, pp141-142; Martyn, 1997, p357. Het is zeer lastig te achterhalen wat het punt van Paulus was met deze uitspraak. Hier is voor een van de vele mogelijke interpretaties gekozen, zonder te beweren dat dit de ongetwijfeld juiste interpretatie is. Voor verdere discussie hierover, zie o.a. Belleville, 1986, pp55-56; Betz, 1979, pp171-172; Den Heyer, 1987, pp80-81; Longenecker, 1990, pp141-142.

¹¹⁵ Betz, 1979, p173; Longenecker, 1990, pp143-145; Martyn, 1997, p359.

¹¹⁶ Longenecker, 1990, pp144-145.

¹¹⁷ In Nestle-Aland wordt er een insprong weergegeven, maar toch worden deze verzen vanwege de doorlopende argumentatie van Paulus en de duidelijke parallellen met elkaar in verband gebracht. Ook Bruce (1982, p181) noemt: 'The sense of v 22 is here repeated in different terms'.

¹¹⁸ Het neutrum wordt soms gebruikt met de referentie naar personen wanneer niet de individuen worden benadrukt, maar de algemene kwaliteit: τὰ πάντα is meer algemeen dan τοὺς πάντας in Romeinen 11:32 (Blass, Debrunner & Funk, 1961, §138, pp76-77).

hadden tot Christus. De apostel zal in de gedachtegang voortborduren op de gelovigen (τοῖς πιστεύουσιν) van vers 22. Volgens Sanders, Martyn, Lull refereert de 'wij' in 3:13 naar zowel de Joden als de heidenen en deze gedachtegang zou dan doorgezet worden in 3:19-4:10. Vanaf vers 22, waar beschreven wordt dat de Schrift alles onder de zonde heeft opgesloten en 'wij' onder bewaking van de wet stonden, gevangengezet waren en de wet 'onze' παιδαγωγός was, waar 'wij' niet meer onder zijn, zou Paulus doelen op zowel de heidenen als de Joden. Ook andere commentatoren interpreteren de eerste persoon pluralis in vers 23 als refererend naar zowel de Joden-christenen als de heiden-christenen.¹¹⁹

Onder 'alles' waar in vers 22 op gedoeld wordt, zullen deze beide groepen uiteraard ook geschaard worden. Waar de functie van de wet veroordeling is in vers 22, is dit in vers 23 de allesomvattende gevangengezetter.¹²⁰ Deze wet had, zo schrijft Paulus, de functie van een bewaker 'tot het geloof geopenbaard zou worden'. Met dit 'geloof' zal de apostel niet een algemeen vertrouwen bedoelen, maar refereren naar 'het geloof in (Gods daad in) Jezus Christus', gezien de parallellen van de verzen 22 en 23 en het verloop van zijn betoog. Met 'tot' (εἰς) geeft Paulus duidelijk te kennen dat hij de wet als een tijdelijk middel van God zag, met intenties die gefocust waren op de periode na de 'tijd van de wet'.¹²¹ In vers 22 wordt 'de Schrift' (ἡ γραφή) genoemd en in vers 23 'de wet' (ὁ νόμος). Waarschijnlijk was het niet de intentie van de apostel hier hetzelfde mee aan te duiden.¹²² Met de wet zal Paulus de Mozaïtische wet in gedachten hebben gehad, maar met de Schrift zal hij waarschijnlijk een specifieke passage in gedachten hebben gehad: Deuteronomium 27:26 dat Paulus zojuist geciteerd heeft in Galaten 3:10. Toch werden zowel de Schrift als de wet door Paulus gezien als heilige teksten die van God gekomen waren.¹²³

De verzen 22 en 23 blijken naast enkele verschillen duidelijk parallellen te bevatten: συγκλείω, πίστις en de strekking van een negatieve opsluiting, maar geloof met een positieve uitwerking. Deze parallel van de verzen is van belang voor de betekenis van de metafoor ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι in vers 23 en komt in subparagraaf 3.1.3 aan de orde.¹²⁴

Met ὥστε (zodat) begint Paulus zijn samenvattende conclusie (verzen 24,25) van het antwoord op de vraag die hij in vers 19 stelde. Wat de wet betekende tot Christus beschrijft Paulus in vers 24: een παιδαγωγός¹²⁵ en hij voegt er het uiteindelijke doel van de wet aan toe: 'opdat wij gerechtvaardigd zouden worden door het geloof'. Voor de apostel is het belangrijk om aan de Galaten duidelijk te maken dat de Joden niet meer onder de παιδαγωγός zijn, nu het geloof in Christus

¹¹⁹ Voor 'wij' als Joden, zie: Belleville, 1986, p69; Longenecker, 1990, p145. Voor een opvatting van 'wij' als Paulus en de Galaten, zie Betz, 1979, p176; Bruce, 1982, p182; Lull, 1986, p488; Martyn, 1997, pp334-336, 362; Sanders, 1983, pp68-69; Schlier, 1971, p164 en Tolmie, 2005, p141

¹²⁰ Voor een uitgebreide functie van de wet zoals beschreven in vers 23, zie hoofdstuk 3.

¹²¹ Longenecker, 1990, p145; Martyn, 1997, p362, zie ook subparagraaf 4.5.2.

¹²² Oepke (1973, p199) en Bruce (1982, pp180-181) noemen beiden dat Paulus met ἡ γραφή en ὁ νόμος over hetzelfde spreekt. Anderen zien het als twee verschillende zaken: Belleville, 1986, p56; Betz, 1979, p175; Schlier, 1971, pp164-165.

¹²³ Bruce, 1982, p180; Longenecker, 1990, p144. Betz (1979, p175) interpreteert ἡ γραφή meer als een algemeen concept, verwant aan het Griekse concept van 'lot'.

¹²⁴ De negatieve connotatie van opsluiting in vers 23 wordt uitgebreid behandeld in paragraaf 3.1. De positieve uitwerking van geloof is in vers 22 impliciet aanwezig.

¹²⁵ Deze functie van de wet wordt uitgebreid beschreven in hoofdstuk 4.

gekomen is. De periode dat de wet als παιδαγωγός voor de Joden fungeerde is met de komst van het geloof in Christus afgesloten. Zo zet Paulus zijn tegenstanders buiten spel: de wet (en dus de besnijdenis) is niet meer vereist om deel te hebben aan Gods belofte.¹²⁶

2.2.3 Opbouw 3:26-29 en 4:1-11

Wordt in de verzen 19 tot 25 van hoofdstuk 3 beschreven dat de Mozaïsche wet geen leven bracht en dat de functie juist met zonden (en niet met de belofte) te maken had, in de verzen 26 tot 29 wordt aangegeven dat het christelijke leven zowel de Joden als de heidenen een positie 'in Christus' geeft, buiten de wet om, door het geloof in Christus Jezus (διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ). Zij mogen zichzelf zien als kinderen van God (υἱοὶ θεοῦ), zonder dat het houden van (onderdelen van) de wet vereist is als toegang tot Gods volk. De verschillen die de mensen verdeelden, zijn opgeheven door de nieuwe eenheid; niet in de wet, maar in Christus.

Door het gebruik van een metafoor (4:1-2) van een kind dat opgroeit in een aristocratisch huishouden, maakt Paulus in 4:1-7 duidelijk dat de Mozaïsche wet bedoeld was voor de tijd waarin Gods volk geestelijk gezien minderjarig was. Maar met de komst van het geloof in Christus kunnen christenen als volwassen kinderen van God leven, zonder de wet als oppasser. De Galaten zijn niet langer slaven, maar zonen. Daarom moeten zij ook niet terugkeren tot de eerdere status zoals zij nu doen: Paulus wil de Galaten ertoe bewegen zich af te keren van het dienen van de zwakke en arme machten; zij moeten daarom niet de cultische Joodse kalender volgen, zoals zij nu doen.¹²⁷

2.3 metaforen

In hoofdstuk 1 werd gesteld dat wanneer er voor het begrip van een concept een structuur uit een verschillend conceptueel domein gebruikt moet worden, er sprake is van een metafoor.¹²⁸ Het lijkt niet zinvol te lezen dat de 'wij' uit vers 23 van Galaten 3 letterlijk in een (Romeinse) gevangenis zaten opgesloten en in bewaring gesteld waren in afwachting van een proces dat tegen hen was aangespannen en dat zij vrijkwamen uit deze (Romeinse) gevangenis nadat het geloof in Jezus Christus kwam. Deze interpretatie is zeker onwaarschijnlijk in de combinatie met ὑπό νόμον, dat eraan voorafgaat. Er moeten voor het begrip van ὑπό νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι structuren uit een ander conceptueel domein gebruikt worden: we hebben hier te maken met een metafoor.

Ook in vers 24 van Galaten 3 treffen we een metafoor aan: voor παιδαγωγός moet er ook een structuur uit een ander conceptueel domein gebruikt worden om dit begrip te kunnen begrijpen.

¹²⁶ Longenecker, 1990, p149; Martyn, 1997, p360.

¹²⁷ Den Heyer, 1987, p72; Longenecker, 1990, pp151,161.

¹²⁸ Zie subparagraaf 1.2.2.

H3 Eerste metafoor:

ὕπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι

In dit hoofdstuk wordt de eerste metafoor, 'bewaakt door de wet, gevangengezet' behandeld. Er wordt aan de hand van de expliciet genoemde metafoor onderzoek gedaan naar de impliciete metafoor 'de wet is een gevangenebewaarder/belegeraar', zie hiervoor de prolegomena. De eigenschappen van het brondomein en doeldomein, de retorische functie en de benadrukte en onderdrukte kenmerken van de metafoor komen in dit hoofdstuk aan bod.

Πρὸ τοῦ δὲ¹²⁹ ἐλθεῖν τὴν πίστιν ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι,

Voordat dit geloof kwam, **stonden wij onder bewaking van de wet, gevangengezet** tot het geloof geopenbaard zou worden.

Prolegomena: Gebruik impliciete metafoor

Een metafoor kan beschreven worden volgens de formule 'X is een Y', of 'XX zijn YY' waarbij 'X' het doeldomein is en 'Y' het brondomein. In het geval van de metafoor in vers 23 is het brondomein niet een persoon of ding, maar een situatie: onder bewaking, gevangengezet (ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι).¹³⁰ Het doeldomein is in meervoud: 'wij'. Wanneer de metafoor volgens de formule 'XX zijn (in de situatie van) Y' wordt beschreven, dan luidt deze als volgt: 'wij zijn gevangengezet' of 'wij zijn bewaakt'.

In de bovengenoemde formulering van de metafoor van vers 23 komt 'wet' niet voor terwijl de wet in de metaforische situatie wel een plek heeft: 'ὕπὸ νόμον' vult de situatie 'ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι' aan. Impliciet is er dus wel sprake van een metafoor voor de wet. Dat het doeldomein 'wij' is en niet 'de wet', maakt het bestuderen van de interactie tussen de metaforen uiterst moeilijk, terwijl hier het onderzoek juist op is gericht. Voor dit onderzoek is het daarom van belang om te werken met de metafoor die hier impliciet wordt genoemd, want deze maakt de interactie met de metafoor uit vers 24, 'de wet is een oppasser/tuchtmeester (παιδαγωγός)', wel goed mogelijk.

¹²⁹ Het woord δὲ is hier geen contrast, maar duidt de volgende stap in het argument aan (zie BDAG, 'δέ, now, then, and so, that is', 2009, p213; Lull, 1986, voetnoot 35). In de vertaling wordt δὲ onvertaald gelaten: "When a simple connective is desired, without contrast being clearly implied, (...) the marker may be left untranslated." (BDAG, 'δέ, and, as for, now, then, and so, that is, at the same time, but, on the other hand, but also', 2009, p213).

¹³⁰ De argumentatie waarom ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι als 'onder bewaking, gevangengezet' wordt vertaald komt in paragraaf 3.1 uitgebreid aan de orde.

De wet (νόμος) is het die ervoor zorgt dat de situatie, die expliciet genoemd wordt, ontstaat. In de trant van de metafoor gedacht moet 'onder de wet' namelijk opgevat worden als 'onder het gezag van de wet'¹³¹ en hieruit blijkt dat de wet de actieve speler is die de 'wij' 'onder zijn gezag heeft' en hen 'onder bewaking stelt' of 'gevangenzet'. Deze speler moet een gevangenebewaarder zijn (deze sluit iemand immers op in een gevangenis en bewaakt deze persoon) of een belegeraar (dit is de persoon die aan het hoofd van het leger staat en bewaakt, m.a.w. zorgt dat er niemand ontsnapt, en belegert). Deze impliciete metafoor uit vers 23 kan volgens 'X is een Y' geformuleerd worden als: 'de wet is een gevangenebewaarder' of 'de wet is een belegeraar'.¹³² Door te werken met deze geformuleerde, impliciet genoemde metafoor uit vers 23, kan de wisselwerking van de metaforen van de verzen 23 en 24 beter onderzocht worden.

Bij deze impliciete metafoor is 'de wet' het doeldomein en 'gevangenebewaarder' of 'belegeraar' het brondomein. Omdat dit een impliciete metafoor is, is er een groot gedeelte van de kenmerken duidelijk onderdrukt. De benadrukte kenmerken van deze impliciete metafoor zijn die kenmerken die overlappen met de benadrukte kenmerken van de expliciete metafoor; dat zit immers besloten in het impliciete karakter van de metafoor.¹³³ Wanneer de benadrukte kenmerken van de impliciete metafoor onderzocht worden, is het dus voldoende de benadrukte kenmerken van de expliciet genoemde metafoor te bestuderen. Ook de semantiek van het brondomein van de impliciet genoemde metafoor is direct afhankelijk van de expliciet genoemde metafoor. Hieronder wordt daarom (de semantiek van) het doeldomein van de expliciet genoemde metafoor behandeld, om zodoende de impliciet genoemde metafoor te bestuderen. Van de impliciet genoemde metafoor wordt wel het (ὁ νόμος) brondomein behandeld, maar dit is ook mogelijk omdat dit duidelijk in de tekst van vers 23 aanwezig is en ook in de bredere context veelvuldig aan de orde komt.

3.1 Semantiek van het brondomein 'ὕπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι'

In deze paragraaf zal het brondomein 'ὕπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι' onderzocht worden en zal worden aangetoond dat het niet als positief opgevat moet worden, zoals sommigen menen,¹³⁴ maar dat het als een metafoor van gevangenschap moet worden gezien.

3.1.1 Φρουρέω

Φρουρέω heeft een brede reikwijdte aan lexicale mogelijkheden. Het werkwoord houdt verband met het zelfstandig naamwoord ὁ φρουρός; de wacht. Het kan dan ook 'de wacht houden' of 'bewaken' betekenen, maar ook 'vasthouden' (detain) of 'opsluiten' (confine). Hiernaast kan het

¹³¹ Zie paragraaf 3.1.3 'Ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι onder het kopje 'ὑπὸ νόμον'.

¹³² Deze twee mogelijk situaties zullen uit het semantisch onderzoek met betrekking tot ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι als de meest plausibele interpretaties blijken, zie paragraaf 3.1.3 en ook 3.1.1 en 3.1.2.

¹³³ Wanneer de apostel kenmerken van de impliciete metafoor wilde benadrukken die geen overlap vormden met de expliciet beschreven metafoor, dan had hij deze (nu impliciet genoemde) metafoor wel expliciet genoemd.

¹³⁴ Belleville, 1986, pp57-60; Gordon, 1989, p154 (overigens is opvallend dat Gordon het voorgaande vers 22 niet behandelt).

werkwoord φρουρέω ook doelen op 'beschermen', 'insluiten', 'binden' en 'observeren'.¹³⁵ Het kan ook 'bezet houden of innemen', als tegengesteld aan παραφυλάττειν (beschermen, behouden, op je hoede zijn, nauwkeurig observeren) betekenen.¹³⁶ In de passieve vorm kan het 'bewaakt worden' betekenen, maar ook 'onderworpen gehouden worden' (to be hold in subjection) en in het medium 'op je hoede zijn'.¹³⁷

Het woord kan dus zowel een meer negatieve als een meer positieve betekenis hebben. Ten opzichte van het woord παραφυλάττειν heeft het woord meer negatieve mogelijkheden. In de Septuagint komt φρουρέω alleen in enkele apocriefen voor;¹³⁸ in het Nieuwe Testament komt het naast Galaten 3:23 nog voor in 2 Korintiërs 11:32, Filippensen 4:7 en 1 Petrus 1:5.¹³⁹

In 1 Petrus 1:5 bemoedigt Petrus zijn lezers met de gedachte dat zij bewaard of beschermd (φρουρουμένων) zullen worden door Gods kracht tot aan de eschatologische redding. Er wordt hier een passieve vorm van φρουρέω aangetroffen, maar moet er wel aan de positieve betekenis van opsluiten gedacht worden, waarbij er iets opgesloten wordt vanwege de waarde die aan het opgeslotene toegekend wordt. Het opsluiten gebeurt dan om te beschermen tegen beschadigingen of het wegnemen.¹⁴⁰

De twee andere locaties in het Nieuwe Testament waar dit woord te vinden is (2 Korintiërs 11:32 en Filippensen 4:7) zullen nu onderzocht worden om te bepalen in welke context Paulus φρουρέω gebruikte en of het daar een positieve of negatieve betekenis heeft.

In 1 Korinte 11:32 schrijft Paulus over wat hem is overkomen:

ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐφρούρει τὴν πόλιν Δαμασκηῶν πιάσαι με,¹⁴¹

Te Damascus liet de stadhouder van koning Aretas de stad der Damasceners bewaken, om mij te grijpen,¹⁴²

Door Belleville¹⁴³ wordt 'preventing' voorgesteld als vertaling van φρουρέω in 2 Kor 11:32, maar 'preventing' is in die zin zeker geen noodzakelijke betekenis: 'bewaken' is daar een betere optie, zie ook de NBG '51 vertaling.¹⁴⁴ Ook Gordon volgt een vergelijkbare redenering als Belleville en hij stelt 'the governor had the city of Damascus guarded (ἐφρούρει τὴν πόλιν Δαμασκηῶν), not as a means of confining or restricting its inhabitants, but as a means of guarding them in order that Paul might be detained.'¹⁴⁵ Maar het gaat er in deze tekst niet om dat de *inwoners* van de stad worden beschermd

¹³⁵ BDAG, 'φρουρέω, detain, confine', 2000, p1067; Belleville, 1986, p59; Liddell-Scott, 'φρουρέω, keep watch, guard', 1968, pp1957-1958; Murre, 'φρουρέω, de wacht houden, bewaken, beschermen', 2009, p820.

¹³⁶ Liddell & Scott, 'παραφυλάσσω, protect, maintain, be on your guard, observe narrowly', 1968, p1330.

¹³⁷ Liddell & Scott, 'φρουρέω, keep watch, guard', 1968, p1958.

¹³⁸ Muraoka, 'φρουρέω, to keep watch over', 2009, p721. De apocriefen waarin het woord voorkomt: 1 Ezra 4:56; 1 Makkabeën 11:3 en Wijsheid 17:15.

¹³⁹ BDAG, 'φρουρέω, detain, confine', 2000, p1067; Belleville, 1986, p59; Liddell-Scott, 'φρουρέω, keep watch, guard', 1968, pp1957-1958; Murre, 'φρουρέω, de wacht houden, bewaken, beschermen', 2009, p820.

¹⁴⁰ Gordon, 1989, p154.

¹⁴¹ 2 Korinte 11:32 (NA27).

¹⁴² 2 Korinte 11:32 (NBG '51).

¹⁴³ Belleville, 1986, p59.

¹⁴⁴ De Statenvertaling heeft hier 'bezette de stad' en de NBV heeft hier 'de stad afsluiten'.

¹⁴⁵ Gordon, 1989, p153.

tegen kwaad van Paulus, maar dat *Paulus* gevangen wordt. Paulus vertelt het verhaal met het oog op zichzelf; hij somt op wat hem als dienaar van Christus is overkomen. De stad wordt afgesloten en zo wordt Paulus ingesloten en wordt er binnen de stad naar hem gezocht: de stad wordt bewaakt. Uiteindelijk zal het bewaken van de stad natuurlijk voor het welzijn van de inwoners zijn, maar het doel is hier duidelijk: Paulus moet gevangen worden. Men wil de stad bewaken, dat wil zeggen: de stadspoort controleren, want dit zou de enige mogelijkheid zijn om de stad te ontvluchten. Het woord ἐφρουρεί moet hier dus op een negatieve wijze geïnterpreteerd worden.¹⁴⁶

De actieve vorm van φρουρέω moet in Filippenzen 4:7 wel als positief opgevat worden:

καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.¹⁴⁷

En de vrede Gods, die alle verstand te boven gaat, zal uw harten en uw gedachten behoeden in Christus Jezus.¹⁴⁸

De gelovigen worden door Paulus aangemoedigd niet bezorgd te zijn maar hun verlangens door gebed bij God bekend te maken (Filippenzen 4:6), waarop hij schrijft dat de onbegrijpelijke vrede van God de gedachten en harten van de Filippenzen zal behoeden (φρουρήσει) in Christus Jezus. Dit moet daarom een bemoedigende opmerking zijn; het is positief dat de gedachten en harten worden bewaard of beschermd.

Twee maal worden dus woorden van het lemma φρουρέω door Paulus gebruikt naast Galaten 3:23 en in het ene geval is er sprake van een positieve betekenis en in het andere geval blijkt het een negatieve betekenis te zijn. Dit geeft weinig richting voor de interpretatie van ἐφρουρούμεθα in vers 23 van Galaten 3. Woordenboek en context zullen hieronder aan de orde komen om beter zicht op de interpretatie te krijgen.

Het woord ἐφρουρούμεθα betekent volgens BDAG zoiets als 'to hold in custody' en kan het beste overgezet worden als 'detain' of 'confine', in het Nederlands: 'vasthouden' of 'opsluiten'. Deze gebruikte terminologie (ἐφρουρούμεθα) komt volgens BDAG overeen met het Romeinse gebruik van gevangenis, hoofdzakelijk voor het vasthouden van gevangenen totdat hun zaak voorkomt.¹⁴⁹

Het opsluiten van een gevangene kan natuurlijk altijd, vanuit het perspectief van hen die niet in de gevangenis opgesloten worden, als positief geïnterpreteerd worden. Echter, bekeken uit het perspectief van de gevangene, is het negatief: aan de vrijheid wordt door anderen flinke beperkingen opgelegd. Wat belangrijk is, is de reden van opsluiten, het perspectief van waaruit naar de opsluiting gekeken wordt en hoe de relatie is tussen hetgeen opgesloten wordt en diegene die het opsluit. Wanneer een waardevolle zaak in een kluis wordt opgesloten, is dit om een andere reden dan wanneer een veroordeelde in de gevangenis wordt opgesloten. Hierboven bleek al dat Paulus φρουρέω zowel met een positieve als negatieve betekenis gebruikt. De context van ἐφρουρούμεθα

¹⁴⁶ Balz & Schneider, 'φρουρέω', EWNT III, pp1053-1054.

¹⁴⁷ Filippenzen 4:7 (NA27).

¹⁴⁸ Filippenzen 4:7 (NBG).

¹⁴⁹ BDAG, 'φρουρέω, detain, confine', 2000, p1067.

kan hier helderheid scheppen. Deze werpt licht op of hetgeen wat opgesloten wordt om de reden van 'bescherming en behoud van waarde' wordt opgesloten en of door wie of wat het wordt opgesloten, als positief, negatief of neutraal moet worden gezien. Zonder context zal φρουρέω echter een meer negatieve gevoelswaarde hebben; iets opsluiten of insluiten is in eerste instantie negatief. Het woord φρουρέω staat in Galaten 3:23 in de passieve vorm, dus het gaat hier om hetgeen wat opgesloten wordt. Bekeken vanuit hetgeen opgesloten wordt zal de opsluiting overwegend als negatief worden ervaren.

3.1.2 Συγκλείω

Het andere woord waaruit de metafoor bestaat, een participium praesens passief: συγκλειόμενοι, is niet in alle handschriften te vinden. Sommige handschriften¹⁵⁰ lezen i.p.v. een participium praesens een participium perfectum: συγκεκλεισμένοι.¹⁵¹ Hierdoor wordt 'opsluiten' als een afgesloten handeling in het verleden beschreven en duidt het de continuering van het resultaat van deze handeling; het geeft de toestand na de handeling weer.¹⁵²

De woorden συγκλειόμενοι en συγκεκλεισμένοι zijn beide vormen van het werkwoord συγκλείω, wat overgezet kan worden als 'close up together' (bij militair gebruik voor soldaten in gesloten gelederen), 'to close' (deuren,¹⁵³ ogen¹⁵⁴ of mond¹⁵⁵), 'enclose' (vis in een net,¹⁵⁶ een burcht (bezetting)¹⁵⁷), 'encircle', 'surround' (bergen een meer¹⁵⁸), 'confine', 'throw into prison', 'to shut or lock up' (een stad¹⁵⁹), 'imprison' (een verdachte tot de rechtzaak¹⁶⁰), 'to envelop', 'drive someone into a corner', 'to bring into distress or danger', 'to enforce work or offerings' of 'to compel'. Het betekent vaak het van twee kanten of rondom (in)sluiten van iets.¹⁶¹ De meeste betekenissen hebben dus een

¹⁵⁰ Συγκεκλεισμένοι: C (Codex Ephraemi Syri Rescriptus), D¹ (Codex Bezae Cantabrigiensis, eerste corrector), 0176 en 0278 (fragmenten uncials; beide consistent geciteerde getuigen van de eerste orde), M (Meerderheidstekst), Cl^{pt} (Clemens van Alexandrië, gedeeltelijk). Er is gekozen voor de lezing συγκλειόμενοι, vanwege de ondersteuning door zwaarwegende (o.a. oudste) tekstgetuigen, waaronder onder andere P46, κ (Codex Sinaiticus), A (Codex Alexandrinus), B (Codex Vaticanus) en D* (Codex Bezae Cantabrigiensis, originele lezing), maar deze lezing wordt overtreft ook de andere lezing in aantal tekstgetuigen.

¹⁵¹ Participium perfectum passief.

¹⁵² Blass, Debrunner & Funk, 1961, §340, pp175-176.

¹⁵³ Jesaja 45:1

¹⁵⁴ Euripides *Hecuba* 430.

¹⁵⁵ Euripides *Hippolytus* 498.

¹⁵⁶ Lucas 5:6.

¹⁵⁷ 1 Makkabeën 6:18; Ezechiël 4:3; Polybius *Histories* 1.17.8.

¹⁵⁸ Herodotus 7.129.1.

¹⁵⁹ Plutarchus *Pericles* 33.5.

¹⁶⁰ Polybius *Histories*, 18.8.2. "Not only did they imprison [συνέκλεισαν] Andronidas and Lagius, but the under-strategus Socrates as well (...) On the following day they appointed tribunals and condemned Socrates to death (...) As for Lagius and Andronidas and Archippus, they released them (...)" Vertaling: Paton, 1927, pp430-431.

¹⁶¹ Balz & Schneider, 'συγκλείω, zugleich einschließen, zusammenschließen', 1983, p677; BDAG, 'συγκλείω, confine, imprison', 2000, p952; Liddell-Scott, 'συγκλείω, shut up, close, close jointly, lock, complete', 1968, p1965; Michel, '† συγκλείω', 1971, p744; Murre, 'συγκλείω, de wacht houden, bewaken, beschermen', 2009, p728.

neutrale of negatieve betekenis, maar het woord komt ook voor met een positieve betekenis 'opsluiten om veilig te bewaren; opbergen'.¹⁶²

Om zicht te krijgen op de betekenis van συγκλειόμενοι in Galaten 3:23 kan het gebruik van teksten uit deze tijd verhelderend zijn en Josephus komt hiervoor nadrukkelijk in aanmerking omdat hij omstreeks dezelfde tijd leefde en eveneens gevormd was door de Joodse cultuur. Flavius Josephus (ong. 37 - ong 100 n. Chr.)¹⁶³ schrijft in zijn autobiografie over een Judese gemeenschap die in een stad opgesloten zit:

"For he [Zelotenleider Johannes van Gischala of zoon van Levi] claimed that the Judeans living in Philip's Ceasarea, who had been confined [συγκεκλεισμένους] at the order of the king [Agrippa] (...)"¹⁶⁴

Waarschijnlijk waren ze in de stad en niet in hun huizen opgesloten, omdat als reden wordt gegeven dat zij geen pure olie op de gebruikelijke manier konden inkopen. Zij waren opgesloten in de stad en hadden hierdoor problemen met de handel: verkeer van personen en goederen kon niet op de normale wijze plaatsvinden. Hier blijkt dat συγκεκλεισμένους een negatieve vorm van opsluiting betreft; een soort gevangenschap.¹⁶⁵

In een van de papyri van de Fajoem steden, die omstreeks 103 voor Christus gedateerd wordt, blijkt συγκλείω duidelijk een negatieve betekenis van opsluiten te hebben, namelijk het opsluiten van een ontvoerde persoon:

"(...) they dragged me away with insults and blows, and shut me up (συνκλείσαντές) in the house of a certain Amenneus, where they stripped me of the garment I was wearing, and went off with it, sending me forth naked."¹⁶⁶

Ondermeer op basis van deze twee teksten stelt Oepke dat συγκλείειν een "Fachausdruck für verhaften oder in Haft halten" is.¹⁶⁷

In de Septuagint komt συγκλείω achtenveertig keer voor en betekent het 'to close off', 'to confine a narrow space, blocking a way out' of 'to block the way to achieving a goal'.¹⁶⁸ Het woord συγκλείω komt in het Nieuwe Testament vier keer voor, naast de twee keer in Galaten 3 ook in Lucas 5:6, waar het het vangen van vis betreft en in Romeinen 11 vers 32:¹⁶⁹

"(...) συνέκλεισεν γὰρ ὁ θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθείαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ."¹⁷⁰

¹⁶² P. Abinnaeus 26 (=Plond 2,237). Deze brief is geschreven tussen 342 en 351 v. Chr., gevonden in Belleville, 1986, p56. Andere teksten waarin συγκλείω een positieve betekenis heeft zijn Jozua 6:1 en Maleachi 1:10.

¹⁶³ Wetterau, 1984, p425.

¹⁶⁴ Josephus, *Life of Josephus*, Boek 1, Niese §74 (Whiston §13). Vertaling: Mason, 2000, p63.

¹⁶⁵ Mason, S., 2000, p63, voetnoot 403.

¹⁶⁶ P.Fay. 12.17, Vertaling: Grenfell, Hunt & Hogarth, 1900, p104.

¹⁶⁷ Oepke, 1973, p119.

¹⁶⁸ Muraoka, 'συγκλείω, 'to close off', to confine a narrow space, blocking a way out, to block the way to achieving a goal', 2009, pp642-643.

¹⁶⁹ De Romeinenbrief is van de hand van Paulus, maar is later geschreven dan de Galatenbrief, ook wanneer de late datering van de Galatenbrief genomen wordt (Burkett, 2008, pp307, 317; Dunn, 1988, pxlili; Longenecker, 1990, plxxiii; Powell, 2009, pp258, 310).

¹⁷⁰ Romeinen 11:32, NA27.

"Want God heeft hen allen onder ongehoorzaamheid besloten, om Zich over hen allen te ontfermen."¹⁷¹

God heeft heel Israël besloten onder de ongehoorzaamheid (Romeinen 11:26): συγκλείω heeft hier de overdrachtelijke betekenis van 'onder de macht van iets of iemand brengen, gevangen houden of opsluiten' en blijkt duidelijk een negatieve connotatie te hebben.¹⁷² Het blijkt dat συγκλείω een negatieve betekenis heeft op de twee plaatsen in het Nieuwe Testament buiten Galaten 3 om. In vers 22 van Galaten 3 heeft συγκλείω duidelijk een negatieve betekenis.¹⁷³

3.1.3 Ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι

De combinatie 'ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι' wordt alleen aangetroffen in de brief van Paulus aan de Galaten en in latere commentaren op deze tekst.¹⁷⁴ In de Griekse teksten worden naast Galaten 3:23 woorden van de lemma's φρουρέω en συγκλείω wel vaak in de omgeving van elkaar aangetroffen.¹⁷⁵ Paulus' combinatie van deze woorden is dus niet ongebruikelijk. Flavius Josephus (ong. 37- ong. 100 n. Chr.)¹⁷⁶ gebruikt φρουρέω en συγκλείω voor dezelfde personen: opgesloten zodat ze niet weg kunnen en in hechtenis genomen tot het vonnis geveld wordt.¹⁷⁷

"(...) for he [Herodes de Grote¹⁷⁸] got together the most illustrious men of the whole Jewish nation, out of every village, into a place called the Hippodrome, and there shut them in [συγκλείῃσι]. (...) Do you [Salome, zus van Herodes de Grote] but take care to send soldiers to encompass these men that are now in custody [φρουρουμένους], and slay them immediately upon my death, and then all Judea, and every family of them, will weep at it, whether they will or no."¹⁷⁹

De personen worden hier ingesloten en tijdelijk vastgehouden in afwachting van wat er over hen besloten zal worden. De termen συγκλείω en φρουρέω moeten hier wat betreft betekenis wel dicht bij elkaar liggen omdat de personen die opgesloten moeten worden (συγκλείω) met φρουρέω worden aangeduid wanneer zij opgesloten (συγκλείω) zijn.

Plutarchus schrijft in zijn *Moralia*

¹⁷¹ Romeinen 11:32, NBG '51.

¹⁷² Een overeenkomst met Galaten is dat ook hier de kwestie voor de twee partijen uiteengezet wordt: Joden en niet-joden; een belangrijk verschil is dat niet opsluiting onder de wet aan de orde is, maar onder ongehoorzaamheid (εἰς ἀπειθειαν).

¹⁷³ Zie voor een verdere uitwerking beneden, paragraaf 3.1.

¹⁷⁴ In teksten die eerder geschreven werden dan de brief van Paulus aan de Galaten wordt deze specifieke combinatie niet aangetroffen; een zoekopdracht in de Thesaurus Linguae Graecae met deze woorden geeft geen andere resultaten dan Galaten 3:23 en latere commentaren hierop.

¹⁷⁵ Bij een 'Advanced Lemma' zoekopdracht in de Thesaurus Linguae Graecae met de lemma's συγκλείω en φρουρέω, waarbij φρουρέω binnen 1 regel van συγκλείω te vinden is, worden 870 treffers gevonden.

¹⁷⁶ Wetterau, 1984, p425.

¹⁷⁷ De opstand in Judea was 66-70 n. Chr. (Wetterau, 1984, p425).

¹⁷⁸ Herodes de Grote (73?-4 v. Chr.) (Wetterau, 1984, p355)

¹⁷⁹ Josephus, *The Judean War*, boek I, hoofdstuk 33, sectie 6, §659-660. Vertaling: Cornfeld, 1982, pp123-124.

"For we must not make them [the gods] unable to go out, like the queens in a hive of bees, nor keep them imprisoned by enclosing them with matter [φρουρεῖν συγκλείσαντας], or rather fencing them about with it, as those do who make the gods to be atmospheric conditions (...)"¹⁸⁰

en hier is ook de combinatie van φρουρέω en συγκλείω, waarbij συγκλείω ook hier als participium de begeleidende omstandigheid van φρουρέω aangeeft. Hier blijkt ook dat het als negatief geïnterpreteerd moet worden: het gaat om het inperken van mogelijkheden en niet om de ingeslotene te beschermen.

In het deuterocanonieke boek 'Wijsheid van Salomo' wordt een combinatie van de woorden φρουρέω en κατακλείω aangetroffen, waarbij het onomstreden gaat over de figuurlijke opsluiting in een gevangenis; een kerker zonder tralies waar nauwelijks licht kon doordringen:

"(...) εἴθ' οὕτως ὅς δὴ ποτ' οὖν ἦν ἐκεῖ καταπίπτων ἐφρουρεῖτο εἰς τὴν ἀσίδηρον εἰρκτὴν κατακλεισθεὶς (...)"¹⁸¹

"Wie daaronder bezweek, waar dan ook, werd gevangen en belandde in een kerker zonder tralies (...)"¹⁸²

Het boek kan in de laatste decennia voor Christus zijn ontstaan of mogelijk tijdens de regering van keizer Caligula, die regeerde van 37 tot 41 na Christus. Het is omstreden of Paulus het boek gekend heeft, maar de parallellen met Galaten 3:23 zijn opvallend. Er wordt in datzelfde hoofdstuk geschreven over zondaars die dachten dat ze een heilig volk konden onderdrukken, in slavernij konden houden en zijn nu zelf geketend door duisternis. Het is goed mogelijk dat de apostel Paulus dit boek gekend heeft en bij het schrijven van zijn brief aan deze passage dacht: de 'onruststokers' in de gemeente van Galaten identificeerde hij dan met deze zondaars. Zij die de zondaars of onruststokers gehoor gaven overkwam hetzelfde lot als dat van die zij volgden: opsluiting in een donkere gevangenis. Het is niet uitgesloten dat de Galaten dit boek kenden, maar wanneer Paulus hier indirect naar dit gedeelte wilde verwijzen had een meer letterlijke citatie vermoedelijk een beter effect gehad, dus lijkt dat hier niet aan de orde.¹⁸³ Duidelijk is in ieders geval dat de combinatie φρουρέω en κατακλείω hier doelt op opsluiting in de gevangenis en de betekenisvelden en morfologie, te weten de samenstelling van het werkwoord κλείω met κατα- resp. συν, van κατακλείω en συγκλείω liggen niet ver uit elkaar, dus de vergelijking met Galaten 3:23 lijkt gerechtvaardigd.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Plutarch, *Moralia*, The Obsolence of Oracles (De defectu oraculorum / Περί τῶν ἐκλεκοιότων χρηστηρίων) 426 B. Vertaling: Babbitt, 1936, p437.

¹⁸¹ Wijsheid 17:15 (LXX Septuaginta Rahlfs').

¹⁸² Wijsheid 17:16 (Vertaling: NBV).

¹⁸³ Vriezen & Van der Woude, 2000, p417; Galaten 5:12; Wijsheid 17:2. De felle toon van de brief en hoofdstuk 17 van Wijsheid is ook een overeenkomst.

¹⁸⁴ BDAG, 'κατακλείω, shut up, lock up', 2000, p518; BDAG, 'συγκλείω, confine, imprison', 2000, p952. Morfologie: κατακλείω = κατα + κλείω en συγκλείω = συν + κλείω.

Parallel 3:22 en 3:23

Al in de subparagraaf 2.2.2 werd genoemd dat vers 23 in bepaalde opzichten parallel aan vers 22 is. Met name het terugkerende werkwoord συγκλείω is hier van belang:

“ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ γραφή τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσιν.”¹⁸⁵

“Nee, de Schrift heeft alles besloten onder de zonde, opdat ten gevolge van het geloof in Jezus Christus de belofte het deel zou worden van hen, die geloven.”¹⁸⁶

Paulus pakt in vers 23 de metafoor op die hij in vers 22 heeft geïntroduceerd.¹⁸⁷ In vers 22 stelde hij namelijk dat de Schrift alles onder de zonde besloten heeft (συνέκλεισεν). Zowel in vers 22 als vers 23 heeft de opsluiting te maken met het geloof (πίστις) in Jezus Christus.

Vers 22 lijkt het contrast van het voorgaande vers¹⁸⁸ te versterken, waarin de apostel aangeeft dat de wet niet levend kan maken; dat dit het geval is wordt bewezen door het tegendeel hiervan te beschrijven in vers 22. De wet maakt niet levend, maar sluit juist op: besloten ‘onder de zonde’ (ὑπὸ ἁμαρτίαν) moet duidelijk negatief opgevat worden. Vele commentatoren vatten de bewering van de apostel ‘συνέκλεισεν ἡ γραφή τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν’ in vers 22 op als een metafoor van gevangenschap.¹⁸⁹ Michel legt vanwege het contrast met vers 21 verband met de opsluiting van de doden en hij schrijft hierover in de *Theological Dictionary of the New Testament*:

“(…) Paul seems quite plainly to have the figure of the prison before him. One might thus think of the shutting up of the dead in *sheol*. As the dead are in the prison of the underworld awaiting the resurrection and judgment, so men are for Paul shut up in the prison of sin. The Law plays the role of the jailer.”¹⁹⁰

Bij Bruce is niet de wet de ‘jailer’, maar de zonde. De wet sluit de overtreder op in de gevangenis en de zonde is van deze gevangenis de gevangenbewaarder:

“(…) the written law is the official who locks the law-breaker up in the prison-house of which sin is the jailer.”¹⁹¹

Vers 23 volgt op vers 22 en zal door de hoorders ook in het licht van vers 22 geïnterpreteerd worden, juist door de parallellen die tussen de beide verzen te vinden zijn. De duidelijk negatieve interpretatie van ‘συνέκλεισεν ἡ γραφή τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν’ in vers 22 werpt zijn schaduw op vers 23 waardoor ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι ook negatief moet worden geïnterpreteerd. Bruce merkt op:

¹⁸⁵ Galaten 3:22, NA27.

¹⁸⁶ Galaten 3:22, NBG '51.

¹⁸⁷ Tolmie, 2005, p139.

¹⁸⁸ Galaten 3:21.

¹⁸⁹ Den Heyer, 1987, pp78-79; Martijn, 1997, p362; Oepke, 1973, p199; Rohde, 1989, p160; Sanders, 1983, p66; Schlier, 1971, p166; Tolmie, 2005, p137.

¹⁹⁰ Michel, ‘† συγκλείω’, 1971, p746.

¹⁹¹ Bruce, 1982, p180.

“ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι is remarkably parallel to the confinement of v 22, but here, instead of sin as the jailor, the law is the warden or custodian – a distinction without much of a difference (...).”¹⁹²

Bruce wijst hier dus op de impliciet aanwezige metafoor in vers 23 die, zoals al werd vermeld in de prolegomena, gebruikt zal worden bij het onderzoek naar de interactie tussen de metafoor ‘de wet is een παιδαγωγός’ en de impliciet aanwezige metafoor van vers 23: ‘de wet is een gevangenenbewaarder’.

Ἰνὸ νόμον

Het woord ἐφρουρούμεθα wordt voorafgegaan door νόμος (wet), dat in de accusativus staat. Ἰνὸ heeft met accusativus de betekenis van een ‘marker of that which is in a controlling position’ en kan overgezet worden als ‘onder’; ‘onder de macht (*control*) van’, ‘onder de verplichting (*obligation*)’. Dit refereert naar macht, heersen, soevereiniteit, etc. van een accusatief: de wet.¹⁹³ Bij een goede heerser kan het als positief gezien worden om onder een macht gesteld te zijn, maar over het algemeen moet het ‘onder de macht van iemand staan’ of ‘onder een verplichting gesteld zijn’ als negatief geïnterpreteerd worden: de vrijheid en autonomie worden ingeperkt.

De letterlijke opvatting dat die ‘wij’ ‘onder bewaking van de wet’ stonden, gevangengezet waren, ‘totdat het geloof geopenbaard zou worden’ lijkt hier niet bedoeld. Alleen structuren uit hetzelfde domein gebruiken leidt hier niet tot de meest waarschijnlijk bedoelde betekenis, dus is hier sprake van een metafoor.¹⁹⁴

Om deze reden dienen er een aantal stappen te worden ondernomen om tot een juiste (benadering van de) interpretatie te komen. De stappen die in paragraaf 1.6 zijn beschreven zullen in dit hoofdstuk gevolgd worden.

Tot zover kan er geconcludeerd worden dat ‘ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι’ een metafoor is en negatief geïnterpreteerd moet worden. De woorden φρουρέω en συγκλείω hebben overwegend een negatieve connotatie en de combinatie van deze woorden eveneens. Daarnaast geeft ook de parallel met vers 22 blijk van een negatieve interpretatie van ‘onder bewaking van de wet, gevangengezet’.

3.2 Voorbereiding van de metafoor: Incidentele kenmerken

Zoals al in paragraaf 2.5 is genoemd, voegen incidentele kenmerken nagenoeg niets aan de betekenis van de metafoor toe, maar versterken zij het affectieve effect: zij maken de metafoor bijzonder treffend.

¹⁹² Bruce, 1982, p181.

¹⁹³ BDAG, ‘συγκλείω, confine, imprison’, 2000, p952; BDAG, ‘ὑπό, under’, 2000, p1036.

¹⁹⁴ Zie paragraaf 1.2.2.

Paulus zit op het moment van schrijven niet in de gevangenis; Galaten is geen gevangenschapsbrief.¹⁹⁵ Wel schrijft de apostel aan het einde van zijn brief (Galaten 5:17) dat hij de 'lidtekenen van de Heer Jezus in zijn lichaam draagt', dit wijst waarschijnlijk op lichamelijk letsel dat de apostel heeft opgelopen vanwege zijn evangelieverkondiging.¹⁹⁶ Om dit vers te begrijpen zullen de Galaten op de hoogte moeten zijn van de recente belevenissen van Paulus, die mogelijk worden meegedeeld door diegene die de brief bezorgd. De ontvangers van de brief zullen dus weet hebben van wat Paulus recentelijk heeft meegemaakt, waaronder mogelijk gevangenschap.

Afhankelijk van de datering van de brief heeft Paulus op het moment dat hij de brief schrijft al een keer in de gevangenis gezeten. Volgens de gegevens van Handelingen heeft Paulus in Filippi in de gevangenis gezeten,¹⁹⁷ tijdens zijn tweede zendingsreis, nadat hij door Galatië was getrokken en waarschijnlijk de gemeenten in de landstreek Galatië heeft gesticht.¹⁹⁸ Wanneer de brief gericht was aan de gemeenten van de *landstreek* Galatië, dan zal deze geschreven zijn na de gevangenschap in Filippi, omdat anders de brief wel erg kort na Paulus' vertrek zou zijn opgesteld. Is de brief aan de gemeenten in het zuiden van de *provincie* Galatië geschreven, dan kan dat in het jaar 48 zijn gebeurd: voor de tweede zendingsreis en dus voor de gevangenschap in Filippi. Paulus werd volgens het boek Handelingen een nacht in de gevangenis in Filippi opgesloten, maar de volgende dag weer vrijgelaten zonder een proces. Uit de gegevens in de brieven en het boek Handelingen is bekend dat de apostel langere tijd in Efeze in de gevangenis heeft gezeten, ongeveer 54-56 n. Chr..¹⁹⁹

Paulus kan dus de gevangenschap van Filippi nog vers in het geheugen hebben wanneer de brief aan de gemeenten in de *landstreek* Galatië is geschreven en het is in dat geval niet onmogelijk dat de Galaten van deze gevangenschap hebben gehoord. Het is zekerder dat de Galaten op de hoogte waren van de gevangenschappen waar Paulus voor zijn bekering voor had gezorgd. In vers 13 van hoofdstuk 1 schrijft de apostel dat de Galaten op de hoogte waren van hoe Paulus de christelijke gemeente in zijn jongere jaren had vervolgd. Handelingen 8:3, 9:2, 15 en 21 vermelden dat Saulus mannen en vrouwen liet opsluiten in de gevangenis, waarna waarschijnlijk een proces voor de hogepriesters volgde.²⁰⁰ Hierbij wordt wel direct de link gelegd tussen gevangenschap en het strikt willen naleven van de Joodse wet, maar worden juist de christenen en niet de Joden gevangengezet.

De Galaten zullen ongetwijfeld bekend zijn geweest met het Romeinse gebruik dat gevangenen voordat hun zaak voor de rechter kwam in een gevangenis ter bewaring werden gesteld.²⁰¹ Vermoedelijk zal ook de gebruikte terminologie die hier waarschijnlijk op wijst hen bekend in de oren geklonken hebben.

¹⁹⁵ Van Segbroeck, 2005, p111.

¹⁹⁶ Longenecker, 1990, pp299-300; Martyn, 1997, p568; vergelijk 2 Korinte 6:5, 11:23.

¹⁹⁷ Handelingen 16:11-40.

¹⁹⁸ Handelingen 16:6, zie ook subparagraaf 2.1.1.

¹⁹⁹ Van Segbroeck, 2005, p111. Ook gevangenschappen te Caesarea (59-61 v. Chr.) en te Rome (61-63 v. Chr.) zijn uit de gegevens van Handelingen en de brieven af te leiden, maar deze zijn niet relevant aangezien de brief aan de Galaten hoogstwaarschijnlijk voor deze tijd geschreven is.

²⁰⁰ Handelingen 9:21.

²⁰¹ Handelingen 5:17-22, 12:4, 23:35, 24:22-26; Morris & Rothman, 1995, p20.

Een algemene link die tussen de wet en gevangenschap gelegd kan worden is dat overtreding van de wet vaak leidt tot gevangenschap en dat de wet bij de rechtszaak (na in bewaring gesteld te zijn) gebruikt wordt om de aangeklaagde te berechten. Wordt de aangeklaagde schuldig bevonden aan de hand van de wet, dan kan er, eveneens op grond van de wet een gevangenschap opgelegd worden.

De incidentele kenmerken van de metafoor zijn slechts op de achtergrond aanwezig. De Galaten zijn er in het begin van de brief aan herinnerd dat Paulus volgelingen van Jezus in de gevangenis opsloot, aan het einde van de brief refereert hij mogelijk naar een gevangenschap die achter de rug was en bij een latere datering van de brief kunnen zij op de hoogte zijn geweest van de gevangenschap in Filippi en mogelijk ook Efeze. Algemene kennis over de Romeinse gevangenispraktijken zal bekend zijn geweest, maar uit de gegevens die ter beschikking zijn is er niet op te maken dat er nog andere gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die de metafoor extra affectieve impact geeft.

3.3 Overbruggen van de cultuurkloof: brondomein en doeldomein

3.3.1 Inleiding

Er bestaat een grote afstand tussen de lezers van de brief aan de Galaten in de 21^e eeuw en in de 1^e eeuw na Christus. Paulus en zijn publiek leefden in een heel andere tijd en cultuur, waardoor de associaties die zij hadden met gevangenschap, wet en daarbij behorende zaken heel anders waren dan die een lezer die in deze tijd heeft. Om tot een goede interpretatie te komen, die de bedoeling van Paulus zo dicht mogelijk nadert, is het van belang om zo helder mogelijk te krijgen wat deze associaties precies waren. Wanneer de conventionele concepten van gevangenschap en wet van die tijd in kaart gebracht worden, kan er een beter begrip gekregen worden van de metafoor ὑπὸ νόμου ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι.

Brondomein en doeldomein

Bij de metafoor ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι (onder bewaking, gevangengezet) is het brondomein de situatie 'onder bewaking, gevangengezet' en het doeldomein 'wij'. De situatie is volgens Paulus gekenmerkt door een bepaalde rol van de wet. Zoals al genoemd zal er gewerkt gaan worden met de impliciet genoemde metafoor 'de wet is een gevangenbewaarder', maar wordt hier voor het construeren van het conceptueel domein gewerkt met de expliciet genoemde metafoor. Van het doeldomein of ontvangerveld ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι en het brondomein of donorveld 'onder bewaking van de wet, gevangengezet' worden hieronder de kenmerken beschreven. Deze twee conceptuele domeinen van de auteur en zijn publiek worden zo volledig mogelijk in kaart gebracht.

3.3.2 Brondomein/ donorveld²⁰²

Zoals boven al genoemd heeft ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι in Galaten 3:23 betrekking op het opsluiten van personen om de vrijheid in te perken; het refereert waarschijnlijk naar gevangenschap²⁰³ en mogelijk een voorlopige hechtenis: een tijdelijke opsluiting van de verdachte in afwachting van het vonnis.²⁰⁴ Dit moet als een uiterst negatief beeld gezien worden: gevangenschap betekent dat de persoon voor een misdrijf is aangeklaagd en zijn vrijheid wordt ontnomen. De aangeklaagde wordt vastgehouden om te voorkomen dat deze kan wegvlugten voor het naderende onheil. Anderen nemen de macht over diegene over. Een hogere instelling, de overheid, heeft besloten dat de persoon terecht moet worden. De gevangene wordt ervan verdacht de wet te hebben overtreden en tot de tijd dat dit bewezen is, moeten anderen er voor zorgen dat de aangeklaagde niet kan doen wat deze zelf wil. De vrijheid van de persoon wordt deze ontnomen; de eigen keuze wordt weggenomen en de gevangene is overgeleverd aan het goeddunken van zijn overheersers.

De gevangenen waren in de tijd van het Romeinse Rijk anders dan in de 21^e eeuw in Nederland. Het verschil in mogelijkheden van vrije mensen in deze tijd in Nederland met hen die in bewaring zijn gesteld en als gevangene zijn opgesloten tot de tijd van berechting, is kleiner dan in de tijd dat Paulus zijn brief aan de Galaten schreef. Er bestonden in de Romeinse tijd verschillende gevangenen, waarbij de omstandigheden van de gevangenis behoorlijk verschilden. De gevangenis was meestal een grote ruimte waarin meerdere gevangenen waren opgesloten; de gevangenen werden dus meer 'in gemeenschap' dan cellulair opgesloten. Hun bewegingsvrijheid was doorgaans zeer beperkt en zij moesten vaak zelf in hun eigen levensonderhoud voorzien. Vaak was men door een traliewerk van de openbare weg afgesloten, waardoor de gevangenen om eten en drinken konden bedelen bij de voorbijgangers.²⁰⁵

De grootste gevangenis in Rome was de carcer Mamertinus. Deze bestond uit drie verdiepingen: de bovenste verdieping was voor de licht gestraften en voor de verdachten die nog niet veroordeeld waren. De onderste twee verdiepingen waren ondergronds en waren door een luik in de zoldering te bereiken. De gevangenen die hier verbleven waren geketend en konden zich hierdoor nauwelijks bewegen. In de alleronderste verdieping zaten de gevangenen zelfs in het grondwater. De gevangenen die in de Marmertijnse gevangenis waren opgesloten zaten hier vaak voor korte tijd en zeker in de onderste kerker was een lang verblijf niet eens mogelijk vanwege de uiterst ongezonde omstandigheden.²⁰⁶

²⁰² De bronnen voor de vroege geschiedenis van gevangenen zijn verloren gegaan, divers, fragmentarisch of moeilijk om te interpreteren. De Bijbel vormt daarom een belangrijke bron voor informatie over gevangenen; in deze paragraaf wordt daarom ook veel gebruik gemaakt van informatie die via het Nieuwe Testament over gevangenen verkregen kan worden (Morris & Rothman, 1995, p3).

²⁰³ Het kan ook verwijzen naar 'belegering', maar omdat 'gevangenschap' iets meer bewijslast in zijn voordeel heeft is ervoor gekozen om het conceptueel domein van 'gevangenschap' uit te werken, hoewel het in grote lijnen overeen zal komen met het conceptueel domein van 'belegering'.

²⁰⁴ BDAG noemt dat de gebruikte terminologie (ἐφρουρούμεθα) overeen komt met het Romeinse gebruik van het in bewaring stellen van gevangenen, totdat zij terecht worden. (BDAG, 'φρουρέω, detain, confine', 2000, p1067, zie ook paragraaf 3.1).

²⁰⁵ Hallema, 1958, pp9-11.

²⁰⁶ Morris & Rothman, 1995, p20.

Het boek Handelingen beschrijft dat de apostel Petrus door ketenen is vastgebonden aan twee soldaten wanneer hij slaapt. Uit vers 8 van hoofdstuk 12 is op te maken dat hij op dat moment geen mantel aanhad en geen sandalen aanhad. Geen sandalen aan hebben tijdens het slapen is niet zo ongewoon, maar geen mantel om hebben tijdens de nacht is duidelijk ongewenst.²⁰⁷

In Handelingen 16 wordt beschreven dat Paulus en Silas gezeseld worden en in de gevangenis worden geworpen. Uit dit verhaal is op te maken dat een niet-Romein gezeseld kon worden en in de gevangenis geworpen kon worden, zonder verdere verzorging. Gevangenen die streng bewaakt moesten worden konden in een binnenste kerker geplaatst worden, met de voeten in een houten balk.²⁰⁸ Romeinse staatsburgers mochten niet zonder proces gezeseld en in de gevangenis geworpen worden.²⁰⁹ Wel kon men een Romeins burger vasthouden in de gevangenis totdat de rechtszaak tegen de persoon werd aangespannen.²¹⁰ Romeinse staatsburgers hadden bepaalde privileges in geval van rechtszaken. Sommige gevangenen konden een eigen huis huren en werden dan door een soldaat bewaakt. Paulus kon in zijn eigen gehuurde huis mensen ontvangen, dus hij had een bepaalde mate van vrijheid, maar hij was wel verplicht op die locatie te verblijven totdat de rechtszaak voor zou komen.²¹¹ De behandeling in gevangenschap kon meer of minder menslievend zijn, afhankelijk van het goeddunken van diegene die de persoon opsluit en waarschijnlijk afhankelijk van hetgeen waarvan de verdachte beschuldigd werd.²¹² Paulus wordt toegestaan verschillende malen tot gezaghebbende figuren te spreken en wordt hiervoor uit de gevangenis gehaald.²¹³ Het was soms mogelijk om losgeld te betalen om een gevangene vrij te kopen.²¹⁴

Er wordt in het Bijbelboek Handelingen verschillende malen over 'banden'²¹⁵ (δεσμός) en 'ketenen'²¹⁶ (ἄλυσις) gesproken. Wanneer een gevangene werd voorgeleid om te spreken zal men deze vast gebonden hebben met ketenen of banden om te voorkomen dat diegene zou vluchten of schade aan zou richten. Er wordt wel op figuurlijke wijze over gevangenschap gesproken door ἄλυσις te gebruiken, maar in de cel van de gevangenis zelf zal men niet altijd aan ketenen/banden vastgebonden zijn, dit werd gedaan wanneer men een gevangene als gevaarlijker beschouwde.²¹⁷

Het mannelijke hoofd van een Romeins huishouden had het recht om voor het disciplineren van leden van het huishouden een eigen cel in huis te hebben, het *ergastulum*. Dit kon een cel zijn waar opstandige slaven werk moesten verrichten of een plaats om een lid van het huishouden op te sluiten wanneer de orde van het huishouden was geschonden.²¹⁸

²⁰⁷ Handelingen 12:5-8.

²⁰⁸ Deze beschrijving komt overeen met die van de Marmertijnse gevangenis.

²⁰⁹ Handelingen 12:37,38; 22:24-29.

²¹⁰ Handelingen 22:30; 23:35; 28:16.

²¹¹ Handelingen 28:30

²¹² Handelingen 23:18; 24:23; 27:3; 28:16,30.

²¹³ Handelingen 25:23-26:32.

²¹⁴ Handelingen 24:26

²¹⁵ Handelingen 26:29, 31.

²¹⁶ Handelingen 12:6,7; 21:33; 28:20.

²¹⁷ Efeze 6:20; 2 Timotheüs 1:16. Zie ook boven het gebruik in de Marmertijnse gevangenis.

²¹⁸ Morris & Rothman, 1995, p15.

Concluderend kan opgemaakt worden dat de omstandigheden in gevangenschap sterk afhankelijk waren van de zwaarte van het (vermoedelijk) gepleegde misdrijf, de status van de persoon (slaaf, vrije, Romeins staatsburger e.d.) en het goedgevoelen van de persoon die het gezag had over de gevangene. Van geselsd in de binnenste kerker van een gevangenis met de voeten in het blok, tot aan onder toezicht van een soldaat verblijven in een eigen gehuurd huis, waarbij het mogelijk is om mensen te ontvangen.

Het conceptueel veld 'gevangenschap' kan verschillende kenmerken oproepen, de belangrijkste worden hier genoemd. Allereerst zal het geassocieerd worden met 'onvrijheid' en 'opgesloten zijn', maar ook met 'ongewenste levensomstandigheden', zoals fysieke pijn, tekort aan eten en drinken, koude, weinig sociale contacten, e.d.

Attributen/kenmerken

Het brondomein is hierboven beschreven en hieruit kunnen een aantal attributen die bij het brondomein horen gefilterd worden. Het brondomein van de expliciete metafoor is geen object, maar situatie of toestand waarin iemand zich bevindt. Het is een toestand die als negatief beoordeeld kan worden; door anderen worden er grenzen gesteld en wat er in de toekomst gaat gebeuren ligt niet meer in eigen hand. Men staat onder het gezag van anderen en leeft in onvrijheid. De omgeving is door anderen besloten en er zijn zeer ongewenste levensomstandigheden; er bestaat een verlangen dat er aan deze situatie een verandering komt en de vrijheid opnieuw verkregen wordt.

De attributen of kenmerken die van toepassing zijn op de impliciete metafoor 'de wet is een gevangenenbewaarder' liggen in dit verlengde: de gevangenenbewaarder is degene die ervoor zorgt dat deze situatie ontstaat. Men staat dan onder het gezag van de gevangenenbewaarder die ervoor zorgt dat de persoon in onvrijheid leeft en ongewenste levensomstandigheden heeft.

3.3.3 Doeldomein/ ontvangerveld

De wet was voor vele Joden een belangrijk gegeven. Zij zagen het als een van God gegeven inzetting, wat hen speciaal maakte onder de volken; het fungeerde deels als een *identity marker*. De wet hield verband met het verbond dat God met hen had gesloten op de Sinaï. De wet toont Gods verwachtingen voor het morele en spirituele gedrag van Israël. Het houden aan de wet resulteerde in zegen en leven, ongehoorzaamheid aan de wet leidde tot vloek.²¹⁹ Het belangrijkste woord voor wet in het Oude Testament is תּוֹרָה (Thora, wet). De details van de betekenis zijn nog steeds onderwerp van discussie, maar algemeen is men het over eens dat het 'bears the connotations of guidance, teaching and instruction'.²²⁰ De wet functioneert altijd als een aspect van Gods verbond met Zijn volk; de wet staat nooit op zichzelf. Het verbond heeft een positieve betekenis, maar wanneer de vazal zich niet aan de voorschriften van het verbond houdt, zal de suzerain de in het verbond beschreven consequenties uitvoeren.

²¹⁹ Deuteronomium 27-29.

²²⁰ Leland, 1998, p489.

Verschillende Joden hielden zich in de tijd van Paulus zeer nauw aan het naleven van de wet en hielden zich ook bezig met de interpretatie van de wet, zodat deze in de praktijk goed toegepast kon worden. Zij hadden een gewone baan, maar daarnaast bestudeerden zij wetteksten, leerden van meer ervaren wetkenners en discussieerden zij onderling over de juiste interpretatie. Anderen konden bij hen terecht wanneer zij in een bepaalde situatie wilden weten hoe zij volgens de wet moesten handelen.²²¹

De tegenstanders van Paulus in Galatië hadden de overtuiging dat wanneer een heidense bekeerling erfgenaam van de Bijbelse beloften wilde zijn, deze besneden moest zijn en de wet moest accepteren. Deze opvatting kon goed verdedigd worden door teksten uit de Bijbel.²²² Voor de toelating van heidenen tot het volk van God bestond geen algemeen geaccepteerde *halakah*, maar de gebruikelijke vereiste om toe te treden tot het volk van God was volledige proselitisering.²²³

Binnen de eerste christelijke geloofsgemeenschappen was de plaats van de wet niet altijd geheel duidelijk en bestonden hierover meningsverschillen. Door verschillende auteurs van het Nieuwe Testament wordt het verbondssysteem met de wet beschouwd als vervangen door een nieuw verbond, met elementen van de wet van het oude verbond. Elementen van de oude wet zijn toepasselijk, maar ondergebracht onder de 'wet van Christus'.²²⁴ Paulus benadrukt dat de wetten die de Joodse etnische exclusiviteit bewerkstelligden hun waarde verloren hadden onder het nieuwe verbond. De besnijdenis en Joodse feestdagen vielen in ieders geval onder deze wetten.²²⁵ De apostel stelt met klem in de Galatenbrief dat het houden van deze wetten geen noodzakelijke voorwaarde is om tot het volk van God te behoren.

Het woord νόμος (wet) komt 32 keer voor in Galaten. Er is geprobeerd om verschil in betekenis te ontdekken tussen νόμος en ὁ νόμος, maar het verschil kan vanuit linguïstische redenen verklaard worden.²²⁶ Paulus had dus niet de intentie om onderscheid te maken tussen νόμος en ὁ νόμος. Paulus refereert bij het gebruik van νόμος in Galaten aan het Hebreeuwse gebruik van Thora (תּוֹרָה). Hiermee worden alle verplichtingen van het verbond bedoeld, die voorgeschreven werden aan het volk Israël op de berg Sinai, zowel in de Deuteronomistische als latere literatuur. Zoals blijkt uit onder andere Galaten 5:3 maakt Paulus hierbij geen onderscheid tussen cultisch-rituele en ethische aspecten.²²⁷ In de brief aan de Galaten wordt νόμος dus hoofdzakelijk gebruikt voor de wet van Mozes die aan Israël op de Sinai werd gegeven, maar er bestaan hierop twee uitzonderingen: 3:21b en 4:21b. In 3:21b wordt νόμος gebruikt om elke goddelijke wet mee aan te duiden; waarbij dan wel de Mozaïsche wet als de ultieme wet wordt beschouwd. In vers 4:21b moet 'νόμος' breder

²²¹ Rubenstein, 2007, pp59-62.

²²² Teksten uit de Hebreeuwse Bijbel die als ondersteuning konden worden aangevoerd waren onder andere: Genesis 17:9-14 en Jesaja 56:6-8.

²²³ Sanders, 1983, pp18-19.

²²⁴ Leland, 1998, p492; Lucas 22:20; 2 Kor 3:6-14; Galaten 6:2; Hebreeën 8:6-13.

²²⁵ Leland, 1998, p492; Galaten 3:28, 4:10, 5:2,3; Romeinen 7; Handelingen 15.

²²⁶ Hong, 1993, p122. Wanneer νόμος wordt gebruikt in de genitief, volgt νόμος zonder lidwoord een zelfstandig naamwoord zonder lidwoord. In een prepositionele zin (een zin waarin een voorzetsel voorkomt en waarin dat soms als het syntactische hoofd wordt beschouwd) is νόμος gewoonlijk niet door het lidwoord vergezeld.

²²⁷ Hong, 1993, p124.

worden beschouwd: de gehele Pentateuch is hier aan de orde, maar de apostel maakt in zijn argument zelf niet dat scherpe onderscheid.²²⁸

In vers 19 van het derde hoofdstuk van Galaten wordt de vraag gesteld: 'Waarom dan toch de wet?'²²⁹ Hier duidt ὁ νόμος op de Mozaïsche wet, want in 3:17 schrijft Paulus dat de wet vierhonderddertig jaar na de belofte werd gegeven. Dit was de wet waar de focus van de 'onruststokers', die de Galaten ertoe wilden bewegen om onderdelen van de wet te houden, op was gericht.²³⁰ Het is de vraag in hoeverre de tegenstanders van Paulus er op aandrongen om de *hele* wet te houden. In ieders geval wilden ze de Galaten ertoe bewegen zich te laten besnijden²³¹ en de feest- en hoogtijdagen te houden.²³² In vers 21 noemt Paulus drie keer 'wet' (νόμος), met de twee laatste keren als betekenis van elke goddelijke wet²³³ en in vers 22 schrijft Paulus 'Schrift' (γραφή). Over wat Paulus met γραφή bedoelt lopen de meningen uiteen. Sommigen stellen dat hiermee de gehele Joodse Schrift wordt bedoeld, anderen de wet van Mozes en weer anderen denken dat hiermee bedoeld wordt op specifieke passages. Wordt 'de Schrift' gelezen als 'de gehele Joodse Schrift', dan functioneert het waarschijnlijk ook als een metonymie voor God zelf.²³⁴ Zoals al in hoofdstuk 2 werd opgemerkt²³⁵ is het het meest waarschijnlijk dat Paulus hier een specifieke passage in gedachten had, namelijk Deuteronomium 27:26. In de verzen 23 en 24 doelt Paulus bij νόμος en ὁ νόμος op de Mozaïsche wet.

Attributen/kenmerken

De wet was een verzameling van regels die hun plaats hadden in het verbond met God; het was een van God gegeven inzetting die gehouden moest worden, zodat het leven zou brengen en zette het volk Israël apart onder de volken. De wet stelde grenzen; het bepaalde voor vele zaken in het leven wat wel en niet goed was. Onder de christelijke gemeenschap was er geen eenduidigheid over de mate van toepassing van de wet onder de bekeerde heidenen.

3.4 Affectieve of retorische functie van de metafoor

Ongeacht of het publiek van de brief Romeins staatsburger was of niet, zij zullen bij gevangenschap een negatieve associatie hebben gehad.²³⁶ Omdat zij op het moment van het horen van Paulus' boodschap niet gevangen waren, zullen de levensomstandigheden beter zijn geweest dan die van een gevangene. De gedachte om in de gevangenis terecht te komen moet beangstigend geweest zijn, omdat dit de levensomstandigheden ernstig zou verslechteren. Men kwam over het

²²⁸ Hong, 1993, pp122-124. In 4:21a betekent 'νόμος' Mozaïsche wet, in 4:21 verwijst 'νόμος' naar de Pentateuch, maar wanneer Paulus schrijft 'luisteren jullie niet naar de wet', dan verwijst dat naar de in 4:21a genoemde wet.

²²⁹ 3:19, vertaling: NBV.

²³⁰ Longenecker, 1990, pp138-139.

²³¹ Galaten 5:2,3

²³² Galaten 4:10; Nanos, 2010, p460.

²³³ Zie boven, deze subparagraaf.

²³⁴ Belleville, 1986, p56; Lull, 1986, p485. Vergelijk Galaten 4:30 'τί λέγει ἡ γραφή'.

²³⁵ Zie subparagraaf 2.2.2.

²³⁶ Een Romeins staatsburger had meer rechten t.a.v. de rechtsprocedure en kon daardoor een betere rechtsgang verwachten.

algemeen niet zomaar in de gevangenis terecht; hiervoor moest men een (ernstig) misdrijf plegen of in de schulden komen en dit zal voor de meeste Galaten niet het geval zijn geweest.²³⁷ De constatering om gevangen te worden zal daardoor als onverwacht komen. Doordat het als zo plotseling zal zijn ervaren, zal het een schokkend effect gehad hebben.

De affectieve functie zal schokkend en afschrikwekkend geweest zijn: de lezer of hoorder werd overvallen met een angstige gedachte. De reactie 'Ik wil niet terug naar die tijd!' wordt opgeroepen; omdat men niet (opnieuw) in die situatie van gevangenschap wenst te komen.

Dat zal bij benadering de reactie zijn die Paulus van zijn publiek wenst, zodat hij kan aangeven: wanneer je niet in die situatie terecht wil komen (of blijven), luister dan naar mij; ik draag de oplossing aan.

3.5 Overdracht van de metafoor: welke kenmerken worden benadrukt en welke onderdrukt?

Het kenmerk van fysiek in een cel opgesloten worden of door ketenen geboeid zijn zal in vers 23 van Galaten 3 niet worden bedoeld; het is niet de intentie van de apostel te beweren dat de Galaten lichamelijk in hechtenis zaten voor de komst van het geloof. Juist doordat duidelijk is dat deze kenmerken niet worden overgedragen is het onomstreden dat dit figuurlijk opgevat moet worden; het is een metafoor omdat er structuren uit een ander domein moeten worden gebruikt om hier een passende betekenis te verkrijgen. Daarbij is het ook vanzelfsprekend dat de negatieve fysieke omstandigheden die behoren bij het verblijf in een cel ook hier niet benadrukt worden bij de overdracht van de kenmerken. Het lijkt niet aannemelijk dat Paulus wil beweren dat de Galaten kou, honger en fysieke pijn moeten verduren wanneer zij onder de wet zijn en dat allen die onder de wet waren voor dat het geloof kwam dit mee hadden gemaakt.

Zoals hierboven is aangetoond moet de combinatie van de woorden συγκλείω en φρουρέω, zeker in deze context, als negatief opgevat worden. Een belangrijk kenmerk dat de apostel met deze metafoor wil benadrukken is de beperking van de vrijheid doordat men onder de macht van iets gesteld wordt. Doordat men door iets anders wordt ingesloten is men niet meer in staat om zelf te doen en laten wat men wil; iets of iemand anders legt hieraan zeer sterke restricties. Verder pleit de metafoor uit vers 24 en de metafoor uit H4 vers 1-2 voor het benadrukken van deze kenmerken; hier wordt in hoofdstuk 5 verder op ingegaan.

In vers 19 is Paulus duidelijk over zijn visie op de tijdelijkheid van de wet. Zijn opmerking dat de wet is toegevoegd (προστέθη) suggereerde dit al, maar met ἄχρις οὐ is het duidelijk dat de wet een gelimiteerde periode had tussen Mozes en Christus.²³⁸ Verder blijkt bij de metafoor παιδαγωγός 'tijdelijkheid' ook een belangrijk aspect te zijn.²³⁹ Het opsluiten en in bewaring stellen (ἐφρουρούμεθα συγκεκλεισμένοι) door de wet is waarschijnlijk ook tijdelijk: de persoon zit in de gevangenis vanaf het

²³⁷ Hoewel het mogelijk was dat iemand in de gevangenis geworpen werd omdat anderen ten onrechte de vrijheid van die persoon wilden benemen, bijvoorbeeld politieke vijanden.

²³⁸ Dunn, 1996, p114. In subparagraaf 2.2.2 werd dit al uitgebreider behandeld.

²³⁹ Zie subparagraaf 4.5.3.

moment dat deze opgepakt is, tot het moment dat de zaak voor de rechter komt. Uiteraard is het mogelijk dat er in de rechtszaak bepaald wordt dat er een langere gevangenisstraf als eis wordt gesteld, maar hier wordt door de metafoor niet op bedoeld. Tijdelijkheid is een kenmerk dat aanwezig is in het conceptueel domein, maar niet per definitie wordt benadrukt. Er is een ander kenmerk dat Paulus wel zeker door de metafoor wil verbinden tussen het brondomein en het doeldomein: zeer belangrijk is namelijk de inperking van vrijheid en autonomie, onder een autoriteit gesteld worden, maar wel voor een bepaalde tijd en dit blijkt in ieders geval uit de volgende metafoor: 'de wet is een παιδαγωγός'.

H4 Tweede metafoor: Παιδαγωγός

In dit hoofdstuk wordt de tweede metafoor onder de loep genomen. Ruime aandacht wordt hierbij besteed aan de functie van de παιδαγωγός in de antieke tijd om het conceptuele domein zo goed mogelijk te kunnen reconstrueren.

ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγός ἡμῶν γέγονεν²⁴⁰ εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν·

De wet is dus voor ons **een oppasser**²⁴¹ geweest tot²⁴² Christus, opdat wij uit geloof gerechtvaardigd zouden worden.

4.1 Semantiek van het brondomein 'παιδαγωγός'

In de "Theological Dictionary of the New Testament" treffen we παιδαγωγός aan onder de woordgroep ἡ παιδεία, ἡ παιδεία, ἡ παιδεία, ἡ παιδεία, ἡ παιδεία.²⁴³ Het woord is een samenstelling²⁴⁴ van de woorden παῖς (jongen) en ἄγω (leiden) en heeft de algemene betekenis van 'een slaaf die jongens naar school of gymnasium heen en terug begeleidt en opvoedt'. Overdrachtelijk betekent het volgens Murre zo iets als: 'iemand die steeds iemand volgt', waarschijnlijk omdat de παιδαγωγός continu in de aanwezigheid van de jongen die hij moest begeleiden was en hem in de gaten hield.²⁴⁵ Het Latijnse woord 'paedagogus' is afgeleid van het Griekse παιδαγωγός, maar het was geen leraar en ook geen pedagoog, in de betekenis van die we nu kennen, hoewel 'opvoeder' wel veel raakvlakken heeft.²⁴⁶

Het woord komt naast Gal 3:24 en 25 nog in het meervoud voor in 1 Korinte 4:15, maar wordt niet in de Septuagint aangetroffen. In BDAG wordt de betekenis treffend verwoord: 'one who has responsibility for someone who needs guidance'. Wanneer de jongeman opgegroeid is, heeft deze

²⁴⁰ Andere handschriften lezen hier: ἐγένετο, aoristus. De handschriften die ἐγένετο hebben, zijn P⁴⁶: Papyrus 46, B: Codex Vaticanus, Cl^{pt}: Clemens van Alexandrië. In het latere Grieks krijgt het perfectum dezelfde betekenis als de aoristus; γέγονεν voor ἐγένετο wordt vaker aangetroffen (Blass, Debrunner & Funk, 1961, §§340, 343, pp175-177). Zie ook paragraaf 4.5.1.

²⁴¹ Het woord 'tuchtmeester', dat de Statenvertaling en NBG'51 gebruiken, roept meer dan 'oppasser' de associatie op van 'in bedwang worden gehouden door iemand', wat een belangrijk kenmerk is dat wordt overgedragen. De voordelen van het woord 'oppasser' zijn echter dat het duidelijk maakt dat diegene die onder deze persoon gesteld is te jong is om zelf keuzes te maken en dat deze aanstelling tijdelijk is: het bereiken van de volwassenheid maakt 'oppasser' overbodig. Wat in deze scriptie minder van belang is, maar in een Bijbelvertaling voor een groter publiek zou meespelen, is dat de betekenis van het woord 'oppasser' bij een groter publiek bekend is dan 'tuchtmeester'.

²⁴² De zinsnede εἰς Χριστόν moet gezien de context als temporeel opgevat worden, zie subparagraaf 4.5.2.

²⁴³ Bertram, ἡ παιδεία, ἡ παιδεία, ἡ παιδεία, ἡ παιδεία, ἡ παιδεία, 1967.

²⁴⁴ BDAG, 'παιδαγωγός, guardian, leader, guide', p748; BDAG, 'παῖς, boy, child, slave', pp750-751; BDAG, 'ἄγω, lead, spend, go', pp16-17.

²⁴⁵ Murre, 'παιδαγωγός, opvoeder, iemand die steeds iemand volgt', 2009, p589.

²⁴⁶ BDAG, 'παιδαγωγός, guardian, leader, guide', p748; Martyn, 1997, pp362-363. Van Dale, 'pedagoog 1 kenner, beoefenaar van de pedagogie(k); opvoedkundige; 2 onderwijzer (...) 3 opvoeder (...)', p843.

de παιδαγωγός niet meer nodig.²⁴⁷ In deze scriptie is ervoor gekozen om de Griekse term παιδαγωγός te gebruiken en niet naar het Nederlands te vertalen, omdat er geen passend Nederlands equivalent beschikbaar is. Zoals hierboven al blijkt en hieronder verder duidelijk zal worden heeft de westerse samenleving anno 2010 geen παιδαγωγός en zou een vertaling met bijvoorbeeld 'oppasser' de lezer alleen maar op het verkeerde spoor brengen.

4.2 Voorbereiding van de metafoor: incidentele kenmerken

Het feit dat Paulus deze metafoor zonder verdere introductie of toelichting gebruikt, geeft aan dat hij verwacht dat zijn publiek bekend is met de παιδαγωγός; hij gaat er vanuit dat zij hier eenzelfde beeld bij hebben. De vraag die vervolgens gesteld kan worden: hoe waren zij hier mee bekend? Er zijn verschillende mogelijkheden waarbij uitsluitel lastig is, omdat de Galatenbrief hierover niet voldoende informatie geeft. Een παιδαγωγός was, zoals ook in paragraaf 4.3 zal blijken, een slaaf die in dienst was van een gezin in de hoogste sociale klasse. Het is mogelijk dat (een deel van) de gemeenteleden uit deze bovenlaag kwam(en). Ook een mogelijkheid is dat er παιδαγωγοί in deze gemeente zaten. Deze mogelijkheid is iets minder waarschijnlijk wanneer παιδαγωγός als negatief moet worden geïnterpreteerd. Het is niet noodzakelijk dat de gemeenteleden zelf ervaring hadden met παιδαγωγοί, hetzij zijzelf een παιδαγωγός (geweest) waren. Zij zouden namelijk uit de omgeving het verschijnsel kennen; het was een algemeen bekend verschijnsel. Hier wordt in paragraaf 4.4 'affectieve en retorische functie' nog verder op ingegaan.

Paulus kan vanuit zijn jeugd bekend zijn met de figuur van παιδαγωγός. Hij kwam van oorsprong uit Tarsus, wat een microcosmos van het middellandse zeegebied was. Wanneer zijn ouders zich geïntegreerd hadden in deze stad, dan moet Paulus het een en ander van deze culturen meegekregen hebben.²⁴⁸ Mogelijk dat Paulus farizeïsch onderwijs door Gamaliël I in Jeruzalem heeft gehad en dus op jongere leeftijd naar die stad gegaan was. In dat geval heeft hij minder van de Griekse cultuur meegekregen en waarschijnlijk zelf ook geen παιδαγωγός gehad.²⁴⁹

Andere incidentele kenmerken dan de eigen ervaringen van de gemeenteleden zijn naar aanleiding van de beschikbare informatie niet te vinden.

4.3 Overbruggen van de cultuurkloof: brondomein en doeldomein

4.3.1 Inleiding

In deze paragraaf worden de overeenkomsten tussen het brondomein en het doeldomein onderzocht. Er volgt een uitgebreide beschrijving van de παιδαγωγός omdat dit sociale fenomeen niet terug te vinden is in de hedendaagse cultuur in het westen. Van de metafoor 'de wet als παιδαγωγός' is 'νόμος' het ontvangerveld of doeldomein en het donorveld of brondomein is 'παιδαγωγός'. Omdat het doeldomein in deze paragraaf 'νόμος' is, evenals in het vorige hoofdstuk, wordt de lezer voor de

²⁴⁷ BDAG, 'παιδαγωγός, guardian, leader, guide', p748; Murre, 'παιδαγωγός, opvoeder, iemand die steeds iemand volgt', 2009, p589.

²⁴⁸ Becker, 1989, p37; Handelingen 21:39, 22:3, ook: 9:11, Wischmeyer, 2006, p88.

²⁴⁹ Becker, 1989, pp39-40; Handelingen 22:3.

beschrijving van het doeldomein van de metafoor παιδαγωγός naar de subparagraaf over doeldomein van het derde hoofdstuk verwezen (subparagraaf 3.3.3).

4.3.2 Brondomein/ donorveld

Eerst zal in deze subparagraaf meer algemene 'neutrale' informatie over de παιδαγωγός worden gegeven. De verdere beschrijving van de παιδαγωγός zal onder twee kopjes worden verdeeld; zaken die een positieve en negatieve beeldvorming veroorzaken worden apart behandeld. Deze werkwijze wordt gehanteerd omdat het de kern van het onderzoek naar de παιδαγωγός raakt: moet deze metafoor positief of negatief geïnterpreteerd worden?

4.3.2.1 Algemeen

De παιδαγωγός moet onderscheiden worden van de διδάσκαλος, de onderwijzer. De παιδαγωγός bracht het kind veilig naar de διδάσκαλος zodat deze het kind kon onderwijzen, maar gaf zelf geen formeel onderwijs. Hij onderwees wel indirect door de supervisie die hij gaf en de discipline die hij bijbracht. Soms was een παιδαγωγός speciaal voor zijn taak ingehuurd, maar meestal was deze functie voor een huisslaaf weggelegd en waren ze van buitenlandse afkomst.²⁵⁰

In principe speelde de παιδαγωγός pas een rol in de tweede fase van de opvoeding van het kind. Sommige teksten noemen de opvoeding van de παιδαγωγός al vanaf de tijd dat het kind een baby was, maar normaalgesproken werd het kind vanaf de leeftijd van zes tot zeven jaar aan een παιδαγωγός toevertrouwd. Voor deze periode hadden de moeder, voedster en kinderjuffrouw de taak van de opvoeding van het kind op zich genomen.²⁵¹ De rol van de παιδαγωγός stopte wanneer het kind oud genoeg was voor de hogere educatie (filosofie, wiskunde en geometrie). De rol van de παιδαγωγός was tijdelijk; was de jongen volwassen geworden en in staat om zijn eigen keuzes te maken, dan hield de taak voor de παιδαγωγός op. Dit was ergens tussen zijn veertiende en zestiende levensjaar. In totaal was de παιδαγωγός ongeveer acht tot tien jaar over het kind gesteld. Wanneer de taak er voor de παιδαγωγός op zat, betekende dat niet dat zijn invloed op de jongen ook meteen was verdwenen. De lessen die hij de jongen had geleerd hadden hem gevormd en zouden hem zijn leven lang bijblijven, maar nu moest de jongen zijn keuzes naar eigen inzicht maken. Nu kwam het er op aan in hoeverre hij het spoor van de παιδαγωγός zou volgen. Het niet kunnen nalaten van zijn taak wanneer de jongeman de adolescentie bereikt had en de taak er eigenlijk voor de παιδαγωγός op zat, was een van de redenen van de negatieve reacties omtrent deze opvoeder.²⁵²

De παιδαγωγός was in verschillende culturen bekend. De gewoonte om een παιδαγωγός in dienst te stellen was een wijd verbreid gebruik, niet alleen onder Grieken, maar ook onder Romeinen.²⁵³ Het in dienst stellen van de παιδαγωγός gebeurde in welgestelde, aristocratische

²⁵⁰ Christes, 2000, p150; Smith, 2006, p200; Tolmie, 2005, p140; Young, 1987, p151.

²⁵¹ Plato (*Leges 7.808e*) noemt de rol van de παιδαγωγός ook na moeder en verzorgster, zie bijlage III.

²⁵² Boulogne, 1951, pp3, 72-73; Christes, 2000, p151; Young, 1987, pp 156-168; Young, 1990, pp80-81.

²⁵³ Zie voor de overeenkomsten en verschillen van de παιδαγωγός in de Griekse en Romeinse cultuur sub-subparagraaf 4.3.2.4.

families.²⁵⁴ Het was een gebruik dat al ruim voor 400 v. Chr. bekend was en tot ongeveer 400 n. Chr. bestond. Omdat het woord een veelvoorkomend leenwoord in de Joodse literatuur is, is het zelfs mogelijk dat welgestelde Joden dit oorspronkelijk Attische gebruik hadden overgenomen.²⁵⁵

4.3.2.2 Negatieve beeldvorming

De παιδαγωγός was vaak een wat oudere huisslaaf en van het mannelijk geslacht. De reden dat er voor gekozen werd om een oudere slaaf als παιδαγωγός aan te stellen, was dat men vond dat die functie geen hoge mentale en fysieke eisen stelde en het zou economisch bekeken verspilling zijn om een capabele jonge slaaf dit werk te laten doen. Door sommigen werd de παιδαγωγός gezien als de meest waardeloze huisslaaf. Van Hiëronymus (ong. 347-419? n. Chr.)²⁵⁶ kunnen we lezen dat hij klaagde dat, terwijl volgens hem het opvoeden van een kind een zeer belangrijke taak was, het door de goedkoopste persoon gedaan werd; door een oude of gewonde slaaf. Voor het dragen van de boeken en het van en naar school begeleiden van de jongen, werd de παιδαγωγός onder de loonwerkers geschaard, wiens beroep wel enigszins eerzaam was, maar niet hoog in achting stond.²⁵⁷

Op de afbeeldingen van de terracotta die bewaard zijn gebleven is verschillende malen een παιδαγωγός te zien en veelal werd deze afgebeeld als "an old, grumpy-looking Socrates".²⁵⁸ De terracotta figuren werden gemaakt naar het model van de satyr Silene; een aan drank verslaafde oude lomperik. Het kwam dan ook voor dat de παιδαγωγός aan de drank verslaafd was. In *Lysis* 223a-b van Plato lezen we:

"(a) Die woorden waren bedoeld om iemand van de ouderen de discussie te laten verderzetten. Maar toen verschenen de gouverneurs [παιδαγωγοί] van *Lysis* en Menexenus, als wezens uit de andere wereld, en zij hadden de broers van deze jongens bij zich. Ze riepen hen en zeiden dat ze naar huis moesten gaan, want het was al laat. Eerst probeerden wij en de omstanders hen weg te sturen, maar ze stoorden zich helemaal niet aan ons. In hun min of meer barbaars taaltje werden ze boos, (b) en ze bleven de kinderen roepen. We hadden zelfs de indruk dat ze op het Hermesfeest wat te veel gedronken hadden, en daardoor onhandelbaar waren. We gaven ons gewonnen en beëindigden de bijeenkomst."²⁵⁹

De παιδαγωγός zal het imago van nors en mopperig hebben gekregen vanwege zijn ouderdom; het was vaak een afgeleefde oudere slaaf en spreekwoordelijk stond παιδαγωγός ook voor

²⁵⁴ Plato, *The Republic*, 2.373c.

²⁵⁵ Longenecker, 1990, p146; Smith, 2006, p198; Young, 1987, p150. o.a. Sifre op Nummeri §87 vers 17a (Tegen het einde van de 3e eeuw n. Chr. of 4e eeuw n. Chr. Hierin wordt Mozes met een παιδαγωγός geïdentificeerd, zie paragraaf 4.4), 118b; Midrash Tanchuma (Exodus) נב 4 (Tot stand gekomen in de 4e eeuw n. Chr. of later), Tanchuma Buber 5 (Of: Tanchuma A, tot stand gekomen in de 4e eeuw n. Chr. of later); Targum Jerushalmi I en II Numeri XI, 12 (Uiteindelijke redactie vanaf de 5^e eeuw n. Chr.). (Krauss, 1964, p421; Samely, 2007, p13).

²⁵⁶ Wetterau, 1984, p417.

²⁵⁷ Lull, 1989, p489; Smith, 2006, p200; Young, 1987, p152.

²⁵⁸ Young, 1987, p152.

²⁵⁹ Plato, *Lysis*, 223a-b. Vertaling: Ector, J., p523.

een zuur gezicht. Maar niet alle artistieke representaties van een παιδαγωγός spreken over een norske, oude man; er bestaan ook voorbeelden van jonge slaven.²⁶⁰

De παιδαγωγός ging overal mee naar toe met de jongen die hem was toevertrouwd. Naast het van en naar school brengen en daarbij het dragen van de boeken van de jongen overzagen ze de maaltijd, waren ze bij atletiek activiteiten van de jongen aanwezig en geen jongen ging zonder zijn παιδαγωγός naar het gymnasium. Ze gingen naar college en soms mee naar het theater, hoewel ze theaterbezoek vaak ontmoedigden. Ze hielpen het kind met het huiswerk en waren er waarschijnlijk bij wanneer het een bad nam.²⁶¹ Hoewel de ouders de begeleiding van παιδαγωγός voor een kind vaak zinvol gevonden zullen hebben, zal het kind de bemoeienis van de παιδαγωγός op het moment zelf als belemmerend hebben ervaren. Wanneer een kind als volwassen werd beschouwd en niet meer onder toezicht van zijn παιδαγωγός stond, werd dit door hem als een bevrijding ervaren. Plutarchus (46?- ong. 120 n. Chr.)²⁶² schrijft in de biografie van Philopoemen: "And when, set free from teachers and tutors [παιδαγωγῶν], he took part in the incursions into Spartan territory".²⁶³ Hij voelde zich verlost van de corrigerende, verbiedende en in toom houdende παιδαγωγός. Plato beschrijft het als dat het kind beteugeld wordt (πολλοῖς χαλινοῖς δεσμεύειν) door de παιδαγωγός.²⁶⁴ In de Epigrammen van Martialis vinden we het volgende beklag:

"You were the rocker of my cradle, Charidemus, and guardian of my boyhood, and my constant companion. By now the napkin grows black from the shavings of my beard, and my mistress complains of being pricked by my lips. But to you I have not grown: from you my steward shrinks, at you my treasurer, at you my very house is in a panic! You don't allow me to frolic, nor do you allow me to woo: you wish me to have no liberty, and wish to have all liberty yourself. You take me up, watch me, grumble, heave sighs, and your wrath scarce keeps your hand off the ferule."²⁶⁵

Omdat de παιδαγωγός de minderjarigen niet alleen tegen fysieke, maar ook tegen morele gevaren moest beschermen, werden ze vaak weggezet als harde tuchtmeesters. Het is uiteraard minder te verwachten dat een slaaf een vrij kind hardhandig straft, maar in de overgeleverde teksten lezen we soms dat slaven hun macht misbruikten:

"While the party was at this pitch of merriment and gaiety, the surly and ill-natured Smircrines (Charicles was evidently so young that he still had a "pedagogue") turned up from somewhere or other accompanied by a crowd of menials, who pounced on us at a run. First of all Smircrines himself hit Charricles over the back with his crooked staff; than he smacked his face and led him away as if he had been the meanest slave. As for us, at a bare nod from the

²⁶⁰ Young, 1987, p152; Young, 1990, p82.

²⁶¹ Smith, 2006, p200; Young, 1987, pp163-165; Young, 1990, pp80-82.

²⁶² Wetterau, 1984, p616.

²⁶³ Plutarch, *Philopoemen*, IV.1. Vertaling: Perrin, 1921, p263.

²⁶⁴ Boulogne, 1951, p67; Plato, *Leges* 7.808d-e, zie bijlage III.

²⁶⁵ Martial, *Epigrams*, 11.39.1-10. Vertaling: Ker, W. C. A., 1920, p267.

old fellow our arms were twisted behind our backs; next he gave us no small number of lashes to count easily (...)"²⁶⁶

Aan de andere kant ergerde men zich juist aan nalatige παιδαγωγοί; ongewenst gedrag van het kind werd vaak de παιδαγωγός verweten. De παιδαγωγός verkeerde in de lastige positie om als slaaf meester te moeten zijn over zijn (minderjarige) meester en mogelijk was hierdoor zijn gezag vaak gebaseerd op angst voor straf. De παιδαγωγοί schreeuwden, dreigden en sloegen; men verwachtte van hen discipline en geen hulp. Het draaien van het oor van de jongen was een methode van discipline die door παιδαγωγοί werd gebruikt en is ook op een schildering van een vaas te zien.²⁶⁷ Hoewel de gebochelde staf waarmee de παιδαγωγοί vaak worden afgebeeld een symbool was voor een vrije, blijkt het uit teksten en een afbeelding van een vaas dat deze stok ook gebruikt werd om te straffen.²⁶⁸ Omdat de schoolmeester soms ook flink kon straffen, was het een taak van de παιδαγωγός om te zorgen dat de jongen ijverig werkte en geen fouten maakte, zodat het kind niet door de meester gestraft werd.²⁶⁹

Quintilianus (ong. 35 – ong. 95 n. Chr.)²⁷⁰ benadrukt dat de παιδαγωγοί zich niet moeten inbeelden iets te zijn, wanneer zij geen wetenschappelijk onderwijs hebben gehad:

"Want zij vinden het beneden hun waardigheid om het onderwijs aan een ander over te laten en alsof zij aanspraak kunnen maken op een zekere autoriteit, waarop in het algemeen dit soort mensen prat gaat, dragen zij op aanmatigende en soms ruwe wijze al hun dwaasheid over op de kinderen. 9) En hun verblinding schaadt het karakter evenzeer (...)"²⁷¹

Wanneer de παιδαγωγοί geen goed onderwijs hebben gehad, dan moeten ze volgens Quintilianus geen onderwijs geven, omdat ze de kinderen dan fouten aanleren, die op latere leeftijd lastig af te leren zijn.²⁷²

De roede van de παιδαγωγός wordt door Philo van Alexandrië als symbool voor 'onderwijs' of 'discipline' gezien, omdat volgens hem niemand terechtwijzing ter harte neemt zonder straf. De παιδαγωγοί werden geassocieerd met het onderwijzen van zelfdiscipline; als een instrument van morele beheersing en als instelling van onderwijs dat moet leiden tot deugd. Over Diogenes van Sinope (stierf ong. 320 v. Chr.)²⁷³ wordt door Plutarchus (46?- ong. 120 n. Chr.)²⁷⁴ verteld dat toen hij een kind delicatessen zag eten, hij de παιδαγωγός van het kind sloeg, om aan te tonen dat het niet de fout was van diegene die niet had geleerd, maar van diegene die niet had onderwezen. Een

²⁶⁶ Alciphron, *Letters*, 3.7.3-4. In: Benner & Fobes, 1947, p165. Zie ook: Martial, *Epigrams*, 11.39.1-10 (boven).

²⁶⁷ Daremberg & Saglio, 1969, p272, figuur 5449.

²⁶⁸ Zie ook sub-subparagraaf 4.3.2.3.

²⁶⁹ Boulogne, 1951, pp62, 79; Lull, 1989, p489; Young, 1987, pp162-165; Young, 1990, pp83-84.

²⁷⁰ Wetterau, 1984, p641.

²⁷¹ Quintilianus, *Institutio Oratoria* 1, 1, 8-9. Vertaling: Boulogne, 1951, p6.

²⁷² Quintilianus, *Institutio Oratoria* 1, 1, 8-9.

²⁷³ Wetterau, 1984, p212.

²⁷⁴ Wetterau, 1984, p616.

vergelijkbare opmerking lezen we in *Leges* van Plato.²⁷⁵ Dit impliceert dat het kind niet volledig verantwoordelijk wordt gehouden voor zijn falen.²⁷⁶

De παιδαγωγός hielp de ouders met het inprenten van wat goed was en wat niet en leerde ze het correcte gedrag aan. Tafelmanieren werden in de eerste eeuw onder de Romeinen als belangrijk gezien en werden door de παιδαγωγός tijdens het middagmaal aangeleerd: kinderen werd geleerd om niet te veel te eten en drinken, niet te graaien naar het eten, maar het elegant te pakken en de duim en een andere vinger te gebruiken. Het werd de kinderen op het hart gedrukt dat zij op straat stil naar hun bestemming moesten gaan en geen acht moesten slaan op wat er om hen heen in de straat gebeurde. De Romeinse jongen moest tijdens het lopen zijn hoofd iets naar voren gebogen houden en zijn ogen gericht houden op het pad voor hem. Ze mochten niet met de benen over elkaar zitten en moesten opstaan voor ouderen.²⁷⁷ Een strikte opvoeding door een παιδαγωγός kon door de voortdurende bemoeienis van blijvende invloed zijn op het gedrag van de jongen:

(...) So we need some such plan as this to outwit him and upset his routine. Brought up as he has been by a severe and frowning pedagogue, he has no youthful ideas, but like Laches or Apolexis he is strict in his ways and doesn't let his stomach take its fill until the dinner hour has arrived.²⁷⁸

Zoals hierboven al is genoemd, ging de παιδαγωγός overal met de jongen mee naartoe en pas wanneer de jongen volwassen werd kwam hij vrij van de voortdurende controle; pas dan had hij het gevoel dat hij echt 'los kon gaan'. De allerjongsten werden door dit systeem goed in toom gehouden, maar wanneer de begrenzing weg was ontstonden vaak problemen.²⁷⁹

De vele negatieve mededelingen over παιδαγωγοί die in de Latijnse literatuur aangetroffen worden, kunnen mogelijk voor een deel te wijten zijn aan de verachting van vreemdelingen in Rome. Romeinse burgers zagen zichzelf als overwinnaars ten opzichte van de Grieken, maar de Grieken wisten zich soms ten koste van de Romeinse burgers in de maatschappij op te werken. Dit argument gaat uiteraard niet op voor opmerkingen over landgenoten.²⁸⁰

4.3.2.3 Positieve beeldvorming

De rol van de παιδαγωγός riep ambivalente gevoelens op. Enerzijds was er kritiek, minachting en spot, maar anderzijds was er waardering en lof. Omdat de παιδαγωγοί van elkaar verschilden stelt Plato dan ook dat de παιδαγωγοί geselecteerd moeten worden:

²⁷⁵ Plato, *Leges* 7.808e, zie bijlage III.

²⁷⁶ Lull, 1989, pp490-491; Young, 1987, p163.

²⁷⁷ Bonner, 1977, p42; Boulogne, 1951, pp70-71.

²⁷⁸ Alciphron, *Letters*, 3.1.3. In: Benner & Fobes, 1947, p151.

²⁷⁹ Bonner, 1977, pp 38, 44.

²⁸⁰ Boulogne, 1951, p81.

“And for officers, I presume,” said I, “they will put in charge of them not those who are good for nothing else but men who by age and experience are qualified to serve at once as leaders and as caretakers of children.” “Yes, that would be the proper way.”²⁸¹

Er kon angst en aversie voor de παιδαγωγός bestaan, maar ook een gevoel van geborgenheid, bescherming en liefde. Ondanks dat de παιδαγωγός soms verdacht werd van een misdrijf, werden ze gewoonlijk in verdediging genomen. Een diepe vriendschappelijke band met de παιδαγωγός was niet ongewoon.²⁸²

In autoriteit stond de παιδαγωγός waarschijnlijk boven de kok. Wanneer de παιδαγωγός onderwijs gaf, zorgde dit voor een hoger aanzien. Des te meer geletterd en intelligent de παιδαγωγός was, des te beter; hij kon dan ook bij de lessen aanwezig zijn en thuis overhoren wat de kinderen uit hun hoofd moesten leren en zo kon hij ook bij ander huiswerk meehelpen.²⁸³

In lijsten met zaken die het kind vormden, worden vader en moeder naast de παιδαγωγός genoemd. In de periode van de vrije Griekse steden was de παιδαγωγός een betrouwbare knecht die zeer nauwe banden had met de leden van de familie waartoe zij als slaaf behoorden. Uit verschillende tragediën is op te maken dat er een diepe band bestaat tussen de jongeman en zijn παιδαγωγός. De παιδαγωγοί bleven vaak bij het kind waarover zij gesteld waren, zelfs tot in de dood; zij verdedigden het met hun leven. De παιδαγωγοί namen de straf van de ouders voor het kind soms op zich om het kind te sparen. Dit wordt zowel in Joodse als Hellenistische bronnen gevonden. Ook in de Romeinse cultuur aan het einde van de eerste eeuw na Christus zien we dat de band tussen de het kind en de παιδαγωγοί goed was.²⁸⁴

Naast een bescherming voor het kind had de παιδαγωγός ook tot doel een morele gids voor de jongen te zijn, want het was de bedoeling dat de παιδαγωγός hielp met het bijbrengen van deugd. Het was een van zijn taken om het kind het juiste gedrag aan te leren.²⁸⁵ Philo van Alexandrië (ong. 20 v. Chr.- 50 n. Chr.)²⁸⁶ stelde dat het beter was om door een παιδαγωγός terechtgewezen te worden, dan geen παιδαγωγός te hebben. Hij maakte ook een vergelijking van de aanwezigheid van de παιδαγωγός, die in staat is om te voorkomen dat het kind van het goede pad afwijkt, met Gods wakende oog. In zijn *Legatio ad Gaium* noemt Philo de παιδαγωγός in een lijst met zaken die het Joodse volk onderwezen hebben, samen met onder meer ouders, onderwijzers en bovenal de heilige Wetten en ongeschreven gebruiken.²⁸⁷

“It was only of the Jews that Gaius was suspicious, on the grounds that they were the only people who deliberately opposed him and had been taught from their very cradles, as it were, by their parents, tutors [παιδαγωγοί], and teachers, and - more than that - by their holy Laws

²⁸¹ Plato, *Respublica* 5.467d. Vertaling: Shorey, P., 1969, p487.

²⁸² Lull, 1989, p490; Young, 1987, pp168-169.

²⁸³ Bonner, 1977, p39; Young, 1987, p162.

²⁸⁴ Bonner, 1977, pp41, 107; Ramsay & Wilson, 1997, p124; Young, 1987, pp154, 165-166.

²⁸⁵ Zie ook sub-subparagraaf 4.3.2.2.

²⁸⁶ Wetterau, 1984, p610.

²⁸⁷ Lull, 1989, pp492-493; Young, 1987, pp159-160.

and even by their unwritten customs, to believe that the Father and Creator of the universe is one God."²⁸⁸

Seneca (3 v. Chr. – 65 n. Chr.)²⁸⁹ gebruikt in zijn *Ad Lucilium epistulae morales* de uitdrukking van de filosoof als 'the pedagogue of the human race'²⁹⁰ en noemt de metafoor in een advies: 'set as a guard over yourself the authority of some man'²⁹¹ om te voorkomen dat de persoon zondigt.

Josephus schreef niet alleen verschillende keren over de παιδαγωγός, maar schreef ook dat hij zijn eigen zoon onder het toezicht van een παιδαγωγός had gesteld. Ook in de Talmud komt παιδαγωγός verscheidene malen voor: Mozes, Mirjam, Aäron, David, Jeremia worden als zodanig beschreven.²⁹²

Als dank en waardering richtte de volwassene soms een grafsteen op voor de παιδαγωγός uit zijn jeugd. Verschillende inscripties van de grafstenen melden dat de παιδαγωγός een vrij man was; en dus in vrijheid was gesteld. Het was niet ongebruikelijk om de παιδαγωγός bij het bereiken van de adolescentie de status van vrije man te geven als dank voor de bewezen diensten. Dat deze slaven de vrijheid gegeven werd, geeft aan dat zij hun taak naar tevredenheid hadden verricht.²⁹³

In afbeeldingen wordt de παιδαγωγός vaak afgebeeld met een gebochelde staf. Deze staf moet niet worden gezien als een stok die ervoor bedoeld was om te straffen (hoewel deze er soms voor gebruikt werd), maar was een statussymbool voor de vrije en deze vrijheid had hij dan vaak verkregen als waardering voor de geleverde dienst.²⁹⁴

Er blijkt dus een divers beeld te bestaan over de παιδαγωγός dat positieve en negatieve aspecten bevat, om het met de woorden van Young te zeggen:

"This twenty-four hour attendance upon their charges, even if it earns them a reputation for guarding and chiding, also gained a certain friendship and respect from those for whom they cared."²⁹⁵

4.3.2.4 Griekse παιδαγωγός en Romeinse paedagogus

De Griekse παιδαγωγός

Er bestond in bepaalde mate een verschil in taak tussen een παιδαγωγός in de Romeinse en in de Griekse cultuur. In zowel Griekse als Romeinse tijden was de 'παιδαγωγός' duidelijk onderscheiden van de 'leraar' of 'meester' (διδάσκαλος, praeceptor, magister). In de Griekse cultuur was het in eerste instantie niet de taak van een παιδαγωγός om het kind te onderwijzen; de taak was eenvoudigweg om

²⁸⁸ Philonis Alexandrini, *Legatio ad Gaium*, 115 (vertaling van Smallwood, Leiden, 1961, p82).

²⁸⁹ Wetterau, 1984, p705. Seneca wijst op 'Seneca de Jongere'; zijn naam luidt voluit Lucius Annaeus Seneca; precies zoals zijn vader's naam.

²⁹⁰ Seneca *Ep.* 89.13. (Vertaling van Gummere, 1920, p387).

²⁹¹ Seneca *Ep.* 25.6. (Vertaling van Gummere, 1917, p185).

²⁹² Longenecker, 1990, pp147-148; Smith, 2006, p199.

²⁹³ Boulogne, 1951, p83; Young, 1987, pp 165, 167.

²⁹⁴ Young, 1987, p163; Young 1990, pp83-84. Zie ook sub-subparagraaf 4.3.2.2.

²⁹⁵ Young, 1987, p167.

het kind te beschermen. Toch betekende παιδαγωγός al in de Hellenistische tijd niet meer uitsluitend 'knapenbegeleider' maar ook 'opvoeder'. Het overbrengen van wetenschappelijke kennis was aan de διδάσκαλος toegewezen en de παιδαγωγός leerde het juiste gedrag aan, maar het kwam voor dat een familie het trof dat zij een slaaf in bezit kregen die hoog opgeleid was of gewoon intelligent was en in dergelijke gevallen mocht de παιδαγωγός de kinderen de basisbeginselen aanleren. Maar in principe was de παιδαγωγός er in de eerste instantie voor om toezicht te houden, niet om te onderwijzen. Wel hield de παιδαγωγός toezicht op het huiswerk en hielp hierbij.²⁹⁶

Verschillende Romeinse huisslaven

Het dragen van de boeken en het naar school begeleiden van de jongen in de vroege Romeinse tijd werd overgelaten aan een jongere slaaf, een *pedisequus*. Deze werd op latere leeftijd een *custos*, wat het Romeinse synoniem is voor het Griekse παιδαγωγός. De positie van de *pedisequus* was duidelijk lager dan die van de *custos*, de *custos* of *paedagogus* had een bepaalde verantwoordelijkheid en kon gehoorzaamheid afdwingen, in tegenstelling tot de *pedisequus*.²⁹⁷

De *comes* was een huisgeleerde of secretaris en zijn leerlingen waren ouder dan die van de *paedagogus*. Ze waren vaak wat hoger opgeleid dan de *paedagogus* en waren aangesteld in de huishouding van de elite. Soms begeleidde deze zijn meester als deze naar het forum of op audiëntie ging. *Rector* was waarschijnlijk een algemene aanduiding voor iemand die leiding geeft en had ook oudere kinderen onder zijn hoede. Zowel de *comes* als de *rector* waren veel hoger in rang dan de *custos/paedagogus*.²⁹⁸

Omdat de *paedagogus* in het Romeinse functioneren van het huishouden vaak een functie van huisleraar had, zal de functie van huisleraar (*magister, praeceptor, praeceptor domi*) en *paedagogus* vaak samengevallen zijn.²⁹⁹

In de loop van de tweede eeuw voor Christus werd het meer de gewoonte om ook meisjes Grieks bij te brengen en dit gebeurde door een Griekse *nutrix*³⁰⁰ over het meisje aan te stellen. Deze fungeerde in vele opzichten als de Griekse *paedagogus* voor jongens en werd daarom ook wel *paedagoga* genoemd, maar er zijn ook gevallen dat zij de titel *custos* droeg. Er waren ook *paedagogi* voor meisjes, hoewel men het meisje waarschijnlijk eerder aan een *paedagoga* zou toevertrouwen. In de Romeinse maatschappij was dit veel meer gebruikelijk dan in de Griekse maatschappij.³⁰¹

De band van het kind met de παιδαγωγός was in de tijd van de vrije Griekse steden veel meer aanwezig dan later in de Romeinse periode. Dit zou met name gelden voor Rome, mogelijk dat steden die verder van Romeinse invloed verwijderd waren minder in deze trend waren meegegaan. De

²⁹⁶ Bonner, 1977, pp39-40, 45, 179; Christes, 2000, pp150-151; Ramsay & Wilson, 1997, p123; Smith, 2006, p200; Young, 1987, p158.

²⁹⁷ Bonner, 1977, p37; Boulogne, 1951, pp54-55.

²⁹⁸ Boulogne, 1951, pp50-53.

²⁹⁹ Boulogne, 1951, pp63-64.

³⁰⁰ Grieks: τροφός (Boulogne, 1951, p75). BDAG, 'τροφός', nurse, possibly mother, p1017.

³⁰¹ Boulogne, 1951, pp75-77; Smith, 2006, p200; Young, 1987, p151.

paedagogus had gezag over zijn pupil, vooral buitenshuis. De jongen moest zijn *paedagogus* aanspreken met *dominus* (heer, meester).³⁰²

De Romeinse *paedagogus*

De Romeinen hadden al een Romeinse *custos* in dienst, aan wie een deel van de zorg voor het kind was toevertrouwd voordat de Griekse *paedagogus* deze taak ging overnemen. Het aantal Griekse slaven nam toe, samen met de wens om het kind van jongs af aan Grieks bij te brengen en zo werd het een gewoonte om een Griek voor de taak van *custos* aan te stellen. De Griekse titel παιδαγωγός stond ongeveer gelijk met *custos*. De taak van de *paedagogus* hield niet alleen de *custodia* in, maar ook opvoeding en onderwijs. De titel *custos* is af te leiden van zijn taak of bezigheid *custodire* en kan zowel doelen op 'het in bedwang houden van de jongen en het beletten van overtredingen door middel van vermaningen en straffen', als op 'het beschermen en bewaken tegen dreigende gevaren'. De Romeinse *paedagogus* had taken die in drie categorieën onderverdeeld kunnen worden: bescherming/ bewaking, onderwijs en opvoeding.³⁰³

Het beschermen van het kind tegen gevaren was geen overbodige luxe: naast vergiftiging en kinderroof loerde er (ook op school) het gevaar van pedofilie. De bescherming was vooral nodig tijdens de tocht van en naar school, die het kind twee keer per dag maakte, vanwege de lunch die thuis genuttigd werd. De *paedagogus* zorgde ervoor dat het kind niet spijbelde, zich netjes aan de meester presenteerde en dat het schoolgeld op de juiste plaats aankwam.³⁰⁴

Onder de Romeinen, die het gebruik van de παιδαγωγός van de Grieken overnamen, keken de *paedagogi* niet alleen naar het kind om, maar leerden ze het kind ook Grieks spreken. Uit de namen van de *paedagogi* blijken de meesten Grieks te zijn. De Romeinse gezinnen namen meestal een Griek, omdat men wilde dat het kind vroeg Grieks leerde. Dit gebeurde niet altijd met officiële lessen, maar de slaaf was Griekssprekend en zo werd het kind de Griekse taal machtig. Toch bleef het beschermen van een kind een van de primaire taken van een παιδαγωγός; hij moest erop toezien en voorkomen dat het kind iets overkwam. *Paedagogi* van lage rang (*pedisequi*) zullen alleen tot taak gehad hebben om hun pupil te begeleiden, maar lezen, schrijven, rekenen en het verklaren van eenvoudige poëzie moet wel als taak van de *paedagogi* gezien worden. Soms was men echter ook in de Romeinse cultuur, net als in de Griekse cultuur, huiverig om de *paedagogus* kundig onderwijs in de Griekse taal te laten geven. Wanneer een *paedagogus* voorzag in huisonderwijs, bezocht het kind daarnaast vaak een school voor de vakken waarin de betreffende *paedagogus* niet voldoende kundig in was.³⁰⁵

De παιδαγωγός maakte geen deel uit van het Romeinse familieleven tot de kinderen een jaar of zeven waren en er klaar voor waren om naar school te gaan. De Romeinse *paedagogus* bleef vaak,

³⁰² Boulogne, 1951, p78; Ramsay & Wilson, 1997, pp123-124. 'dominus, -um, Herr, Gebieter', Körting, 1907, p364.

³⁰³ Boulogne, 1951, pp60, 88.

³⁰⁴ Boulogne, 1951, pp60-61.

³⁰⁵ Bonner, 1977, p45; Boulogne, 1951, pp63-66; Christes, 2000, p150; Ramsay & Wilson, 1997, p123; Smith, 2006, p200; Young, 1987, p158.

nadat de jongen het kleed van een volwassene (*toga virilis*) aangetrokken had nog in functie, maar kreeg dan wel een andere verhouding met de pupil. De verandering van deze functie van de *paedagogus* was onder andere afhankelijk van het karakter van de jongeman, de graad van volwassenheid en familieomstandigheden.³⁰⁶

De *paedagogus* stond in Rome meer in aanzien dan de παιδαγωγός in Griekenland in de klassieke tijd. De παιδαγωγός in Griekenland kan namelijk vergeleken worden met de *pedisequi*, de *paedagogi* van zeer lage status. Dit verschil in gezag werd veroorzaakt doordat de *paedagogus* in de Romeinse cultuur meestal wel wat onderwijs gaf, al was het alleen maar het Grieks. Uit het Edict van Diocletianus blijkt dat het salaris van de *paedagogus* een vierde deel bedroeg van dat van de *grammaticus* en een vijfde van dat van de *rhetor*.³⁰⁷

De verschillen tussen de παιδαγωγός van de Griekse en de Romeinse cultuur zijn niet uitermate groot. De nuances van het conceptueel domein verschillen iets, maar de kenmerken die tussen brondomein en doeldomein overgedragen worden, blijven grotendeels gelijk. Beide begeleiden het kind van en naar school, beschermen het, corrigeren zijn gedrag en leren hem goed gedrag aan, houden hem van zijn zesde tot zestiende jaar in de gaten. Bij de Romeinse παιδαγωγός ligt er wat meer nadruk op onderwijs; naast het aanleren van goed gedrag gaf hij vaak onderwijs in Grieks en droeg hij soms basiskennis over. Al het overige onderwijs werd door de διδάσκαλος overgedragen, tenzij de slaaf een goede opleiding had genoten, maar dit was meestal niet het geval. Was de *paedagogus* wat hoger opgeleid, dan stond deze wat hoger in aanzien dan de Griekse παιδαγωγός, maar was hij weinig geleterd dan had hij als buitenlandse slaaf die voor de kinderen zorgde juist geen hoge reputatie. Van zowel de Griekse παιδαγωγός als de Romeinse lezen we positieve en negatieve berichten; in dit opzicht is er geen duidelijk onderscheid te maken.

Waarschijnlijk hebben we in Galaten te maken met de Griekse παιδαγωγός, aangezien er in de brief ook toespelingen gemaakt worden op wettelijke procedures van Griekse aard. In het zuiden van de provincie Galatië was verzet tegen de Romeinse overheersing niet ongebruikelijk en het is niet verwonderlijk wanneer de Griekse cultuur hier lang stand heeft gehouden, inclusief de Griekse gebruiken omtrent de παιδαγωγός.³⁰⁸

4.2.3.5 Gebruik παιδαγωγοί in 1 Kor 4:15

In de brieven van Paulus wordt de παιδαγωγός, naast Galaten 3:24, 25, alleen in 1 Kor 4:15 genoemd, maar hier wordt gesproken over παιδαγωγοί, dus in meervoud. Belangrijk om in gedachten te houden is dat dit een brief is aan een totaal andere stad, Korinte: een vooruitstrevende havenstad

³⁰⁶ Bonner, 1977, p41; Boulogne, 1951, p74.

³⁰⁷ Boulogne, 1951, pp85-86.

³⁰⁸ Ramsay & Wilson, 1997, pp113-116.

waarin allerlei culturen vertegenwoordigd waren. Het was een hoogontwikkelde stad en een Romeinse kolonie.³⁰⁹

De context van de παιδαγωγοί³¹⁰ impliceert dat zij onderwijzers zijn, onderwijzers van basisbeginselen. Zij onderwijzen diegenen waar zij naar om moeten kijken en die zij moeten begeleiden. Waarschijnlijk hebben we hier te doen met het *Romeinse* concept van een παιδαγωγός, zoals die zich later ontwikkeld heeft in de Romeinse samenleving en het is aannemelijk dat dit conceptueel domein iets verschilde van dat van de Galaten. Omdat er sprake was van een andere cultuur in de steden in het zuiden van de provincie Galaten, had men ook een iets ander beeld bij 'παιδαγωγός' en riep het een iets verschillend conceptueel domein op.³¹¹

In 1 Kor 4:15 wordt de παιδαγωγός tegengesteld aan de vader. Paulus presenteert zich als de vader van de gemeente (ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα) omdat hij het was die de gemeente had gesticht en hij vergelijkt de andere personen die door sommige Korintiërs ook hoog in aanzien werden gehouden, maar later bij de gemeente terecht (of in aanzien) waren gekomen, met παιδαγωγοί. De vader was uiteraard veel hoger in aanzien, omdat hij een vrij man en bloedverwant was. Zowel het kind als de παιδαγωγός waren eigendom van de vader. Toch werd de παιδαγωγός vaak een vervanger van de vader voor het kind dat hij onder zijn gezag had. Belangrijk is dat de παιδαγωγός door de vader werd aangesteld: de vader had zeggenschap over de opvoeding van het kind. Waren de vader en de παιδαγωγός het niet eens, dan moest het kind naar de vader luisteren. Hoewel de vader een zeer naaste bloedverwant van het kind is, sluit dat sterke discipline door de vader niet uit; ook zij konden het kind hardhandig opvoeden (1 Kor 4:21). De kenmerken die door deze metafoor benadrukt worden zijn onder andere de meester/slaaf verhouding; Paulus staat in gezag boven de anderen die onderwijzen en voortdurend bij hen zijn. In principe kan de apostel als 'vader' de παιδαγωγοί aanstellen. Daarnaast is de vader/zoon verhouding van belang, als afgezet tegen de kind/onderwijzer verhouding, die van mindere waarde is. Paulus als 'verwekker' van de gemeente heeft een waardevollere band met de gemeente.³¹²

4.3.3 Doeldomein/ ontvangerveld

Zie voor een beschrijving van het doeldomein 'wet' de subparagraaf 3.3.3 op pagina 46.

4.4 Affectieve of retorische functie van de metafoor

De παιδαγωγός was een algemeen bekend fenomeen in Paulus' dagen. Alleen al het gebruik ervan door Paulus in Galaten en de eerste brief aan de Korintiërs doet al vermoeden dat zijn lezers

³⁰⁹ Ramsay & Wilson, 1997, p125. Omdat dit een stad is die snel met de nieuwe ontwikkelingen mee ging, is het waarschijnlijk dat we hier te doen hebben met de Romeinse *paedagogus*. Afhankelijk van of de brief voor de Galaten in de landstreek of de (gemeenten in het zuiden van de) provincie bedoeld was, moeten we in de Galatenbrief uitgaan van een Griekse (landstreek) of Romeinse (provincie) παιδαγωγός.

³¹⁰ In de gemeente van Korinte zijn na Paulus nog anderen gekomen die de gemeente onderwezen hebben, onder andere Apollos (1 Kor 3:6) en zij deelden (kennis) uit aan de gemeente (1 Kor 4:1-2). Paulus noemt dat hij de Korintiërs door het evangelie (door te geven) 'verwekt' heeft. Verschillende mensen gaven onderwijs en hadden een gezagspositie, maar Paulus geeft aan dat hij de stichter van de gemeente was.

³¹¹ Ramsay & Wilson, 1997, p125.

³¹² Smith, 2006, p203.

hier niet onbekend mee waren. De metafoor wordt door hem gebruikt om zijn publiek iets duidelijk te maken; hij zal hiervoor een bekend beeld gebruiken. De verzameling aan Griekse en Joodse teksten waarin παιδαγωγός voorkomt duidt er op dat het door Paulus gebruikte donorveld geen geïsoleerd fenomeen was. Doordat het gebruik van het hebben van een παιδαγωγός niet ongewoon was in de eerste eeuw na Christus zal Paulus hiermee een conceptueel veld aansnijden waar zijn lezers goed bekend mee waren en wordt er een weelde aan algemene ervaring in de antieke tijd mee aangeboden.³¹³

Paulus was, voor zover dat in de bronnen nagegaan kan worden, creatief in het gebruik van de Thora als παιδαγωγός, maar de παιδαγωγός of hieraan verwante woorden werden wel vaker gebruikt voor wet. Eerder werd al wel vermeld dat Seneca *paedagogos* overdrachtelijk gebruikt en dat Mozes, Aäron en Mirjam in de Talmud als Israëls παιδαγωγοί worden afgeschilderd.³¹⁴ Maar in de Joodse en Griekse teksten komen we het gebruik van παιδαγωγός voor 'wet' niet tegen.³¹⁵ Weliswaar noemt 4 Makkabeeën de wet zelfs een instructeur/ onderwijzer (παιδευτής)³¹⁶ in 5:34

“οὐ ψεύσομαί σε **παιδευτὰ** νόμῳ οὐδὲ ἐξομοῦμαί σε φίλῃ ἐγκράτειᾳ”

“I will not belie thee, O law, my instructor! or forsake thee, O beloved self-control!”³¹⁷

en zegt in 1:17 van de wet dat het disciplineert (παιδεία),³¹⁸

“αὕτη δὴ τοίνυν ἐστὶν ἡ τοῦ νόμου **παιδεία** δι’ ἧς τὰ θεῖα σεμνῶς καὶ τὰ ἀνθρώπινα συμφερόντως μανθάνομεν”

“And this is contained in the education of the law; by means of which we learn divine things reverently, and human things profitably.”³¹⁹

maar dit boek wordt omstreeks 100 n. Chr. gedateerd.³²⁰ Philo gebruikt regelmatig woorden voor de Thora die verwant zijn aan παιδαγωγός, maar gebruikt παιδαγωγός zelf niet voor de Thora. Hij associeert παιδαγωγός met onderwijs en discipline in het algemeen. Ook Josephus gebruikt παιδαγωγός niet voor de Thora.³²¹

Hanson oppert dat Paulus bij het schrijven van Galaten 3:23 Numeri 11:11 in gedachten had, waar Mozes klaagt tegenover God dat hij niet de verzorgster van Israël is; in de Targums wordt 'verzorgster' verwoordt als 'παιδαγωγός'. Paulus kan 'Mozes' als synoniem gebruiken voor de Thora en wanneer hij bekend was met deze traditie van de Targum kon hij gemakkelijk Mozes identificeren met παιδαγωγός, zo is de redenatie. Deze connectie lijkt niet noodzakelijk en ver gezocht. De apostel gebruikt deze metafoor waarschijnlijk omdat hij veel overeenkomsten tussen de wet en de

³¹³ Longenecker, 1990, p148; Lull, 1989, p494; Smith, 2006, p198.

³¹⁴ Zie beneden en sub-subparagraaf 4.3.2.3.

³¹⁵ Smith, 2006, p199.

³¹⁶ BDAG, 'παιδευτής, instructor, teacher', p748.

³¹⁷ Vertaling: Brenton, 1851.

³¹⁸ BDAG, 'παιδεία, discipline, correction', pp748-749.

³¹⁹ Vertaling: Brenton, 1851.

³²⁰ Het boek 4 Makkabeeën wordt vanwege de afhankelijkheid van 2 Makkabeeën onstreeks 100 n. Chr. gedateerd (Emmet, 1918, p18; Vriezen & van der Woude, 2000, 459).

³²¹ Hanson, 1988, pp72-73

παιδαγωγός zag, waarbij belangrijke kenmerken van de wet die hij wilde benadrukken duidelijk zou oproepen bij het gebruik van deze metafoor. Had Paulus Numeri 11:11 in gedachten, dan kon het verwijzen naar deze tekst juist een goede ondersteuning zijn voor zijn betoog.³²²

Het kan gesteld worden dat de apostel de metafoor min of meer creatief gebruikt, maar door het gebruik van παιδαγωγός, door (voornamelijk latere) auteurs die deze tekst aan de Galaten waarschijnlijk niet kenden, blijkt het geen totaal geïsoleerd fenomeen te zijn.

Wanneer een metafoor veelvuldig gebruikt is, zal deze veel meer onbewust zijn werk doen en is de hoorder zich er soms niet eens meer van bewust dat het een metafoor is en omdat Paulus geen uitgekauwde metafoor gebruikt, voldoet deze aan de eis om krachtig en affectief te zijn.

De incidentele kenmerken die een metafoor nog krachtiger kunnen maken zijn waarschijnlijk niet aanwezig, of het moet zijn dat de meeste bekeerlingen zelf in hun jeugd een παιδαγωγός hebben gehad.³²³ Hierdoor zou de metafoor krachtig zijn omdat er dan een persoonlijke ervaring aangesproken wordt. De eigen belevenissen met bijbehorende gevoelens worden opgeroepen en kunnen een sterke overredende kracht hebben. Het conceptuele veld zou dan namelijk ook herinneringen aan de eigen jeugd bevatten: 'Oh ja mijn παιδαγωγός, nee ik wil niet weer terug onder zijn hoede; ik moet er niet aan denken', zou dan goed een reactie kunnen zijn die Paulus dan op wil roepen. Wanneer men in de nabije omgeving personen kent die een παιδαγωγός hebben (gehad) of de παιδαγωγός zelf kennen, kan deze metafoor deze ervaringen ook oproepen en een versterkend effect teweeg brengen.

Of de Galaten in hun jeugd nu wel of niet onder een παιδαγωγός gesteld waren, het zijn nu volwassenen. Aangezien iemand die onder een παιδαγωγός gesteld is, een kind en onvolwassen is, wordt er indirect gezegd dat zij kinderen zijn wanneer zij zich onder de wet stellen. Dit zal uiteraard weerstand oproepen omdat het onvolwassen zijn vanuit het perspectief van de volwassene voornamelijk als negatief gezien wordt en zo worden de hoorders geprikkeld.

Zoals hieronder³²⁴ zal worden aangetoond, komen veel kenmerken tussen het brondomein en het doeldomein overeen, of kunnen overeen gebracht worden, afhankelijk van het feit of men de metafoor accepteert. Dit maakt de metafoor een bijzonder krachtige metafoor, zeker met het gegeven dat het geen veelgebruikte metafoor was.

4.5 Overdracht van de metafoor: welke kenmerken worden benadrukt en welke onderdrukt?

4.5.1 Verschillende kenmerken

De apostel gebruikte de metafoor παιδαγωγός, maar hij had deze ook niet kunnen gebruiken. Hij had het kunnen laten bij de metafoor van een kind gesteld onder voogden en verzorgers (4:1-2), hij had de metafoor van de wet als een gevangenebewaarder kunnen gebruiken, zonder de metafoor παιδαγωγός te nemen. Maar dat doet Paulus niet: hij gebruikt de metafoor 'de wet als παιδαγωγός' en

³²² Hanson, 1988, pp71-72.

³²³ Zie paragraaf 4.2.

³²⁴ Zie paragraaf 4.5.

had hiervoor dus een of meerdere redenen. Het gebruik van παιδαγωγός bezat een meerwaarde. Wat was deze meerwaarde? Wat kon hij hiermee uitdrukken of bewerkstelligen wat met andere metaforen of letterlijke taal minder of niet het geval was? Of zei hij met deze metafoor ongeveer hetzelfde als met de andere metaforen, maar net op een andere manier?

Zoals al gezegd bezit de metafoor een bepaalde affectieve kracht. Het speelt in op de verbeelding, zodat hetgeen wat overgebracht wordt goed onthouden kan worden en het dwingt de hoorder om een overdracht te maken tussen twee conceptuele domeinen. Maar de metafoor 'de wet als παιδαγωγός' zal niet alleen gebruikt zijn door de apostel om zijn affectieve kracht, maar ook om bepaalde kenmerken onder de aandacht te brengen. Welke kenmerken dit waren zal in het onderstaande worden nagegaan.

Uit de beschrijving van de culturele context van het brondomein in subparagraaf 4.3.2 zijn een aantal kenmerken te verkrijgen en deze worden hier opgesomd: De παιδαγωγός was een mens,³²⁵ vaak oud, mannelijk en een slaaf. Hij was aangesteld door de vader en in dienst van een welgestelde familie. De παιδαγωγός was tijdelijk: niet aangesteld vanaf de geboorte, maar pas vanaf ongeveer het zesde jaar werd de παιδαγωγός over het kind gesteld en zijn functie eindigde wanneer het kind groot genoeg geacht werd om zelf keuzes te maken, vanaf ongeveer zijn zestiende levensjaar. De παιδαγωγός was disciplinerend en de controle was continu: alle dagen in de week, de gehele dag. De παιδαγωγός kon hard en nors zijn en hij zorgde voor een sterke inperking van de vrijheid. Hij bracht de kinderen van en naar de leraar op school en beschermde tegen gevaar onderweg en beschermde ook tegen morele fouten. Er kon een vriendschap tussen de παιδαγωγός en zijn pupil ontstaan en hij verkreeg vaak zijn status als vrije voor geleverde diensten. Diegene die onder hem - dus onder een slaaf - gesteld was, was jong, kind, onvolwassen, niet in staat om zelfstandig keuzes te maken en niet in staat om zelf het kwaad te weren of voor het goede te kiezen.

Nu de kenmerken vanuit de culturele context inzichtelijk zijn geworden,³²⁶ is het van belang om te kijken naar de tekst in de onmiddellijke omgeving van de metafoor om de intentie/functie en de overgedragen kenmerken van het beeldveld van de metafoor te achterhalen.³²⁷

Wat betreft de *functie* van de metafoor is er onder de wetenschappers geen overeenstemming. Sommigen zien het als de functie van de metafoor om bepaalde kenmerken van de wet te benadrukken om zo de Galaten ervan te overtuigen dat de wet niet meer voor hun van toepassing is en ook niet positief is, zodat zij zich er niet (meer) door laten leiden en de wet geen oneigenlijke autoriteit toekennen. Anderen zijn het erover eens dat Paulus inderdaad middels de metafoor informatie over de wet geeft en hiermee aangeeft dat de wet niet meer voor hun van toepassing is, maar dat de apostel daarnaast ook de positieve functie³²⁸ van de wet duidelijk maakt, om de door hem gestelde vraag in vers 19 daadwerkelijk te beantwoorden. In dat geval is de functie

³²⁵ Dus moet er van een personificatie gesproken worden.

³²⁶ Met het besef in het achterhoofd dat dit anno 2010 nooit volledig kan zijn vanwege de grote cultuurkloof.

³²⁷ Zie paragraaf 1.4.

³²⁸ Positieve of neutrale functie.

niet alleen *het ertoe bewegen* van de Galaten om niet mee te gaan in de opvattingen van de tegenstanders van Paulus, maar ook om puur informatief *kennis te verschaffen* over het doel van de wet.

De precieze functie van de metafoor 'de wet is een παιδαγωγός' is niet meteen duidelijk, maar de benadrukte en onderdrukte kenmerken kunnen hier duidelijkheid in geven. Blijken deze kenmerken negatief te zijn, dan was de functie waarschijnlijk het ertoe aanzetten om de wet niet te gehoorzamen; dus zich niet laten besnijden en niet alle feestdagen houden. Blijken de kenmerken positief te zijn, dan was het niet de intentie van deze metafoor om het gebruik van feestdagen en besnijdenis voor de heidense gelovigen te ontmoedigen,³²⁹ maar om ervoor te zorgen dat zij een juist beeld van de wet of een juist beeld van het beeld van Paulus op de wet kregen.

Ook over de overgedragen kenmerken, wat in dit geval samenhangt met de functie, bestaan verschillende meningen onder hen die deze passage bestudeerden. Door Tolmie wordt een lijst gegeven van verschillende kenmerken die volgens verschillende commentatoren benadrukt worden:³³⁰

The temporary task of the law;

The strict temporary supervisory task and custodian care of the law;

The moral supervision of the law;

The elenctic³³¹ function of the law;

The harshness of the law;

The protective task of the law;

The situation under the law as a period of childhood, a captive situation equal to slavery;

The strict supervision of the law, preparing people for maturity and freedom, and

The law as something that comes between God and humankind, obscuring the direct relationship between them.

De tekst in de directe omgeving van de metafoor zal uitsluitend moeten geven over welke kenmerken worden overgedragen en welke worden onderdrukt. Wordt de context buiten beschouwing gelaten dan zijn inderdaad, zoals Tolmie al aangeeft,³³² al de bovengenoemde interpretaties mogelijk. Bij de interpretatie van de metafoor speelt de onmiddellijke context een belangrijke rol en bij de verdere uitwerking van de metafoor in hoofdstuk 5 zal daarom de metafoor uit vers 23 hierbij betrokken worden. Hier wordt nog ingegaan op de inbedding van de metafoor in vers 24.

Γέγονεν

Het perfectum γέγονεν drukt uit dat iets in het verleden begonnen is, maar dat de gevolgen hiervan nog steeds van toepassing zijn. Wordt γέγονεν in ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς

³²⁹ Hoewel dit wel een belangrijke reden voor het schrijven van de brief is, maar dit legt de apostel op andere plaatsen in de brief uit.

³³⁰ Tolmie, 2005, pp140-141.

³³¹ Betekenis van elenctic: 'refuting an argument by proving the falsehood of its conclusion'. Gevonden via <http://www.thefreedictionary.com/elenctic>; niet aangetroffen in *Wolters' Handwoordenboek Nederlands*.

³³² Tolmie, 2005, p141.

Χριστόν zo gelezen, dan betekent dit dat de taak van de παιδαγωγός nog voortduurt. Maar zoals hieronder zal blijken wil Paulus juist benadrukken dat de wet als παιδαγωγός juist niet meer van toepassing is. Daarom moet γέγονεν hier met de semantische waarde van een aoristus worden gelezen: een periode die in het verleden is begonnen en ook is afgesloten. Een perfectum kan namelijk in het latere Grieks ook de betekenis van een aoristus hebben en de tekstvarianten ondersteunen het lezen van de perfectum als een aoristus.³³³

4.5.2 Εἰς Χριστόν

De wet was onze 'παιδαγωγός εἰς Χριστόν' (Galaten 3:24). Het woord 'εἰς' indiceert een beweging naar de onmiddellijke nabijheid of in iets of de relatie tot iets.³³⁴ De vraag doet zich aan wat de betekenis van 'εἰς' in de zinsnede 'εἰς Χριστόν' is. Moeten we die opvatten als dat de παιδαγωγός ons begeleidde naar de leraar of school, namelijk: Christus? Of kan εἰς hier de betekenis van 'tot' in de temporele zin hebben?

Volgens BDAG moet εἰς Χριστόν gelezen worden als indicatie van een specifieke tijd: 'until the coming of the Messiah' en vele commentatoren volgen hetzelfde spoor.³³⁵ Oudere commentaren zagen εἰς als een indicatie van de richting en dit hing samen met de positieve kenmerken waarvan zij dachten dat die door de metafoor benadrukt werden.³³⁶

Een tekst van Clemens van Alexandrinus (ong. 140/150 –215? n. Chr.)³³⁷ heeft παιδαγωγός met εἰς

"(...) der Erzieher [παιδαγωγός] dagegen, der auf das Handeln gerichtet ist, trieb zuerst zur [εἰς] Bildung eines sittlichen Charakters an (...)"³³⁸

en εἰς indiceert hier het doel en geeft niet de richting aan.

In het Nieuwe Testament komt εἰς Χριστόν niet voor in combinatie met παιδαγωγός.³³⁹ In Galaten 2:16 schrijft Paulus 'of faith *in* Christ (εἰς Χριστόν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν), of an act of

³³³ Blass, Debrunner & Funk, 1961, §340, §343, pp175-177; Longenecker, 1990, p146. Zie ook paragraaf 4.1, voetnoot 240.

³³⁴ BDAG, 'εἰς, into, in, toward, to, until, on, up to, for, with respect to, with reference to, by, with', pp288-291.

³³⁵ BDAG, 'εἰς, (2) to, until, on', p289; Betz, 1979, p178; Bruce, 1982, p183; Lull, 1986, p488; Oepke, 1973, pp122-123; Rohde, 1989, p162; Schlier, 1971, p170.

³³⁶ Rohde (1989, p162) noemt in voetnoot 53 oudere commentaren die εἰς Χριστόν als 'naar Christus' opvatten: Sieffert (1899, p224 en verder) en Lightfoot (1896, p148) en schrijft dat Lightfoot van "moral training" spreekt.

³³⁷ Kanz, 1966, pp94-96.

³³⁸ Kanz, 1966, p6. Griekse tekst: "(...) πρακτικός δὲ ὢν ὁ παιδαγωγός πρότερον μὲν εἰς διάθεσιν ἠθροποιίας προὔτρεψατο, (...)" (Thesaurus Linguae Graecae).

³³⁹ In het Nieuwe Testament komt εἰς Χριστόν naast Galaten 3:24 elf keer voor waarvan negen keer in een brief die op naam van Paulus is geschreven: Handelingen 24:24; Romeinen 6:3, 16:5; 1 Korintiërs 8:12; 2 Korintiërs 1:21; Galaten 2:16; Galaten 3:27; Efeziërs 5:32; Kolossenzen 2:5; Filemon 1:6; 1 Petrus 1:11. In geen van deze teksten heeft 'εἰς Χριστόν' de betekenis van de aanduiding van de omvang van de tijd: 'tot'. In sommige gevallen is het een duiding van doelen die abstracte, geschiktheid of genegenheid aanduiden (Handelingen 24:24; Kolossenzen 2:5; Filemon 1:6; 1 Petrus 1:11) Romeinen 6:3 noemt εἰς Χριστόν in verband met βαπτίζω waarbij dat voor Paulus betrekking heeft op de dood van Christus en de gevolgen daarvan voor de gelovige. In 1 Korintiërs 8:12 gaat het over zondigen (ἁμαρτάνω) tegen Christus, in 2 Korintiërs 1:21 om het figuurlijk bevestigen of zekeren (βεβαιόω) in Christus. Romeinen 16:5 wordt van iemand gezegd dat hij de 'ἀπαρχὴ τῆς Ἀσίας εἰς Χριστόν' is; de eerste vrucht (bekeerling) in of aan Christus. In Efeze 5:32 wordt gesproken over een mysterie met betrekking op Christus. (BDAG, 'βαπτίζω, (2) plunge, dip, wash, baptize', pp164-165; BDAG, 'εἰς, into, in, toward, to, until, on, up to, for, with respect to, with reference to, by, with', pp288-291).

believing/trusting directed towards Christ as "object"³⁴⁰ en drie verzen na ἡ παιδαγωγός εἰς Χριστόν' noemt de apostel dat allen die met Christus zijn bekleed in Christus gedoopt zijn (εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε), waarbij de doop voor Paulus betrekking heeft (εἰς) op de dood van Christus en de gevolgen daarvan voor de gelovige.³⁴¹ De teksten met ἡ παιδαγωγός rondom Galaten 3:24 geven meer de relatie tot Christus aan, dan de richting naar Christus toe.

In vers 22 van Galaten hoofdstuk 3 wordt de uitdrukking ἕκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ' (uit geloof van Jezus Christus) aangetroffen en niet alleen τὴν πίστιν (het geloof) in vers 23 zal hierop betrekking hebben, maar ook τῆς πίστεως uit vers 25 zal doelen op dit geloof. Mogelijk dat er een parallel bestaat tussen vers 23 met νόμον (...) εἰς (...) τὴν πίστιν en vers 24 met παιδαγωγός (...) εἰς Χριστόν. Vers 23 betreft ὑπό op νόμος en vers 25 betreft ὑπό op παιδαγωγός. Wanneer dus νόμος door de metafoor aan παιδαγωγός wordt gekoppeld, blijkt de parallel duidelijk te zijn en kan de betekenis van εἰς als temporeel geïnterpreteerd worden. Vers 25 blijkt dan te spreken over de tijd *nadat* het geloof gekomen is (ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως) en vers 24 over de periode vanaf de komst van de wet tot de komst van het geloof (γένονεν εἰς Χριστόν). Het scherpe contrast tussen de tijd voor het geloof en na het geloof geeft aan dat Paulus de tijdelijkheid van de wet wil benadrukken.³⁴²

Zo blijkt uit deze context dat het kenmerk 'tijdelijk' door de metafoor 'de wet is een παιδαγωγός' benadrukt wordt: net zoals de functie van de παιδαγωγός eindigde zodra de jongen volwassen was, eindigde de functie van de wet met (de komst van) Christus. Dat 'tijdelijkheid' een aspect is dat door de metafoor παιδαγωγός wordt benadrukt, wordt ook door vele commentatoren onderkend.³⁴³

4.5.3 Kenmerk tijdelijkheid

Zoals hierboven uitgebreid aan de orde is gekomen worden er verschillende kenmerken tussen het brondomein en het doeldomein overgebracht, maar spelen niet alle kenmerken een rol; sommige worden benadrukt en andere onderdrukt. Eén van de kenmerken die benadrukt wordt, is 'tijdelijkheid' en dit heeft gevolgen voor de andere kenmerken die ook benadrukt worden. Het gebruik van de metafoor 'de wet is een παιδαγωγός' door Paulus vereist dat de wet wordt opgevat als functionerend voor een bepaalde tijd, maar wanneer deze periode is afgesloten het deze functie verliest.³⁴⁴ Zoals de functie van de παιδαγωγός ophield nadat de periode ervan ten einde was gelopen, zo hield ook de functie van de wet op, nadat de periode ervan verstreken was. Hieruit volgt dat de benadrukte kenmerken die door de παιδαγωγός tussen het brondomein en het doeldomein overgedragen worden door Paulus als tijdelijk worden gezien. Omdat de 'tijdelijkheid' een van de belangrijkste kenmerken is die Paulus wil overbrengen van het brondomein ἡ παιδαγωγός, plaatst dit een kader waarbinnen de (eventueel) andere kenmerken vallen. Dit betekent dat alle kenmerken die

³⁴⁰ Hays, 1981, p141.

³⁴¹ BDAG, ἡ βαπτίζω, (2) plunge, dip, wash, baptize', pp164-165.

³⁴² Tolmie, 2005, p141.

³⁴³ Belleville, 1986, p70; Betz, 1979, p178; Bruce, 1982, p183; Den Heyer, 1987, p79; Dunn, 1996, p114; Gordon, 1989, p152; Longenecker, 1990, p148; Lull, 1986, p495; Oepke, 1973, p122; Rohde, 1989, pp162-163; Sanders, 1983, p67; Schlier, 1971, p169; Tolmie, 2005, p141; Young, 1987, pp168-169, 174, 176.

³⁴⁴ Gordon, 1989, p152.

tussen het brondomein en het doeldomein worden overgebracht, niet meer van toepassing kunnen zijn na de verstreken periode. In het geval van Galaten 3:24 betekent dit dat de functies die aan de wet worden toegekend door deze metafoor, ook ophouden na de komst van het geloof.³⁴⁵

Dit heeft als gevolg dat, hoewel het bijvoorbeeld vastgesteld is dat de παιδαγωγός in sommige huishoudens onderwijs gaf, dit niet meespeelt in deze Paulijnse context. Wanneer 'onderwijzen' namelijk een kenmerk zou zijn dat benadrukt wordt bij de overdracht tussen het brondomein en het doeldomein, dan zou dat betekenen dat deze functie van de wet niet meer van toepassing zou zijn voor Paulus en voor de Galaten, omdat de periode van de werking van de wet voor hen is afgesloten. Maar uit het feit dat Paulus zelf deze functie gebruikt, blijkt dat deze functie van de wet niet gestopt is na 'de komst van het geloof in Christus'³⁴⁶ en kan het niet zo zijn dat de apostel deze functie toekende aan de wet door gebruik te maken van de metafoor παιδαγωγός. De wet blijft voor Paulus functioneren als een instructie over Christus, wat blijkt uit de citaties uit de wet³⁴⁷ en talloze zinspelingen hierop.³⁴⁸

4.5.4 Voorlopige conclusie

De verschillende kenmerken die overgedragen worden tussen het brondomein παιδαγωγός en het doeldomein νόμος zijn aan de orde gekomen en aan de hand van onderzoek naar het brondomein is gekeken welke kenmerken hiervan benadrukt worden. Het bleek dat er geen eenduidig beeld van de παιδαγωγός geschetst kon worden en de context duidelijkheid moest geven over de benadrukte en onderdrukte kenmerken. Het kenmerk 'tijdelijkheid' bleek een belangrijke benadrukte factor te zijn, wat ook beperkingen oplegt voor de andere kenmerken, omdat 'tijdelijkheid' ook voor deze kenmerken moet gelden. In het volgende hoofdstuk zal aan de hand van het betrekken van de metafoor uit vers 23 nader bekeken kunnen worden welke kenmerken worden benadrukt en welke onderdrukt .

³⁴⁵ Gordon, 1989, p152.

³⁴⁶ Galaten 3:25

³⁴⁷ Onder andere Galaten 3:10, 12, 13.

³⁴⁸ Gordon, 1989, p152.

H5 Spanning tussen de metaforen

De metaforen 'onder bewaking van de wet, gevangengezet' (3:23) en 'de wet is dus voor ons een oppasser geweest' (3:24) lijken niet in lijn met elkaar. De παιδαγωγός is geen gevangenis(bewaarder) en er is een groot verschil tussen naar school of naar de gevangenis gebracht worden. Hoe moeten we deze beide metaforen in elkaars licht interpreteren? En kan verdere context nog verduidelijking geven bij de interpretatie van de παιδαγωγός?

5.1 Inleiding

Een belangrijke vraag waarover verschil van mening bestaat, is of dat de wet in Galaten 3:19-25 als positief, negatief of neutraal moet worden beschouwd. Sommigen hebben vers 22, waar staat dat de Schrift alles heeft opgesloten onder de zonde, negatief opgevat en de verzen 23-25 positief.³⁴⁹ Anderen vatten de verzen 22-25 tweevoudig op; zij zien hierin een negatief-neutrale functie van de wet.³⁵⁰ Weer anderen zien de verzen 22-25 geheel als negatief of als geheel neutraal.³⁵¹ Bij dit onderzoek gaat de interesse uit naar de metaforen van de verzen 23 en 24 van Galaten 3. Moeten deze positief, negatief of neutraal worden opgevat en wat is hun onderlinge verhouding?³⁵²

Een factor die een doorslag kan geven in deze verschillende visies van negatief, positief en alles daartussen, is de rol die de παιδαγωγός inneemt. Wanneer helder gekregen kan worden welke gedachten men had over de παιδαγωγός, of, anders gezegd, welk conventioneel concept past bij de παιδαγωγός in deze tekst, kan er beter een uitspraak gedaan worden over of de wet als positief, negatief of neutraal (of een combinatie) moet worden gezien. Om het culturele model van de παιδαγωγός zoveel mogelijk te achterhalen is informatie nodig die in de tijd van de Galatenbrief hierover bekend was. Deze informatie is in hoofdstuk 4 aan de orde gekomen.

In dit hoofdstuk komen nog twee belangrijke aanvullende aspecten aan de orde: het verband tussen de παιδαγωγός en de Romeinse *custos* (paragraaf 5.2) en de vergelijking van de metafoor παιδαγωγός met de metafoor ὑπὸ ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους uit Galaten 4:2 (paragraaf 5.3). Vervolgens zal in paragraaf 5.4 de interactie tussen de twee metaforen ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι en παιδαγωγός onderzocht worden. In de laatste paragraaf, paragraaf 5.5, wordt teruggekeken op de in deze scriptie gehanteerde methode.

³⁴⁹ Gordon (1989, pp153-154) behandeld vers 22 niet, maar vat zowel vers 23 als vers 24 positief op.

³⁵⁰ Longenecker, 1990, pp145, 148.

³⁵¹ Belleville (1986, pp60, 71) interpreteert het als niet positief of negatief, maar als slechts noodzakelijk, terwijl Sanders (1983, pp66-67) de verzen 22-25 als negatief wil lezen.

³⁵² Belleville, 1986, pp57-58.

5.2 Παιδαγωγός en *custos*

De termen *custos* en *paedagogus* werden mogelijk in de tijd van Paulus nog door elkaar gebruikt. Zo beschrijft Bonner dat in een Romeins gezin het kind van een slaaf soms samen met de eigen kinderen werd opgevoed en wanneer deze ouder was hij de functie kreeg als

“(...) their *custos*, or guardian, and, as he was also responsible for conducting them to and from school, he served in the same capacity as the Greek child-attendant, or ‘pedagogue’.”³⁵³

Verder schrijft hij ook:

“In fact, the terms *custos* and *paedagogus* were interchangeable, and the Latin word remained in common use long after Greek slaves had arrived in great numbers and largely taken over such duties.”³⁵⁴

De termen *custos*³⁵⁵ en *paedagogus* werden dus mogelijk in de tijd van Paulus nog door elkaar gebruikt en dit kan van belang zijn voor de interpretatie van de metafoer παιδαγωγός. *Custos*³⁵⁶ houdt verband met het Latijnse werkwoord ‘*custodio*’³⁵⁷ wat in het Grieks vertaald kan worden als φρουρέω. Wanneer *custos* (*custos* -> *custodio*, in het Grieks: φρουρέω) en *paedagogus* (Grieks: παιδαγωγός) door elkaar heen gebruikt werden, dan lijken de beide metaforen van vers 23 (met φρουρέω) en 24 (met παιδαγωγός) minder ver uit elkaar te liggen dan op het eerste gezicht lijkt. De interpretatie van vers 24 blijkt zo nog meer in het licht van de metafoer uit vers 23 gedaan te moeten worden, die immers ook eerder gehoord (of gelezen) werd.³⁵⁸ Φρουρέω (*custodio*) zal dus in de gedachten van de lezer/hoorder naklinken, wanneer παιδαγωγός (*custos*) gehoord wordt. De tekst van Galaten 3:23 en 24 van de Vulgaat laten dit ook zien:

“(23) prius autem quam veniret fides sub lege **custodiebamur** conclusi in eam fidem quae revelanda erat (24) itaque lex **pedagogus** noster fuit in Christo ut ex fide iustificemur”³⁵⁹

Omdat de connectie tussen de actie φρουρέω (*custodio*) en παιδαγωγός (*custos*) in het Latijn vrij voor de hand ligt, lijkt de interpretatie van de παιδαγωγός vanuit het perspectief van vers 23 voor personen die bekend zijn met het Latijn door te klinken.

De vraag moet echter wel gesteld worden in hoeverre Paulus Latijn kende en deze verbinding dan ook bewust kon leggen en in welke mate het publiek van de Galatenbrief Latijn kende, zodat zij deze koppeling zouden vatten.

³⁵³ Bonner, 1977, p37. Juvenal was een Romeinse poëet die eind eerste eeuw en het begin van de tweede eeuw actief was (Wetterau, 1984, p429). Een jonge slaaf begeleidde de jongen naar school en droeg de boeken.

³⁵⁴ Bonner, 1977, p37. Juvenal was een Romeinse poëet die eind eerste eeuw en het begin van de tweede eeuw actief was (Wetterau, 1984, p429).

³⁵⁵ Het woord *custōs* kan (Glare, 1968, p479) de betekenis van ‘protector, a guardian appointed to look after minors’ hebben.

³⁵⁶ ‘*custōs*, (1) one who protects, guardian, protector, a guardian appointed to look after minors, lunatics (2) doorkeeper (3) one employed to keep persons in confinement or under observation, guard’, Glare, 1968, p479.

³⁵⁷ ‘*custōdiō*, (1) to keep safe, protect, preserve (2) to guard (3) to keep unharmed, preserve, protect (4) to observe (5) to maintain (6) to keep on record (7) to keep under observation, watch, guard b. to keep in custody (8) to be cautious about, keep under strict control, guard’, Glare, 1968, p479.

³⁵⁸ Zie hiervoor paragraaf 5.4.

³⁵⁹ Galaten 3:23, 24. Vertaling: Vulgaat.

5.3 Παιδαγωγός en ὑπὸ ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους

De metafoor παιδαγωγός (vers 24) zit opgesloten tussen andere metaforen: tussen 'onder bewaking van de wet, gevangengezet' (vers 23) en tussen 'onder voogden en beheerders' (hoofdstuk 4 vers 2). Deze context is van belang bij de interpretatie van παιδαγωγός, want onderling oefenen deze metaforen invloed uit op elkaars interpretatie.

Belleville ziet een prachtige structuur in Galaten 3:21-4:11, maar de vraag is of deze niet teveel gezocht is:³⁶⁰

συνέκλεισεν ἡ γραφή τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, (principal thesis, 3:22)

a: ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα (past fact, 3:23)

b: ὑπὸ παιδαγωγόν (analogy, 3:25)

c: υἱοὶ θεοῦ (present state, 3:26-29)

b': ὑπὸ ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους (analogy, 4:2)

a': ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἤμεθα δεδουλωμένοι (past fact and present danger, 4:3)

Inhoudelijk hebben de argumenten die Paulus geeft uiteraard samenhang, maar deze chiastische structuur kan alleen standhouden wanneer de verdere tekst buiten beschouwing wordt gelaten. Lezen we namelijk verder vanaf 4:3, dan ontdekken we dat Paulus aangeeft hoe de Galaten van slaven naar kinderen zijn overgegaan en omdat zij kinderen zijn, ook erfgenamen (κληρονόμος, Galaten 4:7) en pakt hij het onderwerp van 4:3 weer op in 4:8-9. Dan blijkt 'υἱοὶ θεοῦ' niet meer in het midden te staan, want ook na 4:3 wordt dan de 'present state' besproken.³⁶¹ De huidige staat, υἱοὶ θεοῦ, blijkt echter wel door metaforen ingekapseld te staan; onder andere door de metafoor van de παιδαγωγός en ἐπίτροπος καὶ οἰκονόμος (voogden en beheerders). De verzen 4-10 kunnen dan als een uitleg bij het voortborduren op de metaforen beschouwd worden. Bij de analyse van de verzen 23 en 24 van hoofdstuk 3 is het belangrijk om rekening te houden met deze metaforen in de context, maar er dient opgepast te worden dat er niet teveel aan de structuur opgehangen wordt.

De metafoor van de voogden (ἐπίτροπος)³⁶² en beheerders (οἰκονόμος)³⁶³ volgt kort na de metafoor van de παιδαγωγός. En volgens Longenecker

"There can be no doubt that they are meant to be synonymous with παιδαγωγός ("supervisory guardian"). This is particularly clear for ἐπίτροπος, which was a frequent term in Greek and became a loan word in Hebrew for the guardian of a minor".³⁶⁴

Het is opvallend dat Paulus οἰκονόμος gebruikt, omdat deze persoon geen rechtsgeldige betrekkingen had. Hij had κυράτωρ (beheerder) kunnen gebruiken in plaats van οἰκονόμος, wanneer hij twee functies met rechtsgeldige betrekkingen wilde noemen. Omdat οἰκονόμος (manager, beheerder van het huishouden)³⁶⁵ op de opziener van slaven kan doelen, is het mogelijk dat Paulus deze combinatie van termen gebruikte omdat hij over slavernij schreef (4:1, 4:3), maar het is waarschijnlijker dat hij

³⁶⁰ Belleville, 1986, p54.

³⁶¹ In eerdere manuscripten is er geen goede reden te vinden voor een afbakening.

³⁶² BDAG, 'ἐπίτροπος, guardian', 2000, p385.

³⁶³ BDAG, 'οἰκονόμος, (house) steward, manager', 2000, p698.

³⁶⁴ Longenecker, 1990, p162.

³⁶⁵ Zie voetnoot 17.

zowel ἐπίτροπος als οἰκονόμος gebruikt omdat deze beide werkelijk controle hadden over de persoon, de bezittingen en financiën van een minderjarige. Paulus wil de Galaten hier duidelijk maken dat zoals de minderjarige 'onder voogden en opzieners' gesteld is, hij, zoals de slaaf de mogelijkheid tot zelfbeschikking mist. Evenzo mist de persoon 'onder de wet' ook deze mogelijkheid. Voor de minderjarige eindigt deze periode wanneer de door de vader vastgestelde tijd ten einde is gekomen. Volgens de apostel was deze tijd ook voor de Galaten ten einde gekomen, omdat God Christus had gezonden (Galaten 4:4-6).³⁶⁶

Hier treffen we verschillende kenmerken uit het conceptueel veld die opmerkelijk veel overlap vertonen met die uit het conceptuele veld van de παιδαγωγός. Zowel de ἐπίτροπος en οἰκονόμος als de παιδαγωγός werden door de vader van een welgestelde familie aangesteld over zijn kind en hun taak stopte op de door de vader vastgestelde tijd; wanneer het kind in staat was eigen keuzes te maken. Belangrijke beslissingen werden niet door het kind zelf genomen, maar door diegene die over het kind gesteld was. Paulus blijkt hier in 4:2 opnieuw, nu met een andere metafoor, aan te duiden dat men onder de wet de zelfbeschikking mist, maar dat nu met Christus de tijd van volwassenheid is aangebroken. Het kenmerk 'tijdelijkheid' wordt nog eens onderstreept in de metafoor 'ἐπιτρόπους και οἰκονόμους' en ook het kenmerk 'beperking van autonomie, zelfbeschikking; niet de vrijheid om eigen keuzes te maken' blijkt hier een kenmerk te zijn van het conceptuele domein dat benadrukt wordt. Vanwege de opvallende overeenkomsten is het waarschijnlijk dat dit ook kenmerken zijn die in het conceptuele domein van de metafoor 'παιδαγωγός' worden benadrukt. Hiervan is 'tijdelijkheid' een kenmerk waarvan al duidelijk was dat dat zeker werd benadrukt,³⁶⁷ maar van het kenmerk 'beperking van autonomie, zelfbeschikking; niet de vrijheid om eigen keuzes te maken' was niet zeker dat het een benadrukt kenmerk was en blijkens deze metafoor in de nabije context lijkt dit wel een benadrukt kenmerk te zijn.

5.4 Ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι en παιδαγωγός

Zoals in paragraaf 5.2 al even genoemd werd, is het van belang te beseffen dat vers 24 gehoord of gelezen (of geschreven, door Paulus) werd *na* vers 23. Het conceptuele domein van ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι is nog niet uit de gedachten van de hoorder verdwenen, of de metafoor van de παιδαγωγός klinkt al in de oren. Het woord ὥστε (zodat) verbindt de voorgaande verzen ook met dit vers en omdat beide verzen over de 'wet' (νόμος) gaan en er geen aanleiding wordt gegeven om te vermoeden dat er op een ander onderwerp wordt ingegaan, lijkt het er sterk op dat Paulus dezelfde functie van de wet bespreekt met een ander beeld. Verbanden tussen overeenkomstige kenmerken van de brondomeinen, van metaforen die immers hetzelfde doeldomein hebben, zullen hun invloed van de interpretatie op de hoorder uitoefenen. De metafoor ὑπὸ νόμον

³⁶⁶ Belleville, 1986, p63; Betz, 1979, pp203-204; Longenecker (1990, p164) schrijft dat οἰκονόμος grofweg als een synoniem van ἐπίτροπος beschouwd kan worden, waarbij dan de meervoudsvormen als kwalitatieve meervoudsvormen moeten worden.

³⁶⁷ Zie subparagraaf 4.5.3.

ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι wordt als eerste gehoord en in deze context zal ook de metafoor van de παιδαγωγός aangehoord en begrepen worden.

Het is van betekenis om na te gaan of φρουρέω en συγκλείω (van vers 23) in samenhang met παιδαγωγός (vers 24) nog meer duidelijkheid geeft in de interpretatie van deze metafoor: was φρουρέω of συγκλείω een typische activiteit van de παιδαγωγός?

De combinatie van συγκλείω en παιδαγωγός komt naast Galaten 3:23 en de latere commentaren hierop niet voor. Blijkbaar is dit een combinatie die niet voor de hand lag. Het woord φρουρέω wordt wel aangetroffen in verband met παιδαγωγός, maar in teksten die ruimschoots na de brief aan de Galaten zijn geschreven: op twee plaatsen van de *Orationes* van Libanios (4e eeuw n. Chr.)³⁶⁸ treffen wij ze aan³⁶⁹ en bij Sopater (4e eeuw n. Chr.)³⁷⁰ komt de combinatie een keer voor.³⁷¹ De termen φυλάττω en φύλαξ die in sommige teksten in de buurt van παιδαγωγός worden aangetroffen,³⁷² liggen binnen het semantische bereik van φρουρέω.³⁷³

De combinatie van φρουρέω met παιδαγωγός komt een enkele keer voor, maar uit deze weinige (en late) vondsten moet niet de conclusie getrokken worden dat 'φρουρέω' algemeen gezien werd als een kenmerk van de παιδαγωγός.

Dat vers 24 gelezen moet worden met vers 23 in het achterhoofd is niet alleen vanwege de volgorde, maar juist omdat er duidelijke overeenkomsten tussen deze verzen zijn. Beide verzen gaan namelijk over de situatie ὑπὸ νόμος. Dit is wel duidelijk in vers 23 met 'ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα' maar voor vers 24 moet dit blijken uit vers 25, waar Paulus duidelijk verder ingaat op vers 24.³⁷⁴ In vers 25 schrijft Paulus dat na de komst van het geloof (in Christus, vergelijk vers 26) 'wij niet meer onder de oppasser (ὑπὸ παιδαγωγόν) zijn', dus in vers 24, vóór de komst van Christus, waren 'wij' nog wel onder de oppasser, dat is onder de wet: ὑπὸ νόμος. Daarnaast gaan beide verzen over het tijdperk dat loopt 'tot het geloof in Christus Jezus' (τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ). Ook hier blijkt dat in vers 23 duidelijk uit 'Voordat dit geloof kwam' (Πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὴν πίστιν) en 'tot het geloof geopenbaard zou worden' (εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι) en in vers 24 komt dit naar voren in 'εἰς Χριστόν' (tot Christus) waarbij 'εἰς' als tijdsaanduiding geïnterpreteerd moet worden³⁷⁵ en uit 'nu het geloof gekomen is' (ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως) in vers 25 blijkt dat vers 24 gaat over de tijd vóór de komst van het geloof.

Er zijn dus duidelijke overeenkomsten te zien tussen de verzen 23 en 24 van Galaten 3. Het kan zijn dat Paulus aan de hand van twee metaforen *verschillende* dingen duidelijk wilde maken over

³⁶⁸ [http://stephanus.tlg.uci.edu.proxy.library.uu.nl/inst/\(13/07/2010\)](http://stephanus.tlg.uci.edu.proxy.library.uu.nl/inst/(13/07/2010)).

³⁶⁹ Libanios *Orationes* 1.12 en 58.31.

³⁷⁰ [http://stephanus.tlg.uci.edu.proxy.library.uu.nl/inst/\(13/07/2010\)](http://stephanus.tlg.uci.edu.proxy.library.uu.nl/inst/(13/07/2010)).

³⁷¹ Sopater *Rhetor* 8.330.12.

³⁷² φυλάσσω: Libanios *Orationes* 34.31.3, 58.9.5 en 58.9.6; Libanios *Progymnasmata* Progymnasma 3 2.3.2.

φύλαξ: o.a. Flavius Josephus, *Anti. Jud.* 1.56.5; Libanios *Orationes* 18.11.10.

³⁷³ BDAG, 'φύλαξ, αχος, guard, sentinel', p1068; BDAG, 'φυλάσσω, watch, guard, protect, look out for, avoid, keep, reserve, observe, follow, lay up for oneself', p1068. Young, 1987, p172. Libanios *Orationes* 34.31.3, 58.9.5 en 58.9.6; Libanios *Progymnasmata* Progymnasma 3 2.3.2.

³⁷⁴ Paulus maakt met δέ een tegenstelling met vers 24 en met πίστεως en παιδαγωγός in zowel vers 24 als 25 is het verband onomstotelijk.

³⁷⁵ Zie subparagraaf 4.5.2.

de situatie ὑπὸ νόμος tijdens het tijdperk dat eindigde met de komst van τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, maar eveneens is het mogelijk dat Paulus *hetzelfde* wilde overbrengen door dit op twee verschillende manieren te zeggen.

Wanneer de apostel hetzelfde wilde overbrengen op verschillende manieren, zullen de conceptuele domeinen voor een deel met elkaar moeten overlappen en ook juist die kenmerken die blijkens de context benadrukt worden. In hoofdstuk 3 werd al genoemd dat 'de inperking van vrijheid, onder een autoriteit gesteld worden' een belangrijk kenmerk was dat benadrukt werd bij de metafoor ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι. De omstandigheden tijdens deze insluiting waren vaak slecht; veel slechter dan van diegenen die niet opgesloten waren. In hoofdstuk 4 bleek dat de παιδαγωγός het kind continue in de gaten hield. Hij kon hard en nors zijn en de vrijheid van het kind werd sterk door hem beperkt. Deze eigenschappen nemen een belangrijke plaats in in het conceptuele domein van zowel de metafoor παιδαγωγός, als van de metafoor ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι. Het lijkt dan ook aannemelijk dat deze eigenschappen ook door deze metaforen worden benadrukt. Dit wordt nog eens ondersteund door de context: in paragraaf 5.3 bleek dat de inperking van de vrijheid, de zelfbeschikking van het kind, hetgeen was dat benadrukt werd in de metafoor ὑπὸ ἐπιτρόπου καὶ οἰκονόμου (onder voogden en beheerders) van Galaten 4:2. In de analogie van Genesis in Galaten 4:21-31 komt dit ook terug: 'daarom (...) zijn wij geen kinderen van de slavin, maar van de vrije vrouw' (Galaten 4:31), waarna de apostel oproept om in de vrijheid te gaan staan, die Christus bewerkstelligd heeft (Galaten 5:1, zie ook 5:13).

Negatieve omstandigheden onder die inperking van vrijheid zijn ook kenmerken die we bij beide metaforen aantreffen: het leven in de gevangenis of onder de hoede van de gevangenisbewaarder was niet altijd een pretje en van de παιδαγωγός worden er in de literatuur verschillende kanten beschreven, waarbij het harde en norse opzicht soms duidelijk naar voren komt. Waarschijnlijk wordt dit kenmerk juist versterkt doordat de metafoor van de παιδαγωγός op de metafoor van ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι volgt. De inperking van vrijheid onder vervelende omstandigheden zal door beide metaforen benadrukt worden.

Het kenmerk tijdelijkheid werd al eerder behandeld³⁷⁶ en bleek duidelijk bij de metafoor παιδαγωγός benadrukt te worden. Aangezien het ook in het conceptueel domein van ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι aanwezig is, is het mogelijk dat het ook bij deze metafoor benadrukt wordt. Waarschijnlijk doelt de metafoor ook op een tijdelijke insluiting en het zou kunnen dat deze metafoor zo ervaren werd: 'als de wet de gevangenisbewaarder is, dan moet God de Rechter zijn en is het in de gevangenis afwachten tot het oordeel geveld wordt'. Het kenmerk 'tijdelijkheid' wordt waarschijnlijk door beide metaforen benadrukt; in ieders geval wordt het niet uitgesloten door de metafoor ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι.

Het leiden van het kind naar de leermeester door de παιδαγωγός was weliswaar een belangrijke taak voor de παιδαγωγός, maar blijkt in de context juist niet benadrukt te worden; zoals in subparagraaf 4.5.2 al aan de orde kwam, interpreteren de hedendaagse commentatoren 'εἰς Χριστόν'

³⁷⁶ Zie subparagraaf 4.5.3.

als een indicatie van tijd en niet van richting. Ook de bescherming die door de παιδαγωγός geboden werd, de morele richting die hij wees en de goede band die er tussen hem en het kind kon zijn, zijn kenmerken die wel in het conceptuele domein van de metafoor voorkomen, maar blijkens de relatie tot de metafoor van vers 23 onderdrukt worden. Daarnaast biedt de metafoor van Galaten 4:2 geen aanleiding om deze kenmerken van het conceptueel veld van de παιδαγωγός te benadrukken, omdat deze kenmerken waarschijnlijk ook niet in die metafoor benadrukt worden.

Voor het kenmerk 'onderwijs geven' geldt hetzelfde: het is wel een kenmerk dat onderdeel is van het conceptueel domein van de παιδαγωγός, maar zoals al in hoofdstuk 4 werd genoemd is dit hierin geen belangrijk aspect: de παιδαγωγός stimuleerde het onderwijs, bracht het kind naar de onderwijzer, hielp bij het huiswerk en gaf in sommige gevallen basaal onderwijs.³⁷⁷ Belangrijk gegeven is dat de context dit kenmerk, dat in het conceptueel domein ook niet overduidelijk aanwezig is,³⁷⁸ niet benadrukt. De metafoor in Galaten 3:23, in Galaten 4:2 en de tussenliggende verzen geven namelijk geen aanleiding tot het benadrukken van het kenmerk onderwijs, zoals bleek uit het onderzoek naar de benadrukte kenmerken van deze metaforen.³⁷⁹

Nu de interactie tussen de beide metaforen onderzocht is, blijken de metaforen invloed op elkaar uit te oefenen en dan voornamelijk de metafoor ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι op de metafoor van de παιδαγωγός vanwege de volgorde waarin zij genoemd zijn, met name door verschillende overeenkomsten tussen de verzen 23 en 24 van Galaten 3. Het kenmerk 'tijdelijkheid' blijkt buiten de invloed van de metafoor van vers 23 in het conceptuele domein van παιδαγωγός benadrukt te worden en dit wordt ook niet door ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι opgeheven. Dit kenmerk wordt omgekeerd mogelijk door de metafoor παιδαγωγός in het conceptuele domein van ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι benadrukt; dit gebeurt dan achteraf. Bij het horen van de metafoor παιδαγωγός wordt dan de connectie gelegd dat 'tijdelijkheid' blijkbaar een belangrijk kenmerk was voor de eerder gehoorde metafoor ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι.

De combinatie van de woorden ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι roept een negatieve insluiting in gedachten op: de vrijheid en autonomie worden aan banden gelegd en ingeperkt waarbij de levensomstandigheden minder prettig worden.³⁸⁰ Men is onder een andere autoriteit gesteld, wat de eigen autoriteit en vrijheid reduceert. Wanneer er met deze benadrukte kenmerken van het conceptueel domein van deze metafoor de metafoor van de παιδαγωγός wordt gehoord, zullen deze kenmerken die ook duidelijk in dat conceptueel domein aanwezig zijn, benadrukt worden. Daarnaast vindt er andersom de bevestiging plaats dat de hoorder de metafoor uit vers 23 goed heeft begrepen omdat ook de in dat vers benadrukte kenmerken nu weer in het conceptueel domein aanwezig zijn en de aansluitende verzen ook over hetzelfde lijken te gaan, vanwege de vele overeenkomsten tussen de

³⁷⁷ Zie subparagraaf 4.3.2.

³⁷⁸ Wanneer een kenmerk wat minder van belang is in een conceptueel domein, kan het toch door de context benadrukt worden.

³⁷⁹ Zie paragraaf 3.5 en 5.3.

³⁸⁰ Zie onder andere subparagraaf 3.1.3 en paragraaf 3.5.

beide verzen.³⁸¹ Opnieuw komt er een dergelijke bevestiging voor de hoorder door de metafoor in 4:2, de allegorie in 4:21-31 en later nog door Paulus' spreken over vrijheid in 5:1 en 5:13.³⁸²

Een aantal kenmerken nemen een belangrijke plaats in in het conceptueel domein van de παιδαγωγός, maar blijken in de wisselwerking met de metafoor ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι en in de verdere context onderdrukt te worden. De παιδαγωγός bracht het kind inderdaad naar de onderwijzer, bood onderweg bescherming, voedde het kind op en gaf soms wat eenvoudig onderwijs, maar deze kenmerken worden gezien de context waarin deze metafoor geuit wordt niet benadrukt. De kenmerken komen geen van alle voor in het conceptueel domein van ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι, waardoor juist de andere kenmerken die wel overeenkomen benadrukt worden en ook de bredere context, zoals hierboven gezien werd, draagt hieraan bij.

De metafoor 'de wet is een παιδαγωγός' en de impliciete metafoor 'de wet is een gevangenisbewaarder' of 'de wet is een belegeraar' benadrukken beide de inperking van vrijheid en autonomie, waarbij 'de wet is een παιδαγωγός' duidelijk het tijdelijke karakter hiervan benadrukt. De apostel Paulus beschrijft hiermee niet bepaald een positieve functie van de wet, zoals sommigen willen doen geloven.

³⁸¹ Deze kwamen eerder in deze paragraaf aan de orde.

³⁸² Dat Paulus het belangrijk vindt om de vrijheid te noemen geeft al aan dat deze in het geding is, maar wordt omomstoten duidelijk in 5:1 met de uitdrukking 'laat u niet opnieuw een slavenjuk opleggen' (Galaten 5:1b NBV).

Nawoord

Analyse gebruikte methode en aanbevelingen verder onderzoek

In dit nawoord wordt er teruggekeken op de manier waarop metaforen in deze scriptie zijn benaderd en wordt er advies gegeven voor eventueel verder onderzoek dat zinvol zou zijn, maar in dit onderzoek vanwege de beschikbare tijd en ruimte summier is besproken of buiten beschouwing is gelaten.

Analyse gebruikte methode

In deze scriptie werd de methode van het benaderen van metaforen van Rosner gevolgd, die hij op pagina 63 en 64 uiteen heeft gezet in *Greed as Idolatry: the origin and meaning of a Pauline Metaphor*.³⁸³ Allereerst moeten volgens deze methode de incidentele kenmerken van de metafoor onderzocht worden, vervolgens wordt getracht de cultuurkloof te overbruggen door het brondomein en het doeldomein in kaart te brengen, daarna volgt de affectieve impact van de metafoor, als vierde moeten de twee conceptuele domeinen van de metafoor in kaart gebracht worden en met elkaar vergeleken worden. Als laatste worden dan andere relevante vergelijkingen naast de metafoor gesteld.

Deze volgorde is nauwgezet gevolgd, alleen is ervoor gekozen om nog voor de benadering te hanteren de 'semantiek van het brondomein' te behandelen, omdat het behulpzaam is eerst helder voor ogen te krijgen *wat* er precies onderzocht gaat worden; het is anders immers onduidelijk *waarvan* de incidentele kenmerken onderzocht moeten worden. Bovendien komen er dan ook tekstkritische vraagstukken aan de orde die eerst beantwoord dienen te worden. Een andere mogelijkheid is om als eerste het bron- en doeldomein in kaart te brengen en hierin de semantiek van het brondomein mee te nemen om vervolgens pas de incidentele kenmerken, affectieve impact en vergelijkingen te onderzoeken. Het voordeel van deze volgorde is dat de overlap die er is bij de behandeling van de semantiek van het brondomein met het analyseren van het bron- en doeldomein wordt voorkomen. Nadeel van deze volgorde is dat de bredere context waarin de metafoor zich bevindt dan later pas aan de orde komt; in deze scriptie is er dan ook voor gekozen om de volgorde van Rosner aan te houden en ervoor te waken overlap zoveel mogelijk te voorkomen. Verder is in deze scriptie het onderzoek naar vergelijkbare metaforen of vergelijkingen beperkt gebleven, omdat een uitgebreid onderzoek hiernaar niet binnen de voor dit onderzoek beschikbare tijd mogelijk is.

De door Rosner aangedragen methode blijkt een zinvolle methode te zijn, dan wel met de hierboven genoemde aantekeningen. Een belangrijk voordeel van deze methode is dat de incidentele kenmerken en affectieve kracht zeker aan de orde komen, omdat deze standaard in het stappenplan zijn opgenomen. Deze onderdelen worden makkelijk vergeten, terwijl zij van grote waarde kunnen zijn

³⁸³ Rosner, B. S., *Greed as Idolatry: the origin and meaning of a Pauline Metaphor*, Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company, 2007.

voor de exegese. Ook worden deze niet als enige gegevens aan de metafoor onderzocht,³⁸⁴ waardoor de balans tussen de aan de metafoor onderzochte zaken beter gewaarborgd blijft. Een ander belangrijk pluspunt is dat deze methode uitgaat van twee domeinen die met elkaar in verbinding staan en waarvan bepaalde kenmerken benadrukt en andere onderdrukt worden, want zo kan een nauwkeurig onderzoek naar de metafoor verricht worden en worden nagegaan welk punt de schrijver wilde maken. Doordat de laatste stap andere relevante vergelijkingen analyseert, worden er andere vergelijkingen van de schrijver zelf of waarmee men bekend was erbij genomen en deze kunnen belangrijke informatie leveren voor de interpretatie van de metafoor.

Aanbevelingen verder onderzoek

In dit onderzoek bleek al dat de bestudering van de interactie tussen de metaforen van de verzen 23 en 24 van hoofdstuk 3 interessante resultaten oplevert. De metafoor die voorkomt in vers 2 van hoofdstuk 4 van de Galatenbrief heeft ook een noemenswaardige invloed op de interpretatie van de metaforen van 3:23 en 3:24. De beschreven situatie in 4:3 'toen wij waren (..) onder' lijkt te gelden voor 4:1-2 en schijnt behoorlijk overeen te komen met die van de verzen 23 en 24 van hoofdstuk 3 en van de metafoor in 4:2 blijkt het conceptueel domein veel overeenkomsten te vertonen met die van de παιδαγωγός. Dit werd al terloops genoemd, maar voor een nauwkeurigere interpretatie is er veel meer detailonderzoek nodig, dat waarschijnlijk voldoende stof oplevert voor een volgende scriptie. Wanneer vergelijkbare stappen zoals in deze scriptie doorlopen worden bij het onderzoek naar de metafoor van 4:2, dan kan een vergelijkbare interactie onderzocht worden tussen de metafoor van 4:2 en de metaforen van de verzen 23 en 24 van hoofdstuk 3, zoals in deze scriptie de interactie tussen de metaforen ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι en παιδαγωγός onderzocht is.

De allegorie van Genesis die Paulus in de verzen 21-31 van hoofdstuk 4 beschrijft kan verder licht werpen op de metaforen ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι en παιδαγωγός (en ook op de metafoor van 4:2), omdat ook hier de 'beperking van autonomie, zelfbeschikking; niet de vrijheid om eigen keuzes te maken' een belangrijke rol lijkt te spelen. Bestudering hiervan vergt ook veel aandacht, temeer omdat hier sprake is van een lastig te interpreteren allegorie.

Als laatste is nog belangrijk om te noemen dat onderzoek naar 'vrijheid' (ἐλευθερία)³⁸⁵ waarover de apostel op meerdere plaatsen in de brief over spreekt (Galaten 2:4; 5:1, 13), 'vrij, onafhankelijk' (ἐλεύθερος)³⁸⁶ dat tweemaal aan de orde komt (Galaten 3:28; 4:26) en 'vrijgezet' (ἐλευθερώω, Galaten 5:1)³⁸⁷ een bijdrage kan leveren aan de interpretatie van de metaforen van de verzen 23 en 24 van hoofdstuk 3 (maar ook van de metafoor in 4:2 en de allegorie in 4:21-31). Blijkbaar is 'vrijheid' een belangrijk thema voor Paulus in de Galatenbrief en vrijheid impliceert onvrijheid. Dit kan ondersteuning opleveren voor de theorie dat de metaforen deze beperking van vrijheid willen benadrukken en hierbij is van belang dat 3:28 in de directe context van 3:23, 24 staat.

³⁸⁴ Dan zou alleen worden onderzocht wat de metafoor met het publiek *doet* en zou er niet bepaald worden wat de metafoor wil *overbrengen*.

³⁸⁵ BDAG, 'ἐλευθερία, freedom, liberty', p316.

³⁸⁶ BDAG, 'ἐλεύθερος, free, independent, not bound', pp316-317.

³⁸⁷ BDAG, 'ἐλευθερώω, free, set free', p317.

Conclusies

Tegen de achtergrond van verschillende visies op de interpretatie van de metaforen 'ἔφρουρούμεθα συγκλειόμενοι' en 'παιδαγωγός' in Galaten 3:23-24 hield zich deze scriptie bezig met de onderlinge verhouding van de metaforen, want op het eerste gezicht lijken de metaforen niet in lijn met elkaar. Vooral werd de vraag gesteld in hoeverre Paulus zich hier positief of negatief over de wet uitlaat en de behandelde onderzoeksvraag luidt dan ook:

"Van welke houding t.o.v. de wet geeft Paulus' samenstelling van de metaforen ἔφρουρούμεθα συγκλειόμενοι en παιδαγωγός blijk?"

Om een antwoord te vinden op deze vraag was het allereerst van belang om een geschikte benadering van metaforen te vinden door een literatuuronderzoek te doen naar metaforen in de recente wetenschappelijke onderzoeken. Van de drie aangetroffen visies op metaforen; letterlijke visie, emotie visie en interactie visie, is de laatstgenoemde de meest plausibele gebleken, omdat metaforen niet in de eerste plaats een taalkundige aangelegenheid zijn maar terug te voeren zijn tot basismetaphoren waar het menselijk verstand gebruik van maakt. De interactie visie gaat er vanuit dat een metafoor een overdracht van één conceptueel domein (brondomein) naar een ander conceptueel domein (doeldomein) is, waarbij niet alle kenmerken worden overgedragen, maar bepaalde kenmerken juist onderdrukt en andere benadrukt worden. Aansluitend bij deze visie worden er een aantal methodische stappen ondernomen als leidraad bij het onderzoek naar de wisselwerking tussen de metaforen.

Allereerst is de bredere context van de metaforen onderzocht: een bestudering van het boek Galaten waarin de verzen 23 en 24 voorkomen. Paulus schrijft de Galatenbrief aan een groep gemeenten in het zuiden van de *provincie* Galatië, omdat er mensen in de gemeente waren gekomen die de Galaten leerden dat zij zich moeten laten besnijden en andere onderdelen van de wet moesten naleven, wilden zij onderdeel van Gods volk zijn en deel hebben aan Gods beloften. Paulus wil hen met deze brief aansporen een andere, door hem verkondigde leer te volgen.

Vervolgens werd er ingezoomd op de metaforen van Galaten 3:23-24. De incidentele kenmerken die de metafoor een hogere affectieve waarde geven, zijn bij beide metaforen wat op de achtergrond aanwezig maar omdat de metaforen bekende en treffende beelden uit het dagelijks leven oproepen hebben ze een overredende kracht. Om de twee metaforen op eenzelfde niveau naast elkaar te kunnen zetten diende de metafoor 'ὑπὸ νόμον ἔφρουρούμεθα συγκλειόμενοι' vanuit het perspectief van de wet te worden hergeformuleerd: 'wij zijn onder bewaking, gevangengezet' werd zo 'de wet is een gevangenisbewaarder'. Het doeldomein is dan voor beide metaforen (ὁ) νόμος en hiermee doelt Paulus op de Mozaïsche wet.

Onderzoek naar de woorden van waaruit het brondomein van de expliciete metafoor van vers 23 bestaat, bracht naar voren dat ἔφρουρούμεθα (φρουρέω; vasthouden, opsluiten) en συγκλειόμενοι (συγκλείω; opsluiten, insluiten) beide een overwegend negatieve betekenis hebben in de teksten waarin zij worden aangetroffen. Wanneer de woorden van de lemma's φρουρέω en συγκλείω in de

buurt van elkaar aangetroffen worden, dan is er vaak sprake van een negatieve opsluiting: in de gevangenis of als een belegerde stad, met iets meer bewijslast voor gevangenschap. De parallellen die tussen de verzen 22 en 23 werden aangetroffen wijzen erop dat vers 23 in het licht van vers 22 geïnterpreteerd dient te worden. Hieruit blijkt ook dat 'insluiting' als 'gevangenschap' geïnterpreteerd dient te worden. Het conceptueel domein 'gevangenschap' roept allereerst 'beperking van vrijheid' op, maar ook 'ongewenste levensomstandigheden', zoals lichamelijke ongemakken en dit was voor de lezers een afschrikwekkend beeld.

Uit literatuurstudie naar de παιδαγωγός kwam naar voren dat er geen eenduidige houding ten opzichte van de παιδαγωγός bestond, want er werden zowel negatieve als positieve aspecten aangetroffen, waardoor de context van de metafoor de doorslag moest geven welke kenmerken van de metafoor werden benadrukt. Omdat 'tot Christus' (εἰς Χριστόν) betrekking heeft op 'de tijd tot wanneer de wet een παιδαγωγός was' en niet de richting waarheen de wet de gelovige bracht, is 'tijdelijkheid' een belangrijk benadrukt kenmerk van deze metafoor.

Zowel de situatie die de verzen 23 en 24 van hoofdstuk 3 beschrijven als de conceptuele domeinen van de metaforen van 3:23-24 overlappen voor een deel en wanneer dan vers 24 gehoord wordt, wordt deze geïnterpreteerd in het licht van de metafoor van vers 23. Het kenmerk 'beperking van autonomie, zelfbeschikking; niet de vrijheid om eigen keuzes te maken' is zowel in het conceptueel domein van de metafoor 'παιδαγωγός' alsook in die van de metafoor 'ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι' aanwezig en dit kenmerk wordt dan ook benadrukt. Het conceptuele domein van de metafoor 'onder voogden en beheerders' (ὑπὸ ἐπίτροπος καὶ οἰκονόμος) van 4:2, overlapt voor een groot gedeelte met die van de metafoor van de 'παιδαγωγός' en bij deze metafoor wordt het ook kenmerk 'beperking van autonomie, zelfbeschikking' benadrukt. Het kenmerk 'tijdelijkheid' wordt ook door de metafoor 'onder voogden en beheerders' benadrukt en door de onderlinge verhouding met de metafoor 'παιδαγωγός', wordt de nadruk van dit kenmerk bij beide metaforen versterkt.

In lijn van deze deelresultaten is 'beperking van vrijheid en autonomie' een zeer belangrijk kenmerk dat benadrukt wordt door zowel 'ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι' als door 'παιδαγωγός'. Gezien de eerdere overwegingen is ook 'tijdelijkheid' een leidend kenmerk dat door de metafoor 'παιδαγωγός' wordt benadrukt. Alles bij elkaar genomen is het nauwelijks aannemelijk dat Paulus met de metaforen 23 en 24 van Galaten 3 een positieve uitspraak over de wet wilde doen. De verhouding van de metaforen geeft blijk van een negatieve houding van Paulus t.o.v. de wet in dit gedeelte van de Galatenbrief.

Summary

In this thesis the interaction between the metaphors 'ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι' (we were confined, imprisoned) and 'παιδαγωγός' of respectively Galatians 3:23 and 24 will be investigated. There is a scholarly debate whether Paul speaks here positively or negatively about the law.

As metaphors are a matter of thought and make use of conceptual metaphors, the most plausible of the three main theories about metaphors, literal view, emotive view and interaction view appears to be the interaction view. A metaphor is a mapping from one conceptual domain (source domain) to another conceptual domain (target domain), which does not map all attributes, but some are emphasised and some suppressed.

Paul writes his letter to the Galatians, which are a couple of churches in the south of the *province* of Galatia. Paul wrote this letter because of the arrival of intruders who taught the believers to let themselves be circumcised and obey other parts of the law, otherwise they could not be part of the people of God and His promises. This was not what Paul had taught them and with this letter he wanted to persuade them to follow his teaching.

The target domain of the metaphor 'we are kept in custody, imprisoned' (ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι) is not the same as that of the metaphor 'the law is a παιδαγωγός'. However, when the implicit metaphor of verse 23 'the law is a jailer' or 'the law is a besieger' is taken, which does have the same target domain, the metaphors of verse 23 and 24 can be compared. In that case the target domain of the metaphor of verse 24 and the implicit metaphor of verse 23 is (ὁ) νόμος. With (ὁ) νόμος Paul refers to the Mosaic law, which was an important part of the beliefsystem of most of the Jews in that time.

The words of the lemmas 'φρουρέω' (guard, confine) and 'συγκλείω' (enclose, imprison) have, both apart and combined, a predominantly negative meaning in the texts in which they appear and often they refer to a negative inclusion: in prison or as a besieged city, with a little more support for imprisonment.

Because there are clearly parallels between the verses 22 and 23 and also between 23 and 24, they influence the interpretation of each other. This influence mainly is 22 for 23 and 23 for 24, because in this order they are heard. Also the metaphor 'ὑπὸ ἐπίτροπος καὶ οἰκονόμος' (under guardians and stewards) of Galatians 4:2 influences the interpretation of the metaphor 'the law is a παιδαγωγός', because of the overlap of conceptual domains.

The παιδαγωγός was a household slave which attended and raised a child from the morning till the evening, and protected the child on his way to school, from the age of six till his sixteenth year. He had the reputation of being grumpy and the child will have experienced the uninterrupted control as exasperating, but the relationship between the child and the παιδαγωγός could also be very good.

From the context wherein 'εἰς Χριστόν' (to Christ) is embedded we can conclude that 'εἰς' has to be interpreted as indicating time (until the coming of Christ) instead of indicating a direction (to lead to the Christ as teacher). Therefore, and also because it is emphasised in the metaphor of Galatians 4:2, 'temporality' is an emphasised attribute of the metaphor 'the law is a 'παιδαγωγός'.

The terms *custos* and *paedagogus* could be interchanged. Because of the clear connection between *custos* and *custodio*, which in Greek has to be translated as φρουρέω, those who were comfortable with Latin would make the connection between the metaphor of the παιδαγωγός and the metaphor 'ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι' of verse 23.

Important attributes of the conceptual domain of the metaphor 'the law is a 'παιδαγωγός', which are not emphasised are 'to lead the child to the teacher', 'to educate', 'to protect' and 'to raise'. An important attribute that is emphasised by the metaphor 'ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι' as well as 'παιδαγωγός' is 'confinement of freedom'. The connection of the metaphors of Galatians 3:23 and 24 proves a negative attitude of the apostle Paul with respect to the law in this part of the letter to the Galatians.

Bibliografie

Monografiën

Becker, J., *Paulus: Der Apostel der Völker*, Tübingen: Mohr Siebeck, 1989.

Bonner, S. F., *Education in Ancient Rome*, London: Methuen & Co, 1977.

Boulogne, R., *De plaats van de paedagogus in de Romeinse cultuur*, Groningen [etc.] : Wolters, 1951.

Bronzwaer, W. J. M., *Lessen in Lyriek: nieuwe Nederlandse poëtica*, Nijmegen: SUN, 1993.

Burke, J. T., *Adopted into God's family: exploring a pauline metaphor*, Nottingham [etc.] : Apollos [etc.], 2006.

Dunn, J. D. G., *Paul and the Mosaic Law*, : the third Durham-Tübingen research symposium on earliest Christianity and Judaism (Durham, September, 1994), Tübingen: Mohr, 1996.

Ehrman, B. D., *The New Testament: A Historical Introduction*, Oxford [etc.] : Oxford University Press, 2000.

Gemünden, P. von, *Vegetationsmetaphorik im Neuen Testament und seiner Umwelt : eine Bildfelduntersuchung*, Freiburg, Zwitserland [etc.] : Universitätsverlag [etc.], 1993.

Hallema, A., *Geschiedenis van het gevangeniswezen: hoofdzakelijk in Nederland,'s-* Gravenhage: Staatsdrukkerij- en uitgeverijbedrijf, 1958.

Hong, I. G., *The Law in Galatians*, Sheffield: Sheffield Academic Press (JSOT 81), 1993.

Hulster de, I. J., *Iconographic Exegesis and Third Isaiah*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2009.

Lakoff, G. & Johnson, M., *Metaphors We Live By*, Chicago [etc.] : The University of Chicago Press, 1980.

Lakoff, G. & Turner, M., *More than cool reason: a field guide to poetic metaphor*, Chicago, London: The University of Chicago press, 1989.

Morris, N. & Rothman, D.J., *The Oxford History of the Prison: The practice of Punishment in Western Society*, New York [etc.] : Oxford University Press, 1995.

Rosner, B. S., *Greed as Idolatry: the origin and meaning of a Pauline Metaphor*, Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company, 2007.

Sanders, E. P., *Paul, the Law, and the Jewish People*, Philadelphia: Fortress Press, 1983.

Silva, M., *Interpreting Galatians: Explorations in Exegetical Method*, Grand Rapids: Baker Book House Company, 1996.

Soskice, J. M., *Metaphor and religious language*, Oxford: Oxford University Press, 1985.

Steen, G., *Understanding metaphor in literature: an empirical approach*, New York: Longman, 1994.

Tolmie, D. F., *Persuading the Galatians*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2005.

Weinrich, H., *Sprache in texten*, Stuttgart: Klett, 1976.

Wischmeyer, O., *Paulus: Leben-Umwelt-Werk-Briefe*, Tübingen: Franke [etc.], 2006.

Artikelen

Belleville, L. L., 'Under Law': Structural analysis and the Pauline concept of Law in Galatians 3.21-4.11', *Journal for the Study of the New Testament* 26 (1986), 53-78.

Bertram, M. H., '† παιδεύω, † παιδεία, † παιδευτής, † ἀπαιδευτος, † παιδαγωγός' in: Gerhard Friedrich (ed.), *Theological Dictionary of the New Testament* Volume V, Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company, 1967, 596-625.

Christes, J., 'Paidagogos', in: *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike* (DNP), Band 9, Stuttgart [etc.] : Metzler, 2000, 150.

Gordon, T. D., 'A note on ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ in Galatians 3:24-25', *New Testament Studies* 35 (1989), 150-154.

Hanson, A. T., 'The origin of Paul's use of ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ for the law', *Journal for the Study of the New Testament* 34 (1988), 71-76.

Kittay, E. F. & Lehrer, A., 'Semantic Fields and the Structure of Metaphor', in: Verhaar, J. W.M., (ed.) *Studies in Language*, 5.1 (1981), 31-63.

Lakoff, G., 'The Contemporary Theory of Metaphor', in: Andrew, O. (ed.), *Metaphor and thought*, Cambridge [etc.] : University Press, 1993, 202-251.

Leland, R., 'Law', in: Leland, R. et al. (eds.), *Dictionary of biblical imagery*, Downers Grove, Illinois, [etc.] : InterVarsity Press, 1998, 489-492.

Lull, D. J., 'The law was our pedagogue: a study in Galatians 3:19-25', *Journal of Biblical Literature* 105/3 (1986), 481-498.

Michel, O., '† συγκλείω', in: Gerhard Friedrich (ed.), *Theological Dictionary of the New Testament* Volume VII, Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company, 1971, 744-747.

Nanos, M. D., 'Galatians', in: Aune, D. E. (ed.), *The Blackwell Companion to the New Testament*, Malden [etc.] : Wiley-Blackwell, 2010, 455-474.

Rubenstein, J. L., 'Social, Institutional Settings of Rabbinic Literature', in: Fonrobert & Jaffee (eds.), *The Cambridge companion to The Talmud and rabbinic literature*, New York [etc.] : Cambridge University Press, 2007, 58-74.

Smith, M. J., 'The role of the pedagogue in Galatians', *Bibliotheca sacra* 163 (2006), 197-214.

Stern, J., 'Metaphor, Semantics, and Context', in: Gibbs, R. W. (ed.), *The Cambridge handbook of metaphor and thought*, Cambridge [etc.] : University Press, 2008, 262-273.

Young, N. H., 'Paidagogos: the social setting of a Pauline metaphor', *Novum Testamentum* 29 (1987), 150-176.

Young, N. H., 'The Figure of the Paidagōgos in Art and Literature', *The Biblical Archaeologist* 53, No. (1990), 80-86.

Commentaren

Betz, H. D., *Galatians: A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia*, Philadelphia: Fortress Press, 1979.

Bruce, *The Epistle to the Galatians – A Commentary on the Greek text*, Exeter [etc.] : The Paternoster Press [etc.], 1982.

Dunn, J. D. G., *Romans 1-8 – Word Biblical Commentary* Vol. 38a, Dallas: Word, 1988.

Emmet, C. W., *The Third and Fourth Books of Maccabees*, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1918.

Heyer, C. J. den, *Galaten: Een praktische bijbelverklaring*, Kampen: Kok, 1987.

Longenecker, R. N., *Galatians - Word Biblical Commentary* Vol. 41, Colombia: Word, 1990.

Martyn, J. L., *Galatians - The Anchor Bible* Vol. 31a, New York [etc.] : Doubleday, 1997.

Oepke, A., *Der Brief des Paulus an die Galater*, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1973.

Ramsay & Wilson, *Historical Commentary on Galatians*, Grand Rapids: Kregel Publications, 1997.

Rohde, J., *Der Brief des Paulus an die Galater*, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989.

Schlier, H., *Kritisch-Exegetischer Kommentar über das Neue Testament Begründet von Heinrich August Wilhelm Meyer: Der Brief an die Galater – Übersetzt und erklärt von Heinrich Schlier*, Göttingen: Van den Hoeck & Ruprecht, 1971.

Websites

<http://www.archive.org/stream/> (10/06/2010)

<http://www.history.umd.edu/> (10/06/2010)

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Merel> (02/08/2010)

[http://nl.wikipedia.org/wiki/Synoniem_\(taalkunde\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Synoniem_(taalkunde)) (4/05/2010)

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Taxonomie> (02/08/2010)

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/> (05-07/2010)

<http://stephanus.tlg.uci.edu.proxy.library.uu.nl/inst/fontsel> (05-07/2010)

<http://users.fmg.uva.nl/vderooij/atw/week6.html> (06/05/2010)

<http://www.thefreedictionary.com/> (14/07/2010)

<http://www.woorden.org/woord/lexeem> (06/05/2010)

Hulpmiddelen

Aland, K. et al., *Novum Testamentum Graece*, zevenentwintigste editie, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1993.

Balz, R. von Horst & Schneider, G., *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament* deel III, Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1983.

Bauer, W., Danker, F. W., Arndt, W. F., Gingrich, F. W., *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature* (BDAG), 3^e editie, Chicago [etc.] : The University of Chicago Press, 2000.

Boer, W. Th. de, *Wolters' Handwoordenboek Nederlands: de Koenen*, 29^e druk, Wolters' Woordenboeken: Groningen [etc.], 1992.

Blass, Debrunner & Funk, *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature: A Translation and Revision of the ninth-tenth German edition incorporating supplementary notes of A. Debrunner by Robert W. Funk*, Chicago [etc.] : The University of Chicago Press, 1961.

Burkett, D., *An introduction to the New Testament and the Origins of Christianity*, Cambridge [etc.] : Cambridge University Press, 2008.

DareMBERG, C., & SAGLIO, E. [eds], *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines IV/1*, Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1969.

Fee, G. D. & Stuart, D., *How to Read the Bible Book by Book*, Grand Rapids: Zondervan, 2002.
Körting, G., *Lateinisch-Romanisches Wörterbuch*, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1907.

Glare, P. G. W., *Oxford Latin Dictionary*, Oxford: Oxford University Press, 1968.

Krauss, S., *Griechische und Lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum*, vol. II, Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1964.

Liddell, H. G., Scott, R., *A Greek-English lexicon* (Liddell-Scott), 9^e editie, Oxford [etc.] : Oxford University Press, 1968.

Muraoka, T., *A Greek-English lexicon of the Septuagint*, Leuven [etc.]: Peeters, 2009.

Murre, J. A., *Lexicon Nieuwe Testament*, Vught: Skandalon, 2009.

Powell, M. A., *Introducing the New Testament – A Historical, Literary, and Theological Survey*, Grand Rapids: Baker Publishing Group, 2009.

Samely, A., *Forms of Rabbinic Literature and Thought: An Introduction*, Oxford [etc.] : Oxford University Press, 2007.

Segbroeck, F. van, *Het Nieuwe Testament leren lezen: Achtergronden – methoden – hulpmiddelen*, Leuven: Acco, 2004.

Vriezen, C. TH. & Woude, A. S. van der, *Oudisraëlitische en vroegjoodse literatuur*, Kampen: Kok, 2000.

Weterau, B., *Concise Dictionary of World History*, London: Robert Hale, 1984.

Bronteksten (en vertalingen)

Babbitt, F. C., *Plutarch's Moralia in sixteen volumes* Vol. V, London [etc.] : William Heinemann [etc.], 1936.

Benner, A. R. & Fobes, F. H., *The letters of Alciphron, Aelian and Philostratus: with an English translation*, London [etc.] : William Heinemann [etc.], 1947.

Brenton, C.L., *The Septuagint with Apocrypha*, London: Samuel Bagster & Sons, 1851.

Cornfeld, G. [ed.], *Josephus: The Jewish War*, Grand Rapids: Zondervan, 1982.

Ector, J., *Plato verzameld werk: geheel herziene uitgave van de vertaling van Xaveer de Win*, Kapellen: Pelckmans, 1999.

Fischer, B. [etc.] , *Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem* (Vulgaat Latijnse Bijbel), Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 1969.

Mason, S., *Life of Josephus: Translation and commentary* Vol IX, Mason, S. [ed.], Flavius Josephus: Translation and commentary, Leiden [etc.] : Brill, 2000.

Grenfell, B. P., Hunt, A. S. & Hogarth, D. G., *Fayûm towns and their papyri*, London [etc.] : Egypt Exploration Fund, 1900.

Gummere, R. M., *Seneca ad lucilium epistulae morales: with an English translation* Vol I Epistle XXV, Cambridge [etc.]: Harvard University Press [etc.], 1917.

Gummere, R. M., *Seneca ad lucilium epistulae morales: with an English translation* Vol II Epistle LXXXIX, Cambridge [etc.]: Harvard University Press [etc.], 1917.

Kans, H., *Klemens von Alexandrien: Ausgewählte Schriften zur Pädagogik*, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1966.

Ker, W. C. A., *Martial Epigrams*, Vol. II, London [etc.] : William Heinemann, 1920.

Paton, W. R., *Polybius: The Histories* Vol VI, Cambridge [etc.] : Harvard University Press [etc.], 1927

Perrin, B., *Plutarch's lives in Eleven volumes* Vol. X, London [etc.] : William Heinemann, 1921.

Rahlfs, A., *LXX Septuaginta Rahlfs'*; Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt / Deutsche Bibelgesellschaft, 1969.

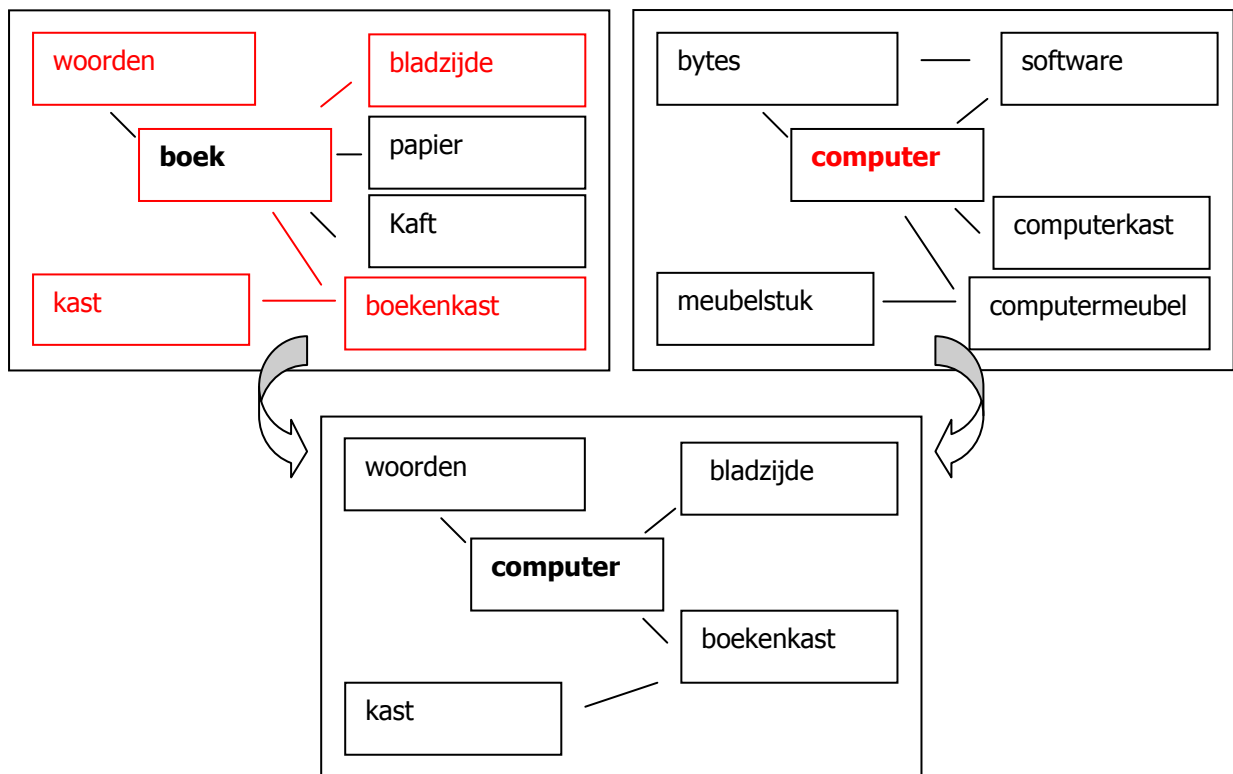
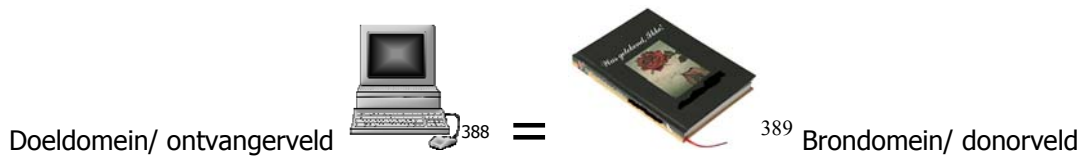
Shorey, P., *Plato in Twelve Volumes* Vol. V, Cambridge, MA [etc.] : Harvard University Press [etc.], 1969.

Smallwood, E. M., *Philonis Alexandrini: Legatio ad Gaium*, Leiden: Brill, 1961.

Bijlage I

Voorbeeld overdracht bij metafoor 'een computer is een boek'

Deze schematische voorstelling van aspecten van een conceptueel domein wordt van uitleg voorzien in subparagraaf 1.2.2 op pagina 15 en 16.

³⁸⁸ Bron van afbeelding: <http://www.techfresh.net/wp-content/uploads/2008/08/asus-f6-laptop.jpg> (geraadpleegd op 4 mei 2010).

³⁸⁹ Bron van afbeelding: <http://www.freewebs.com/deroos/hoedeboekentebestellen.htm> (geraadpleegd op 4 mei 2010).

Bijlage II

Kaart landstreek en provincie Galatië

Deze bijlage toont een kaart van het huidige Turkije in de tijd van Paulus. De Romeinse *provincie* is rood omlijnd, met in het zuiden ervan steden waar Paulus tijdens zijn eerste zendingsreis gemeenten heeft Gesticht en in het noorden van deze provincie, boven de 'vernauwing', is de *landstreek* Galatië gelegen.

Bron: Burge, M. G., Cohick, H. L. & Green, G. L., *The New Testament in Antiquity: A survey of the New Testament within its cultural contexts*, Grand Rapids : Zondervan, 2009, pag 269.

Bijlage III Plato, *Leges* 7.808d-e

**Deze tekst van Plato geeft belangrijke informatie over
de παιδαγωγός.**

(...) With the return of daylight the children should go to their teachers; [808d] **for just as no sheep or other witless creature ought to exist without a herdsman, so children cannot live without a tutor, nor slaves without a master.** And, of all wild creatures, the child is the most intractable; for in so far as it, above all others, possesses a fount of reason that is as yet uncurbed, it is a treacherous, sly and most insolent creature. **Wherefore the child must be strapped up**, as it were, [808e] with many bridles—first, when he leaves the care of nurse and mother, **with tutors, to guide his childish ignorance**, and after that with teachers of all sorts of subjects and lessons, treating him as becomes a freeborn child. On the other hand, he must be treated as a slave; and **any free man that meets him shall punish both the child himself and his tutor or teacher**, if any of them does wrong.³⁹⁰

[808δ] τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν: ἡμέρας δὲ ὄρθρου τε ἐπανιόντων παῖδας μὲν πρὸς διδασκάλους που τρέπεσθαι χρεῶν, ἄνευ ποιμένος δὲ οὔτε πρόβατα οὔτ' ἄλλο οὐδὲν πω βιωτέον, οὐδὲ δὴ παῖδας ἄνευ τινῶν παιδαγωγῶν οὐδὲ δούλους ἄνευ δεσποτῶν. ὁ δὲ παῖς πάντων θηρίων ἐστὶ δυσμεταχειριστότατον: ὅσω γὰρ μάλιστα ἔχει πηγὴν τοῦ φρονεῖν μήπω κατηρτυμένην, ἐπίβουλον καὶ δριμύ καὶ ὑβριστότατον θηρίων γίγνεται. διὸ δὴ [808ε] πολλοῖς αὐτὸ οἶον χαλινοῖς τισιν δεῖ δεσμεύειν, πρῶτον μὲν, τροφῶν καὶ μητέρων ὅταν ἀπαλλάττηται, παιδαγωγοῖς παιδίας καὶ νηπιότητος χάριν, ἔτι δ' αὖ τοῖς διδάσκουσιν καὶ ὀτιοῦν καὶ μαθήμασιν ὡς ἐλεύθερον: ὡς δ' αὖ δοῦλον, πᾶς ὁ προστυγχάνων τῶν ἐλευθέρων ἀνδρῶν κολαζέτω τὸν τε παῖδα αὐτὸν καὶ τὸν παιδαγωγὸν καὶ διδάσκαλον, ἐὰν ἐξαμαρτάνῃ τις τι τούτων

³⁹⁰ Plato, *Leges* 7.808c-e. Vertaling: Bury, R.G., (Vol 10 van Plato in Twelve Volumes, Cambridge, MA [etc.] : Harvard University Press [etc.], 1967.